

meddobje

4-6

KAREL MAUSER (CLEVELAND), PESMI (161) * MIRKO GOGALA (BUENOS AIRES), TEOLOGIJA DIALOGA (165) * VINKO BRUMEN (BUENOS AIRES), DIALOG MED NAMI (180) * VLADIMIR KOS (TOKIO), OPERA V ZELENEM (197) * FRANCE PAPEŽ (BUENOS AIRES), PODOBA ČLOVEKA PRI IVANU CANKARJU (200) * T. S. ELIOT – FRANCE PAPEŽ (BUENOS AIRES), UMOR V KATEDRALI (211) * LOJZE ILIJA (VENEZUELA), OSVOBOJENJE (237)

KNJIGE: OB BRUMNOVIH „ISKANJIH“ (ALFONZ ČUK, ZD, 257) * SLOVENSKA KNJIGA V LETU 1966 (MARTIN JEVIKAR, TRST, 265)

ZAPISKI: BULGARIAN ART; YUGOSLAVIAN ART (MARIJAN MAROLT, BUENOS AIRES, 307) * KARL JASPERS (FRANCE PAPEŽ, BUENOS AIRES, 315) * KULTURNI VEČERI IN GLEDALIŠKE PREDSTAVE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1968 (318)

entresiglo

M E D D O B J E

LETO X.

1967 - 1969

ŠTEV. 4-6

Uredila: RUDA JURČEC (začel); TINE DEBELJAK (končal)

Izdaja Slovenska kulturna akcija

Naslov uredništva in uprave: Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Revija izhaja letno v šestih številkah. Prispevki s psevdonimom se objavljajo samo, kadar je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Oprema: arh. Marijan Eiletz

Cena temu zvezku: 1000 pesov — 3 dolarje — 1200 Lit. — 14 NF
10 DMK — 60 šilingov

Izšlo kot 69. publikacija Slovenske kulturne akcije

Tisk tiskarne Editorial Baraga S.R.L., Pedernera 3253, Buenos Aires

---

Registro Nacional de Propiedad Intelectual N° 895544

CORREO ARGENTINO	SUC. 6	TARIFA REDUCIA
		CONCESION 7806

P E S M I

Karel Mauzer

MILOST,

Iz mojih prstov
rasto obrazi
in cvetoča drevesa,
preposte rože
in oblaki.

Kakor otrok sem,
ki se igra z ilovico,
srečen sem,
da se smem igrati.

VEČER V PARKU,

Večer je truden legel med drevje,
zelene veje so mu nežno pokrile
vijoličaste oči.

Kmalu bo tema
in sklonjene cvetne glavice
bodo poljubljale roso v travi.

SPOMINI,

Preko mojih prstov
se igrajo sence
večernega sonca.

Kmalu bo zašlo
in jaz bom zaprl oči,
da ne bom gledal
kako bo noč v moje dlani
natakala žalostno temo.

VDANOST,

V meni je zdaj
kakor v zapuščeni dvorani prastarega gradu,
prah se sivo svetlika
na podu in po stenah.
Slike v okvirjih so ugasnile
kakor ogenj pred stoletjem v kaminu —
prah leži celo nad pepelom.

Od nikoder ne bo prišla stopinja,
niti glasu lovčevega roga ne bo,
ne pesmi spletičen,
v linah ozkih stolpov
se ne bo ustavila niti ptica,
da bi nočevala.

Bojim se lastnega glasu,
da ne bi odmev
oživel tišine,
ki se je navadila umiranja.

PESNIKOVA MOLITEV,

O Bog
ozri se na te moje roke,
na prste
od Tebe ustvarjene.
Ljubili so svet in stvari,
drevesa in rože,
travo z rumenimi glavicami regrata,
gibko hojo žena
in solze samotne starke.
Ljubili so v miru in v strasti,
v sreči in obupu,
v grehu in svetosti.
Vendar, o Bog,
vselej so hrepeneli k Tvojim rokam.
Umazani
vendar oškropljeni s solzami,
pokapani z voskom spokorne sveče,
ki jo je prižigalo srce
v nočeh brez sna in v samoti.
Ozri se na moje roke, o Bog!
na te moje prste,
ki so pisali poti,
ki so se križale v srcu,
ki so peli vetru in soncu,
travam in žitu.
Ne daj, o Bog, da ostanejo v prsti,
ko bodo vanjo legli.
Skleni njih drobne koščice
ob sodnjem dnevu
in pusti,
da jih takrat položim
na Tvoja sveta kolena.

Amen.

POMLADNI VEČERI,

Ti pomladni večeri,
ko na rožnati dlani neba
beli oblaki legaajo k počitku,
ko v drevesnih kronah
veter ljubkuje liste
in voda prestreza
blesk daljnih zvezd.

Ti pomladni večeri,
beli kakor telohi
so ustvarjeni za govorico
rož in duš.

TEOLOGIJA DIALOGA

Mirko Gogala

Beseda dialog je prišla v modo. Prav zaradi vsakdanje rabe je postala izrabljena in zaradi pogostne zlorabe celo izkvarjena v svojem pristnem pomenu.

Ce hočemo biti celi katoličani, si moramo tudi glede dialoga osvojiti katoliško gledanje, ne gledanje drugih, velikokrat nasprotnih miselnih tokov.

Nas mora torej v prvi vrsti zanimati teologija dialoga in v njeni luči moramo kritično presojati različne teorije o tem vprašanju.

Zato bomo v naslednjem najprej skušali povzeti glavne misli papeža Pavla VI., ki jih je o dialogu napisal v svoji okrožnici *Ecclesiam suam* 6. avgusta 1964. K temu bomo dodali nekaj pripomb s posebnim ozirom na naš položaj.

I. DIALOG PO ECCLESIAM SUAM *

1. Zgradba okrožnice

Ce hočemo dobro razumeti, kakšen pomen daje Pavel VI. besedi dialog, moramo imeti pred očmi celotno zgradbo okrožnice. Ta ima tri dele.

V prvem nam papež razlaga svoje prepričanje, da mora Cerkev poglobiti zavest o sami sebi, „premisliti skrivnost same sebe“ (št. 10). Iz te poglobljene zavesti spontano izvira želja, primerjati idealno podobo Cerkve, kot jo je Kristus hotel, in njen stvarni obraz, ki ga Cerkev danes ima. Ta primerjava nujno kaže na potrebo notranje prenovitve v Cerkvi.

Zato v drugem delu papež skuša doseči, „da bi udje Cerkve imeli za svojo nalogo takó poboljšanje svojih pogrškov kakor tudi prizadevanje za večjo popolnost v vsem“ (št. 12). Dalje opisuje „pota, po katerih bi dosegli prenovitev“ (št. 12) Cerkve same.

V tretjem delu, ki je logična posledica prvih dveh, pa „gre za to, da bi Cerkev navezala stike in izmenjala misli z vso človeško družbo, v katere okolju živi in v kateri izvršuje svoje delo“ (št. 13). Zato papež temeljito obravnava vprašanje dialoga Cerkve z modernim svetom, o čemer je na široko razpravljal tudi 2. vatikanski cerkveni zbor.

2. Cerkev in moderni svet

Cim bolj Cerkev spoznava sama sebe, tem bolj se zaveda globoke razlike, ki jo loči od človeškega okolja, v katerem tudi sama živi. Ta razlika pa ni le moralnega značaja, temveč ima svoj fizičen, ontološki (bitni) temelj v nadnaravnem prerojenju svetega krsta, ko smo bili vcepljeni v Kristusa in smo po njem „tudi mi zaživelih novo življenje“ (Rimlj 6, 4). Zato mora kristjan sicer živeti na svetu, a ne od tega sveta.

Vendar pa ta razlika med Cerkvijo in modernim svetom „ne pomeni isto kakor ločitev; tudi ne izraža brezbriznosti in ne strahu ter prezira... Kakor zdravnik, ki sicer zato, ker pozna zahrbtnost kužne bolezni, sebe in druge zavaruje pred okuženjem, a se hkrati vneto trudi za ozdravljenje bolnih, tako Cerkev“ (št. 65) tudi skuša rešiti vse, ki žive okrog nje in tako izpolniti Kristusovo naročilo apostolom: „Pojdite torej in učite vse narode“ (Mt 28, 19).

3. Cerkev in dialog

„Preden naj svet privedemo k veri, še več, da ga sploh privedemo, se mu moramo približati in z njim govoriti“ (št. 70).

„Cerkev mora priti v razgovor s človeško družbo (s svetom), v kateri živi; iz tega sledi, da si Cerkev privzema takorekoč podobo besede, oznanila, razgovora“ (št. 67), to je dialoga.

4. Kaj je dialog?

Kaj pa dialog sploh je?

Slovenski izraz za dialog je razgovor.

Dialog, razgovor je osebni stik, v resnici in ljubezni, med dvema ali več osebami.

a. Dialog je osebni stik.

Človek ni oseba po telesu; zato zgolj telesno srečanje, telesni stik ni osebni stik.

Človek je oseba po svoji duši, ki ima razum in svobodno voljo. Zato pride do zares osebnega stika le, če se srečata duši dveh (ali več) oseb. To pa je mogoče le tako, da si dve osebi svobodno, vedé in hoté, izmenjata svoje misli. To pa je ravno razgovor, ali s tujo besedo dialog, ki ga papež po pravici imenuje „sredstvo zedinjevanja duš“ (št. 83).

Če ena oseba govori, to stori z namenom, da jo druga oseba razume in se ji odzove, to se pravi, da ji s svoje strani pove svoje misli. Tako pride do izmenjave misli, do razgovora, do dialoga. Ali

kot pravi papež, „dialog je treba imeti za nekako prelivanje misli v sogovornika, bil naj bi nekako vabilo za razvijanje in uveljavljanje višjih sposobnosti srca in duha“ (št. 83).

Po vsem tem nam bo jasno, da se dialog ne razlikuje le od monologa, samogovora, temveč tudi od dveh monologov, povedanih od dveh različnih oseb, čeprav sta fizično navzoči.

b. Dialog je stik v resnici in ljubezni.

Ker je dialog osebni stik, mora zato biti nujno tudi stik v resnici in ljubezni.

Stik v resnici, ker mora izraziti to, kaj kdo misli, povedati resnico, ne pa prikrivati misli, prikrivati resnice. V tem primeru bi namreč ne prišli do osebnega stika.

Če pa je stik v resnici, je nujno tudi stik v ljubezni. S tem da drugemu povemo svojo misel, mu izročimo del samega sebe, mu svobodno, vede in hote, damo nekaj v dar, da postane njegovo.

To je resnično zlasti takrat, ko drugim „razodenemo“ svojo skrivnost: „Kajti kdo izmed ljudi ve, kaj je v človeku, kakor le duh človekov, ki je v njem?“ (1 Kor 2, 11). Izročiti drugemu svojo skrivnost, pomeni, izročiti samega sebe; razodeti se, pomeni, dati se.

In to ravno je znamenje in učinek ljubezni. Zato, ker ljubi, se ena oseba razodene drugi. Če manjka ljubezni, se ljubosumno zapremo sami vase, v svojo osebno avtonomijo. Ljubezen nas privabi, da stopimo iz sebe; ljubezen stori, da se podarimo ljubljeni osebi. Oseba, ki ljubi, ne posreduje drugi le svoje misli, temveč ji z mislijo podari tudi samo sebe.

Po vsem tem bomo lažje razumeli papeža, ki pravi, da je dialog „notranja vzpodbuda ljubezni, ki meri na to, da bi prišla v zunanji dar ljubezni“ (št. 66).

Dar samega sebe pa seveda terja odgovor. In ta odgovor ne more biti kaj drugega kot dar samega sebe od strani druge osebe; ljubezen je edini primeren odgovor na ljubezen. Ena oseba se razodene drugi osebi in se ji podari v upanju na odgovor. S tem, da se ji razodeva, jo vabi in kliče. Če pride odgovor, se rodi prijateljstvo, ki je medsebojna ljubezen.

„Zato dialog,“ pravi papež, „pospešuje medsebojno zaupnost in prijateljstvo, obenem pa povezuje duhove tistih, ki se razgovarjajo v skupnem oklepanju tiste dobrine, ki izključuje sleherni sebični namen“ (št. 83).

Ker je torej dialog osebni stik v resnici in ljubezni, zato

---

* Okrožnico navajamo po slovenskem prevodu dr. Antona Strleta, ki ga je leta 1965 izdalo in razmnožilo Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev v Ljubljani.

papež po pravici lahko trdi, „da dialog prištevamo med najodličnejše pojave človeške dejavnosti in kulture“ (št. 83).

5. Izvor dialoga. Vera kot dialog med Bogom in človekom

Dialoga ni iznašla Cerkev.

Dialog (Cerkve) ima nadvse vzvišen izvor v samem Troedinem Bogu. V njem je večni dialog med Očetom, Sinom in Svetim Duhom. Bog je v svoji neskončni ljubezni in po svobodni odločitvi sklenil vključiti v ta dialog tudi človeka. Začel naj bi se tu na zemlji in se vedno bolj poglobljal, dokler se ne bi dopolnil v večnosti, v osrečujoči intimnosti s Sveto Trojico.

„Vera po svoji naravi zahteva neke tesne odnose med Bogom in človekom“ (št. 72), je potemtakem kot razgovor med Bogom in človekom. Izraz tega razgovora, tega dialoga z božje strani je razodetje, s človekove strani pa predvsem molitev.

6. Prekinitev in obnovitev dialoga. Koeksistenca

Očetovski in sveti razgovor med Bogom in človekom je bil po nesrečnem Adamovem padcu pretrgan. Bog pa se je grešnega človeštva usmilil in pretrgani dialog pozneje obnovil, zlasti po Jezusu Kristusu v Svetem Duhu. S tem je dialog zadobil svoj dramatični in odrešitveni značaj, na svetu pa se je začela koeksistenca dobrega in zlega, pravičnih in hudobnih. Ta koeksistenca bo trajala do konca sveta, kot je razvidno iz evangeljskih prilik o dobrem semenu in ljujki ter o mreži z ribami. Prav tako bo tudi dialog med Bogom in človeštvom trajal do konca sveta.

Kristus je namreč ustanovil Cerkev, da v njej in po njej nadaljuje svoj dialog: „Učite, krščujte!“ (Mt 28, 19). „Pošiljam vas kakor ovce med volkove“ (Mt 10, 16).

7. Cilj dialoga

Cilj dialoga je potemtakem istoveten s ciljem Cerkve: razširiti božje kraljestvo, skrbeti za rast skrivnostnega telesa Kristusovega. Cerkev dialogira s svetom zato, da ga pokristjani. „Dialog je zato treba imeti kakor za neke vrste apostolsko nalogo in tako rekoč za sredstvo zedinjevanja duš“ (št. 83).

„Ce z razgovorom samim ne merimo ravno na to, da bi tistega, s katerim se razgovarjamo, takoj privedli k pravi veri, ker hočemo spoštovati njegovo dostojanstvo in svobodnost, pa vendar želimo njegovega duha, ker iščemo njegovo korist, pripraviti za popolnejšo skupnost mišljenja in prepričanja“ (št. 81).

8. Najodličnejše značilnosti dialoga

Ker je dialog Cerkve nadaljevanje božjega dialoga, moramo imeti „stalno pred očmi takšen resničen in neizrekljiv odnos razgovora, odnos, ki ga je Bog Oče po Jezusu Kristusu v Svetem Duhu začel in vzpostavil med nami: če le želimo vedeti, kakšen stik z ljudmi naj navežemo in krepimo“ (št. 73).

a.) „Odrešitveni razgovor (dialog) je torej začel Bog sam, zato ker ‚nas je on prej ljubil‘ (1 Jan 4, 19). Zato je treba, da mi prvi skušamo navezati razgovor z ljudmi in da ne čakamo, kdaj nas bodo drugi klicali k razgovoru“ (št. 74).

b.) „Odrešitveni razgovor (dialog) ima svoj izvor v božji ljubezni in dobroti; kajti ‚Bog je svet tako ljubil, da je dal svojega edinorojenega Sina‘ (Jan 3, 16); zaradi tega je potrebno, da nas nobena druga stvar ne nagiblje k razgovoru, razen goreče in iskrene ljubezni“ (št. 75).

c.) „Odrešitveni razgovor (dialog) se ne opira na zasluge tistih, s katerimi naj se je navezal, in tudi ne na uspehe, kakšne naj bi dosegel. Saj vendar ‚ne potrebujejo zdravnika zdravi‘ (Lk 5 31). Zato je prav, da tudi našemu razgovoru ni postavljenih meja in tudi ne ozirov na našo korist“ (št. 76).

č.) „Nihče ni bil prisiljen sprejeti odrešitveni in zveličavni razgovor (dialog)... Enako naše poslanstvo kjub temu, da označja nedvomno resnico in nujno potrebno zveličanje, vendar ne bo nastopalo z zunanjim prisiljevanjem; stopalo bo namreč samo pa zakonitih potih človeške vljudnosti in notranjega prepričanja; nudilo bo dar odrešenja brez sleherne krnitve osebne ali državljanske svobode vsakogar“ (št. 77).

d.) „Zveličavni razgovor (dialog) je bil omogočen vsakomur, je bil določen brez razlike za vse (prim. Kol 3, 11). Zato mora naš razgovor, kolikor mogoče, biti univerzalen, to je katoliški, in za vse primeren, razen za tiste, ki ga ali docela odklanjajo, ali pa se le hlinijo, kakor da ga hočejo sprejeti“ (št. 78).

e.) „Odrešitveni razgovor (dialog) je imel, preden je docela uspel, največkrat majhne začetke in se je potem postopoma razvijal (prim. Mt 13, 31 – prilika o gorčičnem zrnu). Zato se spodobi, da se tako tudi mi, ko kličemo k razgovoru, oziramo na počasno napredovanje človeštva v zgodovini in čakamo ure, ko bo Bog razgovoru dal rodovitnost. Vendar pa zaradi tega ne bomo odlagali na jutri tega, kar moremo danes privedi do cilja. Prav je namreč, da smo tako v skrbeh glede primernosti ure, kakor tudi da pravilno mislimo glede velike dragocenosti časa (prim. Ef 5, 16). Danes, to je vsak dan, moramo znova začeti razgovor, in sicer prej mi, kakor pa tisti, na katere se obrača“ (št. 79).

9. *Primernost dialoga za naš čas*

a.) „Stiki med Cerkvijo in človeško družbo se morejo... oblikovati na različne načine.

Če gledamo stvar zgolj teoretično:

- more Cerkev takšne stike skrčiti na čim manjšo mero s tem namenom, da bi samo sebe zanesljivo držala stran od družbe posvetnih ljudi;
- more si postaviti za cilj to, da poudarja zlo, ki se v njej bohota, da to zlo javno obsoja in z nekakšno sveto vojsko preganja;
- more pa se nasprotno tako daleč približati posvetni družbi, da sama skuša ali uveljaviti prevladujoč vpliv ali pa teokratično (v božjem imenu) gospodovati in podobno“ (št. 80).

b.) „Vendar se nam zdi,“ tako nadaljuje papež, „da more Cerkev, ne da bi se zapirala pred drugimi oblikami odnosov, navezati s človeštvom take stike, ki imajo bolj resnično značaj razgovora (dialoga).

To pa naj se spet ne vrši v vsakem primeru na enak način, marveč naj bo prilagojeno.

- bodisi naravi tistih, s katerimi naj se razgovarjamo,
- bodisi stvarnim okoliščinam; drugačen je namreč razgovor z otroki, drugačen z odraslimi; drugačen s tistimi, ki verujejo v Kristusa, drugačen s tistimi, ki vanj ne verujejo“ (št. 80).

c.) „Takšno ravnanje nam v resnici narekujejo:

- najprej tako razširjen običaj na tak način razumevati odnose med svetim in posvetnim (profanim);
- dalje dinamizem dejavnosti (pospešen tek dejavnosti), ki je tako zelo spremenil obličje moderne človeške družbe;
- nato pluralizem (mnogoterost javljanja) te moderne družbe;
- končno zrelost, katero je dosegel človek našega časa; saj je tega človeka, naj bo veren ali neveren, civilna kultura usposobila za razmišljanje, za govorjenje in za dostojno navezovanje razgovora (dialoga)“ (št. 80).

10. *Praktične določbe za dialog*

a.) *Dialog predpostavlja neko posebno duhovno razpoloženje, nekega posebnega duha:* „razodeva z ene strani voljo:

- da bi bil olikan;
- da bi imel spoštovanje do drugih;
- da bi drugim izkazoval iskreno dobrohotnost“ (št. 81).

Prav zato se dialog „odločni izogiblje:

- vnaprejšnjega obsojanja drugih;
- žaljive in tako pogosto običajne polemike;

— končno tega, da bi iz nečimrnosti iskal kakršen koli prazen razgovor“ (št. 81).

b.) Ker je dialog neke vrste apostolska naloga in takorekoč sredstvo za zedinjevanje duš, mora imeti *sledeče lastnosti: jasnost, krotkost, zaupanje in modrost.*

1. „Na prvem mestu se mora razgovor odlikovati po *jasnosti*; razgovor namreč podstavlja in zahteva, da more tisti, ki posluša, docela razumeti, kaj je rečeno; treba ga je namreč imeti za nekako prelivanje misli v sogovornika.“

2. „Dalje je potrebno, da naš razgovor spremlja tista *krotkost*, glede katere je Kristus spodbujal, naj se učimo od njega: ‚Učite se od mene, ker sem krotak in iz srca ponižen‘ (Mt 11, 29); kajti ne spodobi se, da bi bil naš razgovor napuhnjjen, da bi bil zbadljiv, jedko žaljiv za druge.

Svojo veljavo (avtoriteto) dobiva iz tega, ker izraža resnico, ker siplje darove ljubezni, ker nudi zglede kreposti, ker ne uporablja ukazovanja,* ker ničesar ne nalaga.

Vrhu tega je miren, odklanja neumerjena gledanja, nasprotna gledanja prenaša, nagiblje k velikodušnosti“ (št. 83).

3. „Nato je potrebno *zaupanje*,

— in to tako v moč svoje lastne besede,

— kakor tudi v voljo drugega, da sprejme besede sogovornika“ (št. 83).

4. „Končno zahteva razgovor vzgojno *modrost (razsodnost)*, ki najskrbneje pretehta psihološke, moralne in druge pogoje poslušalca (prim. Mt 7, 6: ‚ne dajte svetega psom‘):

ali je otrok, ali neuk, ali je nepripravljen, ali je sovražen; kdor govori, se trudi za spoznanje poslušalčeve miselnosti, da bi, če to razlogi zahtevajo, samega sebe in način svojega podajanja nekoliko preusmeril; in sicer z namenom, da bi poslušalcu nikoli ne postal neprijeten ali nerazumljiv“ (št. 84).

„V razgovoru, ki je izvajan s takšno skrbnostjo, se resnica družī z jasnostjo, umevnost z ljubeznijo“ (št. 85).

c.) *Dialektika prave modrosti*

1. *Vsem vse*: Svoje nasvete, kakšen mora biti naš dialog, povzame papež s Pavlovimi besedami: „Vsem sem postal vse, da bi jih vse rešil“ (1 Kor 9, 22).

Tu papež načinja „težko vprašanje: na kateri način naj se poslanstvo Cerkve prilagodi življenju ljudi v kakem določenem času, živečih v kakem določenem kraju, v okolju kake določene skupne kulture in socialnih razmer“ (št. 89).

Svet se ne rešuje od zunaj. Kot je božja Beseda postala človek, tako je na nek način treba privzeti oblike življenja tistih,

katerim hočemo prinesiti Kristusovo oznanilo, da so te oblike le človeške in častne. Zlasti pomnimo, da prijateljstvo in izkazane usluge ustvarjajo zelo ugodno ozračje za razgovor (cfr. št. 90).

2. *Zvestoba resnici*: „Dokod se je treba Cerkvi prilagoditi stvarnim in časovnim razmeram...? Kako naj sama sebe zavaruje, da ne bi nevarnosti relativizma omajale njeno zvestobo do njenih verskih resnic in do njenih нравnih zapovedi?“ (št. 90).

„Izvrševanje apostolata je vsepovsod izpostavljeno nevarnostim...“

Vnema, da bi se približali bratom, nikakor ne sme nagniti k temu, da bi resnico ali slabili ali kaj zmanjševali“ (št. 91).

Odločno je treba odkloniti tako irenizem kot sinkretizem.

To oboje je končno „skepticizem bodisi glede moči bodisi glede vsebine božje besede, ki jo hočemo oznanjati“ (št. 91).

„Edino tisti bo namreč uspešno vršil apostolsko nalogo, ki z vso zvestobo ohranja Kristusov nauk. Prav tako se more edino le tisti obvarovati okuženja z zmotami, katere se širijo, kdor krščanska načela, katera izpoveduje, v svojem življenju v polnosti izvršuje“ (št. 92).

11. *S kom in o čem naj se Cerkev razgovarja?*

„Nikogar nima Cerkev za tujega svojemu materinskemu srcu... nihče ji ne velja za sovražnika, razen kdor ji hoče sam nasprotovati; ne imenuje se zastoj katoliška; ni ji zaman izročena naloga pospeševati v človeški družini edinost, ljubezen in mir“ (št. 98).

Cerkev „ne obljublja zemeljske sreče, temveč nudi v pomoč luč in milost: tisto, v čemer je dosega te sreče kar najbolj omogočena; in uči ljudi o prihodnjem življenju, ki presega naravo“ (št. 99).

„Z ljudmi se razgovarja tudi o resnici, pravičnosti, svobodi, napredku, slogi, miru, kulturi. To so besede, katerih skrivnostno moč Cerkev zelo dobro pozna, saj ji jo je Kristus odkril“ (št. 99).

„In zato ima Cerkev oznanilo za vse vrste ljudi: za otroke, za mladostnike, za znanstvenike in za mislece; ima ga za delavstvo in za socialne razrede, za umetnike in politične delavce ter voditelje; najbolj pa za uboge, za razdedinjene, za trpeče in celo za umirajoče; z eno besedo povedano: za vse“ (št. 99).

a.) Prvi krog: vse, kar je človeškega.

1. „Najprej se odpira neizmeren krog... gre za celotni človeški rod, za svet... Karkoli je človeškega, zadeva tudi nas... Kjerkoli skušajo ljudje umeti sami sebe in svet, moramo biti povezani z njimi... Če je v človeku ‚po naravi krščanska duša‘, jo

hočemo spoštovati in ceniti ter se razgovarjati z njo“ (št. 101). Pri tem seveda „ne stremimo za nikakršnimi političnimi in časnimi koristmi“ (št. 102).

2. Papežu ni neznan, da mnogi nimajo nikake vere; še več, da svoje brezboštvo odkrito kažejo in ga vstavljajo v svoj vzgojni in politični program, da bi z njim spodrinili vero.

„To je izmed vseh vsekakor najhujši pojav našega časa“ (št. 104).

Cerkev se bo z vso silo temu uprla. Zato neprestano odklanja „ideološke sisteme, ki taje Boga in zatirajo Cerkev, sisteme, ki so pogostoma združeni z gospodarsko, socialno in politično obliko vladanja“ (št. 105), kot je bil nemški rasizem in je še sedaj ateistični komunizem.

V takšnem stanju je dialog zelo težak, če ne popolnoma nemogoč, čeprav ga Cerkev nikoli načelno ne odklanja. „Za tistega, ki ljubi resnico, je disputacija vedno mogoča“ (št. 106).

Vendar so težave moralnega značaja vedno večje zaradi pomanjkanja svobodnosti v presojanju in delovanju ter zaradi dialektične zlorabe besed, ki ne iščejo resnice, temveč le svoje koristolovske cilje (instrumentiranje dialoga). Zato v takih primerih dialog molči.

Cerkev molka govori samo s svojim trpljenjem.

3. Vendar so razlogi za ateistično gibanje različni. Treba jih je odkrivati, previdno soditi in učinkovito odstranjati (cfr. št. 108). „Tudi verniki sami, kot pravi koncil, mnogokrat nosijo nekaj odgovornosti za to. Kajti ateizem, če ga gledamo v celoti, ni nekaj prvobitnega, marveč izvira iz različnih vzrokov, med katere spada tudi kritična reakcija zoper verstva, in sicer v nekaterih deželah zlasti zoper krščansko verstvo. Zato morejo pri tem nastanku ateizma imeti nemajhen delež verni ljudje, kolikor je treba o njih reči:

- da zaradi zanemarjene verske vzgoje,
- s krivim predstavljanjem nauka,
- ali pa s pomanjkljivostmi svojega verskega življenja pristni obra Boga in religije bolj zakrivajo, kakor pa odkrivajo“ (Gaudium et spes, 19).

4. Poleg tega je koristno pomniti, kar je pisal Janez XXIII. v okrožnici Mir na zemlji, da se „nauki takih gibanj, potem, ko so bili izdelani in določeni, glede formule (izražanja) ne spreminjajo, sama njihova gibanja pa se morejo polagoma preokreniti in doživeti tudi globoke spremembe; zato pa ne izgubljammo zaupanja, da morejo kdaj priti s Cerkvijo v razgovor, ki bo bolj plodovit, kakor je ta, ki se vrši v našem času, ko z njim nič drugega ne izražamo kot našo dolžno odklanjanje in tožbo“ (št. 109).

b.) Drugi krog: tisti, ki verujejo v Boga.

„Ta obsega predvsem ljudi, ki molijo enega in najvišjega Boga, katerega častimo tudi mi“ (št. 111). Tu so v prvi vrsti mišljeni Judje, nato razni monoteisti, med njimi zlasti mohamedanci, in končno pripadniki velikih afriških in azijskih verstev.

Cerprav je Cerkev prepričana, da je samo njena krščanska vera prava, vendar priznava duhovne in moralne vrednote različnih nekrščanskih veroizpovedi.

„Skupaj z njimi hočemo pospeševati in varovati vzvišene ideale, ki so nam skupni na področju verske svobode, človeškega bratstva, izobrazbe in znanosti, socialne dobrodelnosti in državljskega reda“ (št. 112).

c.) Tretji krog: kristjani - ločeni bratje

„Na tem področju se že vrši dialog, ki se imenuje ekumenski“ (št. 113), ki bi rad privedel do zedinjenja vseh kristjanov.

Neokrnjenost vere in dolžnost ljubezni sta podlaga za ta dialog, ki je zlasti za naše brate v domovini nad vse aktualen.

č.) Dialog znotraj katoliške Cerkve.

Papež si silno želi domačega razgovora, ki bi bil „poln vere ter ljubezni in svetih del“; ki bi bil „pogosten in prisrčen“; ki bi bil „odprt in pristopen za vse resnice, za vse kreposti, za vse duhovne vrednote“; ki bi bil „iskren in prežet od pristne pobožnosti“; ki bi bil „pripravljen za poslušanje različnih glasov našega časa“; ki bi bil „sposoben za to, da bi napravljaj katoliške ljudi resnično dobre, modre, svobodne, vedre in močne“ (št. 117).

Ta dialog se mora vršiti v ljubezni in pokorščini (cfr. št. 118).

„Oblast v Cerkvi je namreč ustanovil Kristus“, da v njegovem imenu vrši službo resnice in ljubezni. Tej oblasti smo dolžni pokorščino, „pod (katero) razumemo tako spolnjevanje kanoničnih določb kakor poslušnost zakonitemu predstojniku“ (št. 119).

„Duh neodvisnosti, duh kritiziranja, upornosti in domišljavosti docela nasprotujejo tisti ljubezni, ki v Cerkvi hrani in pospešuje medsebojno povezanost in mir; te napake celo spremene dialog v prepir, razdor, mržnjo: nedvomno zelo neprijeten pojav, ki pa vendarle, žalibog, včasih nastopa, v nasprotju s Pavlovim opominom: „Naj ne bo med nami razporov“ (1 Kor 1, 10)“ (št. 119).

Cerkev vabi v dialog vse, še posebej: duhovnike, redovnike in laike, ki se bore za Kristusa v Katoliški akciji ali drugih organizacijah in oblikah apostolskega delovanja (št. 120).

Kljub vsem težavam je papež optimist:

„Cerkev je namreč danes bolj živa, kakor kdajkoli poprej“ (št. 121).

II. PRIPOMBE GLEDE NA NAŠE RAZMERE IN POTREBE

V drugem delu podajamo nekaj pripomb, da bi boljše razumeli cerkven nauk in ga pravilno uporabljali za naše slovenske razmere in potrebe.

1. *Beseda dialog ni enoznačen pojem, temveč naličen*

Če imamo pred očmi konkretne dialoge, si med seboj niso povsem enaki. Čeprav je med vsemi dialogi neka osnovna podobnost, so med njimi tudi važne razlike. Zato imamo toliko različnih dialogov, kolikor je različnih oseb, ki se razgovarjajo, kolikor je različnih predmetov dialoga in kolikor je različnih okoliščin, v katerih se dialog vrši.

Ta ugotovitev je silno važna. Veliko zmed v presojanju dialoga ima svoje korenine ravno v tem, da se sodbe o konkretnih dialogih pospešujejo, ne upoštevajoč svojske značilnosti vsakega posameznega dialoga. Kar velja za eno vrsto dialoga, s tem še ni rečeno, da *nujno* velja tudi za drugo vrsto, in obratno. Lahko velja, ali pa tudi ne. Zato tudi za presojo dialoga velja načelo: Qui bene distinguit, bene docet. Le tisti bo pravilno učil, kdor bo pravilno razlikoval.

2. *Papež in koncil govorita o dialogu Cerkve.*

Papež in koncil ne govorita o dialogu na sploh ali o kakršnem koli dialogu, temveč o dialogu Cerkve, o odrešilnem dialogu.

Po mišljenju Pavla VI. se pojem dialoga ne more ločiti od pojma Cerkve. Beseda dialog ima v okrožnici *Ecclesiam suam* teološko vrednost. Papeževa navodila, ki so za nas katoličane *seveda* obvezna, veljajo neposredno samo za ta dialog, čeprav se morejo s pridom uporabiti tudi pri drugih dialogih.

Pa tudi dialog Cerkve lahko zadobiva kaj pester konkretne oblike:

—Ni vseeno, če govori papež ali škofje ali duhovniki ali verniki;

—Ni vseeno, če govore uradno ali bolj zasebno, če govore posamič ali organizirano;

—Ni vseeno, če govore o veri in morali, ali kulturi, znanosti, politiki itd.;

—Ni vseeno, če govore med seboj ali s svetom.

Ker se mora dialog po izrecni papeževi zahtevi ravnati po okoliščinah, tudi teh različnih dialogov v Cerkvi ne smemo presojati po istem merilu.

3. *Od cerkvenega, odrešilnega dialoga je treba ločiti dialog necerkvenih, čeprav katoliških organizmov in oseb, ki jih sestavljajo.*

O tem dialogu papež direktno ne govori.

Od Cerkve in njenih organizmov je treba ločiti državo in njene organizme; vero ločiti od znanosti, umetnosti, gospodarstva itd.; cerkveno politiko ločiti od državne politike. Komunisti npr. tega ne ločijo.

Politične stranke na primer, čeprav so katoliške kot krščanska demokracija, spadajo med svetne, necerkvene ustanove, katerih neposredni cilj je tuzemska, časna blaginja. Medtem ko Cerkev s svojimi ustanovami kot je Katoliška akcija in druge, stremi za onstransko blaginjo v večnosti. Prav zato imajo katoličani v politiki in ostalih svetnih področjih svojo autonomijo, da se le ravnajo po krščanskih moralnih načelih.

Isto seveda velja tudi glede dialoga. Katoličani morajo sicer vedno dialogirati v duhu cerkvenega dialoga, to se pravi, držati se morajo pri dialogu krščanskih moralnih zapovedi, drugače pa imajo pri dialogu na svetnih področjih svojo autonomijo.

Kakor pa Cerkev od njih ne zahteva, da bi jo pri dialogu na svojih področjih mehanično posnemali, morajo isto pravico, isto autonomijo priznati tudi Cerkvi.

4. *Naša emigracija in dialog.*

Kolikor bolj Cerkev pogloblja zavest o sami sebi, toliko bolje spoznava tudi svoj dialog. Nekaj podobnega velja tudi za našo emigracijo. Čim jasnejšo sliko bomo imeli o naši emigracijski skupnosti, tem lažje si bomo ustvarili pravilne pojme o dialogu med nami. Samo nekaj namigov v tej smeri.

V začetku smo radi poudarjali verski značaj naše emigracije. Potem se je naglas prenesel in govorili smo o ideološki in kulturni emigraciji. Zadnji čas pa je prišel v modo izraz politična emigracija, da nas bi ja kdo ne zamenjal z ekonomsko emigracijo.

Vsak od teh izrazov pove del resnice. Zato je treba, tudi če ostanemo pri izrazu politična emigracija, upoštevati naslednja dejstva:

1. *Politične emigracije ne smemo istovetiti s političnimi strankami v emigraciji.* Te sicer tudi spadajo k emigraciji, niso pa vsa emigracija.

Tudi naša emigracija ima dvojen značaj:

a) K njej spada na eni strani naša slovenska emigrantska cerkvena organizacija; to je v Argentini naša slovenska Cerkev s svojimi dušnimi pastirji, s svojimi verskimi centri, s svojimi usta-

novami kot sta semenišče in škofov zavod, s svojimi organizacijami kot so KA in druge, s svojim tiskom kot Oznanilo in Duhovno življenje in s svojim dušnim pastirstvom, ali drugače rečeno s svojo cerkveno politiko.

V tej in po tej emigrantski Cerkvi se more in mora vršiti odrešitveni dialog, za katerega v polni meri veljajo papeževe določbe glede dialoga, ki so obvezne tako za duhovnike kot za ostale vernike.

b) Po drugi strani pa spadajo k emigraciji svetne ustanove, svetne organizacije: naši slovenski domovi, ki so povezani med seboj v Zedinjeno Slovenijo, naše prosvetne, kulturne, socialne, gospodarske, politične in športne organizacije.

Vse te ustanove so pri svojem delu, zato tudi pri dialogu, avtonomne, tako med seboj kot z ozirom na Cerkev, čeprav jih seveda vežejo krščanska moralna načela. Te avtonomije pa seveda tudi Cerkvi ne smejo odrekati.

2) *Naša politična emigracija je demokratska*, kot neprestano poudarjamo, ker da spoštujemo osebno svobodo in svobodo posameznih skupin.

Demokracija in dialog pa sta neločljivo povezana. Skoro bi si upal trditi, da demokracija ni nič drugega kot dialog, prenesen na javno politično življenje. Če bi torej bil kdo že načelno proti dialogu, bi s tem dokazal, da ni demokrat, čeprav bi tega ne hotel priznati.

3) *Naša politična emigracija je del slovenske Cerkve in del slovenskega naroda in celo samo del slovenske emigracije, ni pa vsa slovenska Cerkev in ne ves slovenski narod*. Med obojima je velika razlika. Zato se tudi verski in politični interesi enega ne krijejo nujno z interesi drugega.

Ista razlika velja tudi za dialog. Ni nujno, da bi dialog v emigraciji bil točno tak kot v domovini in obratno. Ne smemo celotnega položaja presojati izključno po delnih emigrantskih vidikih.

5. *Naša domovina in dialog.*

Tudi vprašanje dialoga v domovini in z domovino nam bo toliko bolj jasno, kolikor točnejšo sliko bomo imeli o njeni sedanji zgradbi, ki je vse prej kot monolitična.

1) V domovini imamo *komunistično stranko*, ki se je *polastila* državne oblasti; dalje imamo komunistične politične, gospodarske, kulturne, vojaške in druge ustanove.

V njih delujejo ljudje, od katerih so mnogi partijci, drugi le njihovi somišljeniki. Med partijci so eni oblastniki, drugi navadni partijci; eni marksisti, drugi morda le bolj oportunisti; eni oma-

deževani z zločini, spet drugim ravno zločinov ne bi mogli očitati; eni komunisti so odgovorni za sedanji položaj, spet drugi komunisti pa so celo sami bolj žrtev komunizma, kot je na primer pod komunistično oblastjo vzgojena mladina, ki vedno bolj dorašča in že zaseda svoje mesto v javnem življenju.

Vse te različne primere je tudi pri dialogu s komunisti treba upoštevati.

2) Poleg komunistov imamo v domovini *ljudi, ki niso komunisti*. Teh je brez dvoma ogromna večina. Mnogi izmed njih niso zaradi komunizma nič manj pretrpeli kot mi, če ne morda še več; mnogi izmed njih so s komunizmom prav tako kot mi v odločni, čeprav morda skriti borbi.

Kak morebiten dialog s temi bi seveda ne bil dialog s komunisti.

3) V domovini pa je kljub komunistični diktaturi *še vedno živa tudi katoliška Cerkev* s svojo hierarhijo, z verniki in raznimi cerkvenimi ustanovami. Pri vseh morebitnih človeških slabostih je vprav katoliška Cerkev tista mogočna trdnjava, ki onemogoča komunizmu, da si kljub svoji vojaški in policijski premoči ne more osvojiti src naših bratov v domovini.

Dialog s to Cerkvijo pa še celo ne bi bil dialog s komunisti, temveč bi bil to notranji dialog z našo Cerkvijo, za katerega veljajo papeževe norme o dialogu.

Če pa gre za presojo dialoga Cerkve v domovini s tamkašnjo komunistično oblastjo, pa zlasti ne pozabimo na naš dialog z okupatorji, ki niso bili nič manjši naši sovražniki, bodisi z verskega bodisi z narodnostnega stališča, kot so sedaj komunisti. Kako nas je bolelo, ko niti naši politični zavezniki niso hoteli ali mogli razumeti našega položaja, naše taktike, našega dialoga. Varujmo se, da ne bomo tudi mi sami zadali isto rano svojim, že itak dovolj ranjenim bratom v domovini.

6) *Dialog se vrši med osebami, ne med doktrinami.*

Ni dialoga in ga ne more biti na primer med katolicizmom in komunizmom, temveč kvečjemu le med katoličani in komunisti. Doktrina, kot je komunistična ali pa kaka druga, je lahko le predmet dialoga, ne pa njegov subjekt.

Zato dialog z idejnim nasprotnikom, kot so za nas na primer komunisti, ne pomeni nujno popuščanja v svojih idejah.

Nasprotno! Doktrinalni dialog je najradikalnejši napad na komunizem. Meč je v nekaterih okoliščinah potreben za varstvo nedolžnih pred komunističnim nasiljem, ne more pa iztrgati iz src komunistične ideje. Ideje se ne pobijajo z mečem, temveč z

idejami. Ideje se ne dajo vsiliti, temveč se posredujejo s prepričanjem. Ideje se posredujeje z dialogom.

7) Kot ves ostali svet je tudi *naša slovenska skupnost*, tako v emigraciji kakor doma v domovini, *pluralistična*, v kateri nas sožitje stalno sili, da prihajamo v stik z ljudmi, ki niso naših misli, pa vendar iskreno iščejo resnico.

Komunizmu je ideal brezrazredna družba, v kateri mora osebnost poedinca popolnoma utoniti. Zato je že načelno proti pluralizmu, ki je utemeljen v naravi človeške osebe, in skuša s silo iztrebiti vse, kar ne more spraviti v svoj marksistični kalup.

Mi pa smo svobodnjaki, ljubimo svojo lastno svobodo in svobodo svojega bližnjega, spoštujemo človeško osebo z njenimi individualnimi in socialnimi značilnostmi. Zato vemo, da je edini človeka vredni način sožitja v medsebojnem spoštovanju osebnih in skupinskih pravic, posebnosti in nazorov, ali drugače rečeno: *sožitje v dialogu*.

DIALOG MED NAMI

Vinko Brumen

I.

Cerkev se v koncilskih dokumentih ponovno sklicuje na „znamenja časa“, ki ji narekujejo, da išče novih oblik in načinov svojega apostolata, med katerimi je tudi dialog.

Zlasti ker ta „znamenja časa“ niso nadnaravni pojavi, temveč zgodovinski dogodki in položaji, pač ne veljajo le za Cerkev in nje-no delo. So znamenja tudi za druge človeške skupnosti, med njimi za našo.

Dialog je zlasti v korist vodenju in urejanju življenja v občestvu. V dialogu morejo voditelji bolje razbirati teženje občestva, vódeni pa imajo možnost, da sodelujejo pri krojenju skupne prihodnosti. Tudi če zmeraj ne morejo uveljavljati svoje volje, jim ostane vsaj zavest, da so se mogli izraziti, da je bilo tudi njihovo mnenje poslušano in tehtano. Razen tega zvedó, zakaj je bilo osvojeno drugačno mnenje, in marsikdaj uvidijo, da je bilo zares primernejše. Po razgovoru v občestvu voditelji laže upoštevajo neko „skupno voljo“, neko rezultanto posameznih volj, ki bo najzvestejši izraz teženja celotne skupnosti. Vodstvo more tako v dialogu uzreti najpravičnejše načine upravljanja skupnosti, najprimernejšo pot do največje obče blaginje.

Še v nečem se moramo danes tudi za urejanje svetnih poslov učiti od Cerkve. Saj v njej vedno bolj zopet prihaja do izraza zavest, da celotno „sveto božje ljudstvo je deležno Kristusove pre-roške službe... Celota vernikov, ki imajo maziljenje Svetega Duha... se v verovanju ne more motiti. In to svojo lastnost razodene z nadnaravnim verskim čutom vsega ljudstva...“ (Dogm. konst. o Cerkvi, *Lumen gentium*, 12).

Bolj kot v dogmatičnih se kaže, lahko bi rekli, nezmotljivi skupnostni čut za pravo, v moralnih, in še mnogo bolj v svetnih zadevah. Zato zanemarja važen vir uvidov pravega vodstvo, ki skupnostnemu čutu vódenih ne zna ali noče prisluhniti. V veri v tak čut je najgloblji temelj demokracije.

Prezreti pa ne smemo tudi, da danes nihče noče biti zgolj predmet odločanja o sebi in svoji usodi, to je zgolj trpen, poslušen

in za vse razpoložljiv pešec na šahovnici igre velikih. Danes hoče vsakdo soodločati o skupni usodi, ker gre pri tem za osebno usodo njegovo in njegovih. Dialog nudi možnost za to.

Razen tega sta demokracija in pluralizem tudi v tem, da vsakomur priznavamo pravico iskati resnico in dobro zase in za svoje občestvo. Vsakdo ima tudi pravico objaviti tako sebi enakim kakor višjim in nižjim od sebe resnico in pravo, kakor ju je spoznal, pa jim razodeti razloge za svojo vero v to resnico in ta prav. Ravno tako ima pravico, da zve, in celo dolžnost, da poizve, v čem drugi vidijo resnično in pravo, in zakaj imajo to za resnično in pravo.

Tudi to se more zgoditi v dialogu (ki ni nujno in vedno to materialno), pri čemer se doseže dvoje: občestvo si razčisti, izpopolni in očvrsti spoznanje resničnega in pravega, in udje skupnosti se čutijo zares povezani v naporu, da resnično in pravo odkrijejo in ostvari; s tem se okrepi tudi občestvo. Ostati morejo razlike, niso pa potrebne cepitve.

Dialog je torej v vsaki skupnosti, ne le v Cerkvi, zlasti v današnji dobi, neobhodno potreben.

II.

V čem je tedaj toliko omenjani in toliko obrekovani dialog ali „razgovor“? Najprej v pripravljenosti drugega poslušati in ga skušati razumeti; razumeti, kaj misli, in razumeti, zakaj tako misli. Nato pa v pripravljenosti tudi dejansko se pogovoriti z njim, če je tudi on pripravljen za to in kadar je.

Dejanski je torej dialog poslušanje tujega spoznanja in razodevanje svojega. Lahko dialogiramo z nekom celo, če on noče, a to ni popoln dialog. Lahko se jaz zanimam, kaj drugi misli, zakaj to misli in kaj ima proti mojemu mnenju, tako s svoje strani enostransko „dialogiram“. S tem sem pripravljen na pravi dialog, ko bo tudi drugi dozorel zanj in bo prav tako hotel dialogirati.

Dialog ne pomeni, da moram že samo zaradi tega, ker dialogiram, v čemer koli dati drugemu prav ali kakor koli doseči neko soglasje. Smem in moram razodeti svoja spoznanja, smem pričakovati, da jih drugi poslušajo in presoja in če jih ne sprejme, imam pravico zvedeti razloge za to odklonitev. Ko jih zvem in so zadostno tehtni, moram seveda svoje mnenje zopet pretehtati in, če spoznam za potrebno, tudi popraviti ali vsaj dopolniti. Prav tako

pa sem jaz dolžan poslušati mnenje drugega in razloge zanj; če me ne prepričajo, moram povedati zakaj, če jih imam za napačna, svojo sodbo utemeljiti. Oba morava iskati samo resnico in to tudi v kritiki. Krivico dela, kdor mišljenje drugega le pavšalno zavrača, pa zavračanja ne utemelji, ker mu ne nudi pomoči, do katere ima pravico.

Na kratko bi torej mogli reči: Bistvo dialoga je v tem, da prisluhnemo, *kaj* misli drugi in *zakaj* misli tako; da povemo, *kaj* mi mislimo in *zakaj*; da pri tem vsi iščemo le *resnico* ne pa svoje zmage. Zato tedaj, kadar in kolikor kateri (ali vsakdo) uvidi, da ima drugi res prav, ta prav sprejme in svoje mnenje dopolni ali popravi; če ne more uzreti tistega prav, ki ga drugi zastopa, pa to pove in utemelji ter ostane pri svojem. Vsi pa ostanemo pripravljeni na nadaljnji študij in ponovno izmenjavo misli.

III.

Da nekdo more dialogirati, mora nekaj vedeti, nekaj imeti, kar more v dialogu nuditi drugemu; še več, mora nekaj biti, ker v dialogu ne dajemo drugemu le nekaj, marveč se mu dajemo tudi sami. Obenem pa, kdor hoče dialogirati, mora tudi vedeti, da sam ne ve vsega in da ni popoln, da zato more tudi od drugega kaj dobiti, ko mu ta v dialogu daje in se daje. Zmožnost in volja dati in dati se, pa tudi zmožnost in volja dano sprejeti, sta zato pogoja dialoga. V sebe same zaprti sebičneži in samih sebe polni napuhnjenci niso zmožni dialogirati.

Zato sta med krepostmi, ki jih terja dialog in ki se različno naštevajo, katerih število pač ni omejeno in katerih vsaka more v dialogu pomagati k uspehu, potrebni, in morda posebno potrebni tisti dve, s katerima v sebi premagujemo sebičnost in napuh. To sta *ljubezen* in *ponižnost*.

a) Najprej nam je treba resnične in čiste ljubezni. Ta naj bi bila:

1. Ljubezen do *drugega*, do sorazgovornika, vera vanj kot človeka ter spoštovanje njegovih mnenj in prepričanj, tudi kadar sodimo, da niso pravilna; postavljamo, da so plod njegovega osebnega in prizadetega iskanja resničnega in pravega, tudi če se mu to zares ni razodelo ali vsaj ne povsem in dovolj čisto razodelo.

2. Ljubezen do *resnice*, ki jo tudi v dialogu iščemo zase in za drugega; zato ne skrivamo, kje in kako jo mi vidimo, jo razo-

denemo in povemo tudi razloge za svoje prepričanje. Ne skrivamo resnice zase, pa tudi ne bojimo se zanjo. Prvič zato ne, ker vemo, da ima tudi drugi pravico do nje; drugič pa zato ne, ker verujemo, da je resnica, če je zares resnica, dovolj svetla, da more premagati vsako zmoto, če je nekdo izrečno in trmasto tudi kot tako ne vzdržuje. Razumemo pa, da drugi zaradi svojega prepričanja, da je našel resnico, tudi to hoče in sme razodeti, zato ga ljubeznivo poslušamo, tehtamo njegove razloge za njegovo „resnico“ in njegove ugovore proti naši „resnici“.

V dialogu torej ničesar ne skrivamo in ne zabrisujemo. Če bi to delali, bi grešili proti bistvu dialoga, ki je v skupnem iskanju resnice. Dialog torej ni nikako barantanje in ne poravnavanje („glihatje“); ni zatajevanje resnice, kakor smo jo spoznali. A ko je razodevanje te resnice, ni vsiljevanje iste nekomu, ki njene resničnosti ni uvidel in ne more uvideti. V dialogu nam gre za iskanje resnice, ki naj končno zablesti, se ponudi in se da ona sama. Vsakemu, ki je potreben: našemu sorazgovorniku, pa tudi nam, ki bomo mogli prav tako kaj pridobiti.

b) Za to pa, da bomo tudi mi sami dovolj odprti za resnico, do katere bi nam utegnil pomagati naš sorazgovornik, da bomo tudi mi voljni sprejeti jo, ko se bo pokazala, nam je potrebna druga od prej omenjenih kreposti: to je *ponižnost*.

Četudi menimo, dokler nimamo dokaza za nasprotno, da vsakdo zastopa mnenje, ki ga ima za pravo, tako mi kakor drugi, da torej nihče vedé in hoté (razen v posebnih okoliščinah in primerih) ne vzdržuje in ne vsiljuje spoznane neresnice, moramo vendar dopuščati, ne samo da se morejo motiti drugi, marveč prav tako da bi se vendar utegnili motiti tudi mi. Za to slednjo dopustitev je treba ponižnosti, ker vsi le preradi svoja prepričanja jemljemo za čisto (in polno ter celotno) resnico, o kateri ne le sami prav nič ne dvomimo, marveč tudi drugim ne dovoljujemo, da bi o njej dvomili. Le ponižnost nam dovoljuje v resnici zavzeto prisluhniti drugemu, ker smo pripravljeni popraviti se, če bi v razgovoru to spoznali za potrebno. Ponižnost nam nalaga, da svojega ne povemo samo, marveč ga skušamo tudi utemeljiti, ker vemo in razumemo, da nihče ni dolžan ničesar imeti za resnico zgolj zato, ker ga mi imamo, temveč sme terjati, da mu to resnico tudi utemeljimo. Ponižnost nam omogoča sprejeti dopolnitve in popravke, ki jih utegne terjati uvid, da v čem vendarle nismo imeli prav ali vsaj ne v vsem in povsem prav.

Nasploh se preveč nagibamo k temu, da svoja prepričanja poabsolutujemo in jih jemljemo za merilo resničnega in pravega. To je sicer povsem naravno, saj jih zato imamo in vzdržujemo, ker jih imamo za prava, ker smo se vsaj v nekaterih primerih

dokopali do njih po iskrenem in mučnem iskanju. Naravno je tudi, če se zato bojimo, da bi se nam omajala in bi znova zapadli mukam iskanja in negotovosti. Vendar pa, ali je to zadosten razlog, da ne iščemo in ne maramo iskati več in da odklanjamo celo možnost, da svoje poglobimo, zboljšamo in izpopolnimo?

IV.

Dialog je danes tudi najvidnejši izraz zdravega sožitja v raznih občestvih in najpripravnejše sredstvo, da ga dosežemo. Dialog krepi občestva, pomanjkanje dialoga jih slabi in razdira.

Tudi med nami je tako in tudi med nami je dialog nujno potreben. V vseh smereh, na vseh ravneh in na vseh področjih našega občestvenega življenja in dela.

a) V vseh *smereh*: Razlikovati moremo med dialogom v *navpični* meri, to je med voditelji in vodenimi, in dialogom v *vodoravni* smeri, to je ali med voditelji med seboj ali pa med vodenimi med seboj.

1. V *navpični* smeri je že Aristotel razlikoval med despotskim in političnim vladanjem skupnosti. Našemu umevanju bi bila morda bliže izraza avtokratsko in demokratsko vodstvo. Pri prvem se vodstvo ali celo vodja obnaša, kakor da je gospodar resnice, pravice in občestva, kakor da to zadnje mora povsem slediti njegovi volji. Da to doseže, se ne boji niti uporabe sile, vsaj moralne, kadar ne razpolaga tudi s fizično. Njegovi vodstveni tehniki sta ukaz in pritisk.

Demokratsko vodstvo pa se zaveda, da ni gospodar, marveč le organ, to je prvi služabnik tako resnice in pravice kakor občestva, ki ga vodi. Zato mu hoče in zna prisluhniti, zato skuša v njem razbrati najgloblje težnje skupnosti, da jih v njenem imenu poosebi in skuša uresničiti. Njegova načina vodstva sta razgovor (dialog) in prepričevanje.

2. V *vodoravni* smeri moremo ali načelno zavračati in zatirati vsako mnenje in težnje, ki ne sovпада z našim, ali pa umevamo, da razni ljudje, tudi ko iščejo resnico, morejo to videti v različni luči. Tudi tukaj je prvo ravnanje avtokratsko in le drugo demokratsko.

Različnost videnja in umevanja iste resnice moramo dopuščati in spoštovati, ker je izraz osebne svobode iskanja resnice. Moremo se s tem celo okoristiti, ker nam ob izmenjavi in primerjavi mnenj more pomagati do popolnejše resnice. Različnost, ki ob prvem stiku bode, je celo vrednota, če jo znamo prav uporabiti. To pa zopet

moremo storiti v pravem in odkritem medsebojnem razgovoru ali dialogu.

Tako v navpični kakor v vodoravni smeri je torej dialog ne samo neogiben v človeškem sožitju, ne le nekaj, kar bi morali trpeti, ker drugače ne moremo, marveč celo pot do večjega duhovnega bogastva, do katerega se moremo dokopati s skupnim naporom, in tudi vir tesnejše povezanosti med udi občestva.

b) Na vseh *ravnih*: Dialog med nami, kar naj se pač ume kot dialog v slovenski izseljenski skupnosti, more biti:

1. Dialog v našem slovenskem občestvu v Argentini, naj bo že med različnimi vodstvi in vodenimi, ali med različnimi jedri tega občestva, in končno med posameznimi udi istega.

2. Dialog znotraj različnih jeder ali ustanov, ki naše občestvo sestavljajo, posebej še dialog v vodstvih teh ustanov med sodelavniki teh vodstev.

3. Dialog med našim argentinskim slovenskim občestvom in drugimi slovenskimi izseljenskimi občestvi v svetu, saj skupno z njimi sestavljamo slovensko izseljensko skupnost.

Zaradi pretesno odmerjenega časa niti jaz v svojem prikazu niti mi vsi skupaj v temu sledečem raziskovanju sem spadajočih problemov še približno ne moremo izčrpati. Zato se bom omejil le na prvo od omenjenih ravnih: na dialog v našem slovenskem občestvu v Argentini, zlasti na dialog med različnimi vodstvi in njihovimi vodenimi, pa na dialog med vzdrževalci različnih mnenj in naziranj v istem občestvu.

c) Na vseh *področjih*: Vseh ne bo mogoče naštetih, a vseh tipov problemov, ki med nami terjajo dialog, se bomo mogli dotakniti, če bomo spregovorili o smislu in potrebi dialoga vsaj na sledečih področjih našega občestvenega življenja in dela:

1. na *cerkvenem* in verskem področju, zlasti dialog med cerkveno hierarhijo in versko srenjo;

2. na *političnem* področju, tako dialog med političnimi vodstvi in vodenimi kakor med pristaši različnih političnih koncepcij;

3. na *kulturnem* področju, med različnimi vrstami kulturnih ustvarjalcev, pa med njimi ter občinstvom;

4. na *organizacijskem* področju, tukaj med osrednjimi ustanovami in krajevnimi edinicami; in

5. na *generacijskem* področju, dialog med starejšim rodом in mladino.

Dialog na *cerkvenem* področju, to je med našo *cerkveno hierarhijo in versko srenjo*:

Vsi smo posebno delno božje ljudstvo, v interesu nas vseh je, da postane naše versko življenje čim polnejše in seveda čim pravilnejše. Za to pa je treba medsebojnega zaupanja in sodelovanja med hierarhijo in verniki. Kajti celotno „sveto božje ljudstvo je deležno Kristusove preroške službe“ ter ima poseben nadnaravni verski čut, ki ga usposablja za sodelovanje pri urejevanju zadev verske srenje. (Dogm. konst. o Cerkvi, 12.) Verniki pa tudi „v skladu s svojim znanjem, strokovnostjo in ugledom, katerega uživajo, imajo pravico, včasih celo dolžnost, da povedo svoje mnenje o tistih stvareh, ki zadevajo blagor Cerkve“. Člani hierarhije si tako „morejo, podprti z izkustvom laikov, ustvarjati jasnejše in primernejše sodbe tako v duhovnih kakor v časnih rečeh“. (Dogm. konst. o Cerkvi, 37). „V Cerkvi ni le vzgibov, ki bi jih morala sprožiti uradno višja instanca, če naj bodo zakoniti. Nosivci cerkvenih služb se ne smejo čuditi ali biti zaradi tega nevoljni, če se kako življenje duha zgane, preden je bilo v načrtih službenih instanc Cerkve. In podrejeni ne smejo misliti, da ne smejo ničesar napraviti, preden ne prejmejo ukaza od zgoraj. So dejanja, ki jih Bog hoče, tudi preden so nosivci cerkvenih služb dali znak za start, in so dejanja v smereh, ki še niso uradno pozitivno odobrene in določene.“ (Tako navaja K. V. Truhlar K. Rahnerja: *Pokonc. kat. etos*, str. 147).

Za živo in močno versko življenje je torej tak dialog nujna potreba. In sicer dialog z verniki kot celoto, to je s predstavniki resničnega čutenja verske srenje, ne morda le s kakimi prebranci, ki znajo le prikimavati tudi najbolj arbitrarnim odločbam cerkvenega hierarha. Z njimi se ne vodi dialog, oni so le prazen odmev hierarhovega monologa. Potreben pa je pravi in pristni dialog. Komur je za stvar, se ga ne bo bal in ogibal, marveč ga celo iskal. Seveda mu bo treba najti najprimernejše in najuspešnejše oblike, a biti mora dialog, pravi in pristni dialog.

Ob takem dialogu bomo tudi mogli že enkrat premagati ali prerasti med nami vsako obliko klerikalizma, ki je lahko:

a) („aktiven“) v neupravičenem poseganju cerkvenih oblasti ali dostojanstvenikov na necerkvena področja občestvenega življenja, pa tudi njihovo samovoljno odločanje, celo v stvareh, ki niso samo zadeva Cerkve;

b) nato (tudi „aktiven“) v neupravičenem utemeljevanju drž. mnenj, odločitev in dejanj na necerkvenih področjih z verskimi razlogi in v prisvajanju evangeljske ali vsaj cerkvene avtoritete

za neka mnenja, kakor da bi bila edina kristjanu dovoljena;

c) pa tudi (pasiven“) v čakanju ali iskanju svetov, presoju, usmeritev ali odločb cerkvenih oblasti v zadevah necerkvenega občestvenega življenja; in

č) končno (prav tako „pasiven“) v samem prenašanju verskih in cerkvenih dejstev in vrednotenju na ostala življenjska področja, pozabljajoč na spoštovanje njihove upravičene avtonomije in njihovih lastnih naravnih zakonitosti.

Ta klerikalizem, ki kot težka dediščina preteklosti bremeni vse naše javno življenje, bomo v resnici mogli premagati in pre-rasti samo v iskrenem dialogu v naši verski srenji, kjer bomo vsi iskali samo pravega, nihče pa si ne bo že naprej lastil posesti pravega, naj bo kdorkoli in karkoli.

VI.

Prav tako in še posebno pa nam je potreben dialog v našem *političnem* življenju. Prav posebno, ker se zdi, da je tudi mnogim težavam na ostalih toriščih dela v našem občestvu krivo pomanjkanje političnega dialoga.

V politiki nam je potreben dialog vsaj v dveh smereh: najprej med političnimi vodstvi in vodenim ljudstvom, nato pa med pristaši različnih političnih prepričanij in programov.

a) Političnemu vodstvu more *dialog z vodenimi* samo koristiti.

1. Najprej zato, ker bodo vodeni tako mogli sodelovati pri urejanju skupnosti, pa tudi pri presojanju političnega položaja in sestavljanju navodil za zadržanje ob aktualnih političnih problemih in dogodkih. Saj tudi v politiki ni vsa modrost že kar tako le pri voditeljih; tudi tukaj ima ljudstvo skupno svoj politični instinkt, katerega javljanju se splača prisluhniti. Tukaj prav tako ali pa še bolj veljajo prej navedene besede Rahnerjeve, ki bi jih semkaj nekako takole transponiral: V občestvu ni le vzgibov, ki bi jih morala sprožiti uradno višja instanca, če naj bodo zakoniti. Politični voditelji se ne smejo čuditi ali biti zaradi tega nevoljni, če se kako življenje duha zgane, preden je bilo ali če sploh ni bilo v načrtih političnih vodstev. In podrejeni ne smejo misliti, da ne smejo ničesar napraviti, preden prejmejo ali če ne prejmejo ukaza od zgoraj. So dejanja, ki so pravilna, primerna in potrebna tudi preden jih dovolijo ali ukažejo vodstva; lahko gredo v smeri, na katere vodstva še niti mislila niso ali se vsaj ne morejo zanje odločiti ali zediniti.

Politika je stvar celega občestva. Še bolj kot na verskem

področju se tukaj celotno občestvo redno ne moti: vodi ga precej zanesljiv politični čut ali instinkt in prav je, da se mu nudi pravica in možnost, da svoje politično naziranje in svojo voljo tudi izrazi. Osebek političnega dela je občestvo, celotno občestvo. Voditelji so le voditelji, to je le razjasnjevalci in izvrševalci politične volje občestva, so le njegov instrument, njegov organ. Nikakor ne njegovi gospodarji.

2. Politični dialog med vodstvi in vodenimi pa ne nudi slednjim le možnosti, da na smer in obliko političnega dela vplivajo, marveč tudi priložnost, da se glede njihove upravičenosti prepričajo, tudi kadar spočetka niso z njimi soglašali. Prepričajo se lahko: ali da so zares najboljši in jih zato odobrijo ter osvojijo, ali pa da so sicer le eni izmed možnih, ki pa jih hoče ali sprejema večina, kateri se voljno uklonijo in ne ovirajo dela, ki je za občo blaginjo potrebno, četudi ohranijo svoje mnenje, da bi kaka druga oblika bila pravilnejša ali uspešnejša.

Vsekakor je pozitivno, da so mogli odprto povedati svoje mnenje in ga utemeljiti, pa slišati razloge za druga. Tedaj se jim tudi ni treba zatekati k zakotnemu kritikovanju in nerganju, ki je med nami tako razširjeno ter našo skupnost slabi in razkraja.

b) Malo več še je treba spregovoriti o nujnosti dialoga med pristaši in *vzdrževalci različnih političnih koncepcij*.

1. Razlogov za posebno pozornost, ki jo posvečamo te vrste dialogu, je več:

a) Zdi se, da so najgloblji viri, nagibi ali razlogi mnogih naših težav, razprtij in celo sovraštev političnega značaja.

b) V politiki, kot praktični dejavnosti, je zelo težko odkriti pravo. Najčešče niti ni enega samega prav in nobeden od možnih prav ni popolni in edini prav. Zato je v politiki še posebno umljivo, da se o isti stvari spočenjajo in vzdržujejo različna mnenja.

2. Ker je politika predvidevanje in uravnavanje tega, kar bo šele prišlo, torej prihodnosti, je težko z gotovostjo spoznati, kaj bi bilo treba sedaj in tukaj storiti. To toliko bolj, ker sta tudi smoter politike, obča blaginja, in njen predmet, politična skupnost, precej nedoločena in krhka pojava, kar ne pospešuje trdnih spoznanj o nji. Kaj tedaj storiti, tega ne moremo določiti s samim filozofiranjem in o tem ni nič razodetega. Zato se mnenja o tem neogibno razlikujejo: eden bolj vidi in ceni eno možnost, drugi drugačno. To tudi tedaj, kadar gresta oba za istim smotrom, ne le splošnim, recimo občo blaginjo, temveč konkretnejšim. Najčešče gre za razliko v sredstvih. Pa tudi če bi šlo za bližnje smotre, je različnost umljiva.

3. V pastoralni konstituciji o Cerkvi v sedanjem svetu beremo, da katoličani morejo v političnih zadevah biti različnega mnenja, in to upravičeno, a nobeden izmed njih nima pravice sklicevati se na evangelij, to je na verski nauk, kakor da je samo njegovo gledanje in mnenje edino pravilen izraz evangelija. (Past. konst. o Cerkvi v sedanjem svetu, *Gaudium et spes*, št. 43.) A tudi če ne iščemo evangeljske utemeljitve svojih političnih prepričanj, temveč le v dobrem občestva, narodnega ali manjšega, to je v občih blaginja in še v bližjih smotrih politike, nam ni dovoljeno razglašati svojega koncepta za edino pravilnega in vse druge za nekako izdajo, ker je lahko več rešitev istega političnega problema, ki utegnejo biti celo enako pravilne, a nobena popolna, to je idealno pravilna. (V tem dejstvu, da nobena rešitev ni povsem, idealno pravilna, je utemeljeno mnenje B. de Jouvenela, da v politiki pravih rešitev sploh ni, da so možne le nekake poravnave.)

4. Ko bi bili politično zrelejši kot smo, bi bili celo veseli, da kdo drugi, ki je enako vnet za dobro občestva, kakor mi, išče drugih poti do ureditve njegovih problemov.

a) Saj dobra politika ima rada več želez v ognju, ker nikoli ne more vedeti, kako se bodo dogodki razvijali, kake nove silnice bodo nastopile, in po kateri poti bo rešitev najlažje ali sploh dosegljiva. Če *mi* ne bomo dosegli rešitve, moramo biti veseli, da jo vsaj *drugi* doseže; kar velja, je smoter. (Pač nas bo bolelo v naši občutljivosti in v našem ponosu, da je *drugi* dosegel, česar *mi* nismo znali; a veseli moramo biti, da *se je doseglo*, kar smo iskali, vsak po svoje.)

b) Če dopuščamo možnost iskati rešitve političnim problemom po različnih poteh in se to tudi dogaja, moremo različne zamisli rešitve med seboj primerjati (v dialogu) in ob tem vsak svojo, morda preenostransko, morda prenaivno, morda na povsem pravilno, popraviti in izpopolniti; če nam gre res bolj za stvar kot za svoj osebni uspeh, moremo doseči celo, da se vsaj v skrajnem, zares odločilnem trenutku vsi zedinimo, ali za kako kompromisno rešitev, ali za tisto od predlaganih, v kateri ta hip vidimo največ možnosti za uspeh, ker je za trenutni položaj najprikladnejša, ker ima že za seboj javno mnenje in je tako združila največ volj, ali pa tudi samo, ker se za neko moramo zediniti, da ne razpršimo sil in ne zamudimo morda edinstvene priložnosti, da nekaj dosežemo.

c) Potem pa še: veseli moramo biti, da čim več ljudi po svoji najboljši vesti in vednosti išče rešitev tudi praktičnim, tukaj političnim problemom. To pa bodo storili le, če bodo zares imeli svobodo, da iščejo in tudi povedo, v čem jo vidijo ter skušajo še druge pridobiti zanje.

5. Ako se torej v zamislih in poskusih kake rešitve razhajamo, je možno:

a) da imamo kljub temu, če ne vsi, pa razni vsak svoj delni prav, nobeden pa vsega in popolnega, in se moramo tudi zaradi tega drug drugega poslušati in upoštevati;

b) da če kdo med nami nima prav, če se res globalno, to je v bistvu moti, tedaj je prav tako možno, da se motimo mi, kakor da se moti drugi; ne smemo zato kar na hitro obsoditi, ker je mogoče, da bo prihodnost, ko bo presojala iz zgodovinskega vidika, obsodila nas in ne drugih.

6. Ali tedaj ne moremo vzdrževati nikakega mnenja, ker zlasti v praktičnih spoznanjih in zamislih rešitev nismo absolutno gotovi svojega prav, četudi smo o tem osebno najpoštenje prepričani? Mislím, da smemo vzdrževati in oznanjati svoje mnenje:

a) vedno kadar smo storili vse, da bi dano stvarnost zares dobro preučili in presodili, da smo se z vsemi močmi potrudili, da bi odkrili, kaj je resnica in kje je prav;

b) če kljub temu dopuščamo možnost, da smo se zmotili, ali da vsaj naše spoznanje ni popolno (celotno, polno in čisto) in da je vsaj v tem, v čemer je naše spoznanje pomanjkljivo, kdo drugi mogel priti bliže resnici, in

c) če priznamo drugemu pravico, da tudi on išče resnično in pravo, ne da bi se moral slepo ukloniti našemu mnenju, in isto pošteno prepričanje, da je to, do česar se je v svojem naporu dokopal, resnično in pravo.

V skrajnem primeru, ko bi bilo zares gotovo, da imamo (samo) mi prav in da je drugi gotovo v zmoti, se bomo pač potrudili, da bi mu resnico približali in ga zmote rešili. Nikoli pa nimamo zato, ker se nekdo moti, pravice klicati nanj prekletstva, ga obsojati, zmerjati, preganjati. Zmota ni zločin, je bolezen; bolnika pa ne preklinjamo in ne obsojamo, marveč mu skušamo pomagati, da se bolezní reši, da ozdravi.

7. Naj nas ne vara zavest, da svoje mnenje *vidimo* kot resnično, to je, da nam je osebno povsem *razvidno*, in da tudi *vidimo* napačnost mnenja, ki ga izpoveduje drugi. Kajti

a) celo zares veliki duhovi so se v marsičem zmotili, kar so imeli povsem razvidno za pravilno, ker je tudi doživetje razvidnosti lahko zmotno;

b) dostikrat vidimo le tiste prvine problema, ki govore za našo rešitev ali jo vsaj dopuščajo, ostanemo pa nekako slepi za one, ki bi nasprotovale naši zamisli rešitve;

c) nikdar nismo gotovi, da poznamo vsa dejstva, katerih poznanje je za rešitev problema potrebno, in če bi jih poznali, ni povsem gotovo, da bi vsem pravilno prisodili resnično težo v

skupku dejavnikov, ki položaj določajo in nas v problemu izzivajo; č) sploh pa smo zelo nagnjeni k temu, da razvidimo kot pravilno, kar radi vidimo.

8. Če pa se že tako lahko zmotimo s tem, ko neki zamisli pripisujemo pravilnost, se še laže zmotimo v presoji zamisli drugega:

a) ker se težko postavimo na njegovo stališče ter pregledamo položaj, kakor ga vidi on, ter nam je zares težko presoditi, ali je njegova zamisel upravičena in koliko je upravičena;

b) ker je drugi v politiki marsikdaj tekmeč ali nasprotnik, zato je naša duševna drža do njega ne-simpatetična in smo že vnaprej nagnjeni k neugodni oceni vsega, kar on misli, zatrjuje in dela.

9. A če se je v vročini političnega boja, ko gre za dosego ali za izgubo oblasti, težko ogniti takim krivicam (tudi v tem je vprašanje „čistosti“ politike in zlasti političnega boja, ki je gotovo zaželeno in mora biti iskano, a je politiku zlasti v boju težko dosegljiva), ni tega izgovora, kadar razpravljamo o politiki in o možnih ali nujnih političnih ukrepih, ko diskutiramo in polemiziramo, četudi v zvezi z konkretnimi in perečimi političnimi problemi. Tudi v tem je že resničen političen boj, a v teh okoliščinah je laže biti viteški in zato tudi moramo biti.

Vsem tem in takim težavam in krivicam se bomo mnogo laže izognili, če bomo medsebojno občevanje znali postaviti na podlago dialoga, v resničnem spoštovanju osebe in prepričanja vseh svojih sobesednikov.

VII.

Dialog na *kulturnem* področju, in sicer med različnimi kulturnimi ustvarjalci, pa med temi ustvarjalci in občinstvom:

a) Tudi za ta dialog bomo morali doumeti dvoje ali troje stvari, namreč:

1. da ima vsakdo pravico, da stvarnost, tudi posebno našo stvarnost, študira in presoja, in da pri tem dobljene dosežke potem objavlja in posreduje drugim; za to ima pravico do informacij, ki so za pravilno presojo stvarnosti potrebne;

2. nihče pa nima pravice svojih ugotovitev ali spoznanj razglašati za dokončna in nezmotna dognanja, niti jih drugim vsiljevati, drugačna mnenja pa zavračati in obsojati zgolj zato, ker sam njihove resničnosti ni uvidel;

3. vsakdo pa ima pravico, da izve tudi za dosežke drugih, za razloge, na katerih temeljijo in za podprte sodbe o lastnih dosežkih, to je tudi do dialoga z drugimi.

b) Posebej se bomo morali na tem področju naučiti dialogirati v naslednjih štirih razsežnostih:

1. Med ustvarjalcem, ki je neko kulturno novost ustvaril, in drugimi ustvarjalci: Ali res ni mogoče v duhu dialoga upostaviti med njimi nekako „umsko sodelovanje“, neko medsebojno pomoč, neko skupno službo resnici in pravemu, ter iz tega izvirajoče ali na tem sloneče „občestveno delo“, kakor je to imenoval naš Slomšek? Današnji čas tak skupni in organizirani napor celo terja; posamezniku je težko zares kaj vrednega ustvariti.

2. Med ustvarjalcem in njegovimi kritiki: Kdaj bo prvi zares želel in iskal pomoči drugih, in sicer na njim lasten način, to je s kritiko, ti drugi pa bodo znali s kritiko služiti le resnici ter ustvarjalcu, kolikor je resnično išče?

3. Med ustvarjalcem in tako imenovanimi kulturnimi „potrošniki“ ali „konzumenti“. Kot poseben primer tega razmerja navedimo le predavatelja in poslušalce, zlasti kakor se javlja v diskusiji! Zakaj poslušalci skušajo predvsem najti kako stvar, ki ji morejo ugovarjati, ali sploh kako slabost v predavateljevem prikazu kake tvarine ali zadeve? In zakaj ta ostaja ves čas nekako v obrambi ter misli, da mora odgovarjati na vsako pripombo ter jo po možnosti zavrnil (če opusti odgovor, sprejme kako drugo mnenje ali prizna, da na kako vprašanje nima pripravljenega odgovora, pri nekaterih kar izgubi ugled)? Kdaj se bodo oboji zavedel, da se tudi v diskusiji le išče resnica in da ni nikak dvo boj?

4. Med ustvarjalcem in njegovo ustvaritvijo: Saj ustvaritev ni popolna: spoznana ali doživeta resnica ni dokončna in absolutno čista. Zato se bo ustvarjalec še vračal k njej, jo ponovno meril in tehtal (tudi po pobudi zunaj stoječih: soustvarjalcev, kritikov, konzumentov...) in jo neprestano čistil in izpopolnjeval. Dialogiral bo z njo, saj kdor ima svojo ustvaritev, npr. enkrat sprejeto in povedano misel, za popolno in dokončno, celo za nedotakljivo, je zatajil svoj ustvarjalski poklic.

VIII.

Dialog na *organizacijskem* področju, to je zlasti med tistimi, ki skušajo povezati vso skupnost v *osrednjih organizacijah* in onimi, ki delajo v *krajevnih središčih*:

Tudi v tem pogledu se delimo v unitariste in centraliste in pa federaliste ali celo konfederaliste. Zdi se, da so nekateri prepričani, da bo skupnost tem močnejša, čim več njenih zadev se bo urejalo v nekem središčnem vodstvu in čim manj lastne po-

bude bo ostalo krajevnim edinicam. Drugi pa mislijo, da se pravi in odločilni boj za življenje in smrt naše skupnosti bije na terenu in da zato glavna naloga in odgovornost pripada krajevnim enotam, katerim je treba nuditi čim največ opore in pomoči. Za te druge vsaj je škodljivo vsako prizadevanje, ki trga ljudi iz naravnejših krajevnih skupnosti, jim odteguje delavce in jih s tem slabi.

Tudi zaradi tega je med nami potreben razgovor, ki bo razčistil razne nesporazume in pač pokazal, da se krajevni delavci in osrednji voditelji trudijo za isto stvar, kateri bo najbolj pomagano, če se bodo drugi bolj omejili na vodstvo in na pomoč prvim, na ramenih katerih sloni teža dneva. Razmerje med obojimi se bo moralo urediti tako, da bodo krajevne skupnosti lahko občutile osrednje vodstvo kot *svoje* vodstvo, ne pa kot neko tujo instanco, ki jim je naložena, ne da bi se prav vedelo, po kaki skrivnostni sili.

Mar so pri nas doma nekoč osrednje ustanove hotele opraviti vse delo? So bile kdaj ljubosumne zaradi dela in pobud krajevnih društev? Nasprotno, navajale so jih k čim živahnemu delu, za katero so jim nudile vso možno pomoč. Krajevna društva pa so tedaj tekmovala med seboj in so dosegala lepe uspehe.

Marsičesa bi se mogli naučiti v svoji lastni zgodovini.

IX.

Dialog na *generacijskem* področju, to je med *starejšimi* in *mladimi*:

„Odrasli naj skrbijo, da vzpostavijo z mladino prijateljski razgovor, ki bo enim in drugim omogočil premostiti starostno razdaljo, da se bodo med seboj spoznali in si delili zaklade, lastne vsakemu izmed njih.“ Kajti „mladi ljudje so v današnji družbi sila, ki je zelo velikega pomena“. (Odl. o laičnem apostolatu, 12.)

Zakaj ne bi mogli tudi med obema rodoma upostaviti dialoga, v katerem bi oba mogla prosto in odkrito povedati, kaj misli o skupnih zadevah, zlasti o sožitju v občestvu? Tedaj bi starejši mogli umeti mlajše, prav dojeti njihove razloge, pa z razlogi podprto povedati, kaj mislijo. Mlajši bi mogli v takem razgovoru zvedeti, ne le *kaj*, marveč tudi *zakaj* starejši o tem ali onem tako mislijo in sodijo; izraziti bi mogli svoje pomisleke in svoje sodbe o istih zadevah. Tako bi eni in drugi mogli uzreti enostranost in nepopolnost svojih nazorov, ter si jih medsebojno oplojati, izpopolnjevati in vsklajati. Zlasti pa bi mogli, čeprav bodo ostale

razlike, v medsebojnem spoštovanju sodelovati pri delu v občestvu, katerega udje smo vsi.

a) Kot primera naj prvo navedem dvoje zadev, glede na katere je med nami odprt razgovor med starejšimi in mlajšimi zlasti nujen:

1. V vpoštevanju *narodnosti*: Skušajmo umeti mlade, ki glede na narodnost drugače čutijo kot mi, ker jih čas, življenje in pretežen del vzgoje drugače oblikujejo kot so nas!

Pozitivno jim skušajmo pokazati, kake vrednote hranita naš jezik in naša kultura in kako bi mladina povzročila največjo škodo sama sebi, če bi jih zanemarila ali zavrgla! Pomagajmo ji, da bo v srečnem in živem zlitju obeh kultur zgradila v sebi urejene enotne in bogate osebnosti, popolnejše kakor če bi se hranila z eno samo, katero koli od obeh kultur!

Če bomo pokazali razumevanje za problem, kakor ga čuti in ne zna rešiti mladina, če si bomo znali ohraniti njeno zaupanje, bo tudi ona voljnija za umevanje našega čutenja in dovzetnejša tudi za pravilno ocenjevanje naših vrednot.

Tudi v tem pogledu ne smemo misliti, da imamo samo mi prav, v vsem prav, ves prav in samo prav.

2. V vprašanju *modernosti*: Starejši skušajmo razumeti, da današnja mladina drugače živi in čuti življenje ter svojemu doživljanju išče drugačnega izraza, kakor smo ga bili vajeni mi! Ne imejmo prehitro vsega za grdo ali celo pregrešno, kar je drugačno, kakor je bilo to, v čemer se je izražal naš rod ali celo tisti pred nami! Védimo, da je možnih mnogo oblik za izražanje iste resnice in drugih vrednot, in da gre le za to, da se resnične vrednote izrazijo v čim popolnejši in prikladnejši obliki!

Kakor vsaka tudi ta mladina v globini svojih duš išče nečesa novega in boljšega, čeprav se na površju včasih (iz zavesti neobglenosti? iz obupanosti? iz samega protesta?) prepušča plitvemu valovanju enodnevnosti. Mladina ima namen, pogum in silo za iskanje novega, težko pa ji je v neiskkušenosti najti pravo pot in je celo v nevarnosti, da jo kdo zavede. Ne bi li mogli starejši brez predsodkov in s svojo izkušnjo ter modrostjo pomoči, da upravičeno in idealno iskanje mladine ne bo izzvenelo v prazno ali pa nam prineslo več nesreče kot blagodati?

Kar pa se tiče kulturnega izživljanja sedanje mladine, ki nas rado moti s svojo vrednostno praznoto, skušajmo v razgovoru, spočetem in vodenem v medsebojnem umevanju in zaupanju, mladini pokazati, da nista oblika in izraz bistvo vrednot, tudi novih in modernih ne, in da torej ni najvažnejše *kako*, marveč *kaj* se izrazi! Mladina naj tudi v novih oblikah in izrazih išče večne vrednote in naj ve, da so te vedno moderne, četudi so odete v

izrazila bolj rabljena v kaki prejšnji dobi! Skušajmo le doseči, da se ne bo izgubljala v plitvini in površnosti kakega igračkanja in cingljanja, da ne bo zapadla le kričeči reklami navidezne moderne in mladinske kulture! Pustimo pa ji gojiti lasten, starosti in času prikladen izraz, v katerem bo mogla najpopolneje vtelesiti in razodeti svoja najgloblja doživetja sveta in življenja!

b) Prav tako je potreben dialog z mladino:

1. o njenem iskanju *izvirnosti*, ki se danes rado izraža v najbolj čudnih oblikah, a je „večno mladinsko“;

2. o njeni nepotrpežljivi želji po *posegu v življenje*, v katerem, in to kljub vsej naglici sprememb, ki nam povzročajo omotico, mladina misli, da se ustavlja, da okosteneva;

3. o *upornosti* mladine, ki se hrani tudi iz omenjene težnje, ker se mladina boji, da ne bo našla področja, na katerem bi se mogla uveljaviti in kmalu vtisniti življenju svoj pečat, zlasti ker se starejši zaradi daljšega življenja in ohranjene življenjske sile v današnji dobi vedno kasneje umikajo s svojih mest; in

4. sploh o vseh težavah, s katerimi se danes mladina bije, nerodno marsikdaj, a v bistvo katerih se starejši mnogo premalo poglobljamo.

Radi pozabljamo, da biti mlad ni biti brez gub in sivih las, kakor je nekdo rekel, biti mlad je imeti pred seboj življenja vreden cilj, imeti nekaj, čemur se more in spleča posvetiti življenje. V mladem človeku tiči globoka težnja ne le po delu, marveč celo po *junaštvu* (bergsonski „klic junaka“), ki pa jo današnje življenje duši, mladina sama pa ji marsikdaj ne zna najti posla; naloga starejših je, da ji pri tem pomagajo, da se ji ne bo treba zatekati k tistim izrazom svojih potreb in teženj, s katerimi se prepada med mladino in starejšimi le še več.

A le v dialogu bi mogli starejši mladino doumeti, ji prisluhniti in ji pomagati, pokazati ji, da je na svetu še vedno dovolj in preveč nalog, pri katerih bi mogla mladina zakonito porabiti in izraziti ves svoj mladostni dinamizem ter z njim soustvarjati svet, ki naj bi bil boljši od sedanjega.

Če hočemo imeti mladino, ji moramo kazati v prihodnost in z njo korakati „življenju nasproti“, ne capljati za življenjem. V ljubljanski „Družini“ je nekdo pravilno napisal, da so včasih menili, da kdor ima mladino, ima prihodnost, a danes še bolj velja, da kdor ima prihodnost, bo imel mladino.

Mladina potrebuje vodstva danes tako kot zmeraj, a to vodstvo mora biti, še bolj kot med odraslimi, vitalno, dinamično, gledajoče naprej, v prihodnost, in sodelujoče. Po takih voditeljih kliče tudi današnja mladina, ki bi nam lahko govorila s pesnikom:

„O jaz sem bogat, pomagaj, pomagaj mi dvigniti moje duše zaklad!“ Tudi v dušah sedanje mladine je zaklad, ki naj ga pomagamo dvigniti. To pa moremo le s čarobno palčico bajanico, ki ji je ime ljubezen. Čarobno dejanje, s katerim moremo to storiti, pa se imenuje dialog.

X.

Za sklep le še eno misel: Niti dialog niti viteštvo v včasih sicer neogibnem boju nam ne bi bila tako težka, ko bi vedno igrali pošteno, z odprtimi kartami, in ne bi skrivali v rokavu napačnih adutov.

V nekem razgovoru sem na to dejstvo pokazal z besedami, ki jih tukaj le ponavljam: Kadar drugače pameten človek zine kako neumnost, je treba pogledati, kaj ima za hrbtom. Že pred časom je neki učenjak ugotovil, da mora krožiti okrog našega sonca še neznan planet, ker se je eden izmed znanih na svoji poti nekoliko čudno obnašal. Za to je namreč moral biti razlog. Učenjak je iz obnašanja že znanega mogel celo točno določiti mesto še neznanega in so ga tam potem zares odkrili.

Tako moremo tudi pri človeku, ki ima sicer pametne nazore, pa se v nekem vprašanju postavi na čudno ali neprimerno stališče, sklepati, da skriva prave razloge in nagibe za svoje zadržanje. Če smo psihološko po naravi malo prodornejši ali pa nekoliko izšolaní, bomo mogli uganiti ali vsaj zaslutiti, kaj je tisto, kar skriva. Najverjetneje bo kak čisto osebni interes.

Ti skriti interesi so največja ovira za resničen dialog s soľjudmi. Bojimo se, da bi nas dialog utegnil pripeljati do tega, da bi morali priznati kako zmoto ali opustiti kako mnenje, ki ga ljubimo bolj kot resnico in bližnjega.

Kakor da bi bili mi edini ljudje, ki bi se utegnili zmotiti, se bojimo to priznati, hočemo slabost zakriti in se delati nezmotljive.

Verjetno se za zaprtostjo dialogu marsikdaj skriva manjvrednostni kompleks.

OPERA V ZELENEM

Vladimir Kos
(Tokio)

Osnovna opera v zelenem:
žar ob smrekah,
razlagajoč zemljo v Yamánaka
s popevko barv.

Od ptičkov strun se zlomi molk
za sínkopo orkestra,
tolkalo južnika oznani rojstvo
dolгих trav.

Potem odrine smrt na jezero,
kjer mlade ribe zaplešejo
med zborom diamantov
Slep Balet.

Čebel otožno sladke arije,
citrončkov okarine,
in murnov saksofon
v objem dveh kač pod kamenjem.

In starec starko vodi
v njiv razgreto simfonijo,
na staro pot v premolk iz kánna
v gošči bambusa.

Po kmečki šegi prednikov
grobovi z rižem spijo.
Le eden izmed njih je v droben križ
zaznamovan.

Dvospev na sončnih citrah izdoni
v oblakov orgle,
nov ritem vetra dolgi zvok tolkal
spregovori.

Goré, drevesa, strehe, drog za drogom
tih otone
v brezmejen svod
drugo uravnóšèenih mejá,
v dvanajsttonalen zvok
oblakov črno modre barve.
Drhté zapoje
zlatostèbelna trobentica,
škrlatnih zadnjih nageljnov odgovore
povzame, dotlej da zemlja,
z žejo brejsa,
v dèžju zacingljá.

V tej skladbi ni človeka,
ne kličoèih krav,
ni oken,
le dež,
iščoè,
proseè,
udarjajoè,
ihteè,
iščoè.

Ne, tu se nič ni spremenilo
niè postalo grše od prvih dni delítve
v prst in v prostor angelov.

Vrnítev sončnih mandolin
skoz stéreo daljav.
Le v gošči bambusa ob grobu
starec s starko spi.

Goré ob jezeru se dvigajo
na koru trave.
Kanú na bregu, čisto prazen,
poje mavrici.

In tole pismo našli so
in čašice zlaténe:
„Iskrena hvala vsem. Za plačano hiralnico.
Odslej nikomur več ne bova nekoristno breme.“

Čez nekaj peg:
„Odhajava...“
In sol
ugaslih solz.

Popevčice na ustnah smrek
na nov način gorijo.
Med jezerom in njivami
se pot vijug uči.

Lahnó tolkala vetra
lomijo kristal daljave.
Morda za opero v smaragdnem,
z zvezdami in psi.

(Iz pripravljene zbirke LJUBEZEN IN SMRT. IN
SE NEKAJ.)

OPOMBE: Yamánaka: eno izmed gorskih pobožij gore Fúdži, ki se razširi v jezero in planoto v širini okrog tisoč metrov.

Kanna: skoraj en meter visoka poletna škrlatna cvetlica. Japonsko ime cvetlice je prešlo v mednarodno izrazje.

Zlatostebelna trobentica: okrog pol metra visok poletni cvet, po japonsko tsukimísóo, to je, v mesec zroča rastlina: odpre se v obliki trobentice, ko postane temno.

Zlate čajnice — rabijo za slovesne prilike. So drobne in plitke in navadno le za riževo žganje (s splošnim imenom) sake.

Med mladimi japonskimi družinami se opaža trenje iz težnje k čisto samostojnemu življenju. Včasih jih hlastanje po obogatitvi nagne k temu, da spravijo starše v hiralnico. Postopna moštitev starih ljudi postaja narodni problem.

PODOBA ČLOVEKA PRI IVANU CANKARJU

F r a n c e P a p e ž

Nikoli nisem prav lahko pisal; v teh zadnjih časih pa mi je vsak stavek, ki ga napišem, skoraj telesna muka. Niso le neprijetne in žalostne zunanje stvari, ki mi vežejo trudno roko in tišče misel k tlom. Res je najbrž, da bi mi tekla beseda glaje in veseleje, če bi... če bi bilo vsaj malo sonca, če bi vsaj enkrat lahko dihnil iz polnih, osvobojenih prsi, vsaj enkrat lahko pogledal predse in nase brez strahu, z nezastritim očesom. Ali vendar to ni pglavitno; in saj nisem edini med nami, ki bi potožil, če bi ga ne bilo sram. Vse nekaj drugega, globljega, silno bolestnejšega je, kar je storilo, da je moja govornica podobna plahemu, komaj razumljivemu jecljanju, da moja misel, namesto da bi svetla švignila proti nebu, prhutá nestalno, ne vé kam in ne more nikamor.

Ivan Cankar, Podobe iz sanj

Nekaj globljega

Levstik je v Popotovanju od Litije do Čateža zapisal: „Mislil bi, da je vsacemu vmetniku človek prva reč, vse drugo ima le toliko veljave, kolikor je dobi po njem.“ Ob Cankarjevem delu, kjer je morda prvič po Prešernu človek dramatično prva reč, pa se nudi vprašanje, kje nam je predstavnik slovenske moderne s svojo bolečino najbližji, kje s svojo mislijo človeško najbolj vznemirjen, kje z besedo najbolj prizadevajoč. V poetičnem in dramatskem oblikovanju usod, v družbeni kritiki ali v filozofsko simbolističnem prijemu snovi? Vsekakor je duhovna in socialna problematika slovenskega človeka iz dobe ob prelomu stoletja tista idejna in umetnostna postojanka, preko katere se je Ivan Cankar v svojih zrelih stvaritvah najdlje prebil v krog evropskega literarnega sveta. Ustvaril je globljo, moderno podobo slovenskega človeka.

Cankarjeva proza združuje organično kritične in estetske prvine; predmetnost in poezija rasteta iz istega skupnega izvira, iz katerega je zajemala slovenska in evropska moderna: najdenje, uvidenje in vrednotenje človeka. Posebnost Cankarjevega dela je v tem, da ga preveva duh poezije in sodbe. Morda bo kdo dejal, da bodo poetične prvine končno preživele družbeno obtožbo, ali narobe, da je poezija za prozo nevarna spremljevalka, vendar bi bilo nemogoče razumeti avtorja Hlapca Jerneja, če bi se pekli samo po kritičnih poteh, ali čutiti z Lepo Vido, če bi se sprehajali samo po gajih poezije. Ta esej se skuša približati, predvsem kot intuitivni vpogled, tisti globlji, za moderno tako značilni človečnosti problematiki, ki je obenem literatura in filozofija, krik in pesem. Tako je tudi Vida dojela bitno čudovitost človekovega stanja: „Luč je in radost, bajka in paradiž. Meni pa se je v soncu preveč bleščalo, ob veseli pesmi je bilo žalostno moje srce... Ali pa se mi je sanjalo!“

Prelom z naturalizmom in preusmeritev v nov, poduhovljen realizem – kot pripoveduje Ivan Cankar v Epilogu (Vinjete) – pomeni za našega modernista vendar samo formalno naslonitev na umetnostne in idejne stebre francoskega in evropskega simbolizma. Eno najbolj značilnih prepričanj tega je bila ideja vesoljne duše – višje, platonistične realnosti. Cankar sam piše dostikrat v tem simbolističnem duhu: „Telo hodi po sobi, po vrtu – duša ne ve o tem. Izgubila se je med zvezde na večernem nebu, v sence samotnega parka...“ In čeprav v črtici Ob zori pripoveduje: „... slučajno sem odprl znano moderno revijo. Ugledal sem na prvi strani ime Maeterlinckovo. Niti besede nisem prebral, toda ob samem imenu Maeterlinckovem je vztrepetalo moje srce,“ veje iz Epiloga drugačen, subjektivni duh globlje človečnosti zavzetosti in lastne ustvarjalne moči.

V tej ideji o novem, svojem človeku je zaobseženo vse neposredno skrivnostno – in tragično – ki se je začinjalo uteleševati v slovenskem življenju. Ivan Cankar je umetnik, ki nas poleg narodne pesmi in s Prešernom najdlje spremlja v življenje in svet. S svojo poezijo in svojo idejo osveščanja človeškega mi je morda najbolj žareč spomin na vse čudovito slovensko, prej žalostno kot veselo.

Globlje prizadeta poezija in svobodnejša beseda – najbolj sveža poganjka slovenske moderne – imata pri Cankarju še posebno izrazito, pomladno viharno noto. Beseda moderne je samonikla, napolnjena z novim pomenom, nabrekla s svežimi sokovi zemljé. Skrivnostna snov Cankarjeve besede je bitno zemeljska, premešana z najglobljimi žalostmi stoletnega skriteža, vsrkana iz žil mističnega

verovalca, pobrana iz njiv slovenskega svobodnjaka, izrezana iz kože uporneža. Spomnim se na Župančiča, ki je med modernisti poleg Cankarja najbolj evropski. Župančičeva pesem poje navzven in če je Župančič bistveno zdrav, so prsi Cankarjevega človeka trikrat ranjene – ranjene za brata, ranjene za domovino, ranjene za umetnost. Viničan je omama čarodeja, Vrhničan krik apostola.

Včasih se mi zdi, da je v viharnih dneh morje podoba Cankarjeve proze; zdi se celo, da za temnimi valovi in meglami res poje in ječi tista nadosebna duša, ki jo Cankar izraža v neutru: „Zganilo se je v srcih... Zaječalo je in je takoj utihnilo... V veliki daljavi, kakor pod zemljó, je zagrmelo zamolklo... Kakor daljni spomin, kakor sladka žalost se je zganilo v Markovem srcu in je ugasnilo brez sledu...“ (Potepuh Marko in kralj Matjaž). Vendar pa prihaja glas Cankarjevega umetniškega „sporočila“ – glas, ki šumé pripoveduje svoje temne in žalostne zgodbe in ki ga ne slišiš, če nisi nekoliko Kurenta – mnogo globlje, iz prsi človeka samega.

Besede in snovi

Oblikovno stran umetnine je mogoče videti od zunaj ali od znotraj. Zunanja oblikovna stran je v literarni umetnini zgrajena z besedo in stavkom. Beseda je emocija in misel mnogih dob in ljudi; beseda govori, poje in molči z nadihom stare modrosti ali nove sile. Beseda je podoba človeka; Cankarjeva beseda je utrip njegovega človeka in njega samega. Ob samopašnem veljaku je rožnato zaripla, ob grešniku vsa ponižna, s popotnikom hrepeneča.

Oblika je v literarni umetnini kot stavba, kot grad; zidovi so debeli, kameniti, povezani s hrastovimi bruni, sem in tja se dvigajo stolpci; lahko so zidovi iz opeke, gladko ometani in z mnogimi okni. Stavba more biti tudi moderna arhitektonska lupina. To so primere, kako vidimo umetnino od zunaj, v njenem estetsko oblikovnem izrazu. Če pa stopimo v notranjost in se ogledamo po stenah – po notranjosti oblike – vidimo, da so lahko okrašene, polne znamenj in podob, ali pa tudi moderno prazne. Notranja stran zgradbe je svet imaginacije, sugestivnosti metafor in svet simbolike. Cankarjeva beseda in slog sta „znotraj“ polna poezije – dostikrat tiste himnične, vesele in žalostne, otroške in starčevske obenem. V širnem imaginativnem svetu ima vsaka beseda svoj osebni pomen;

Cankarjeva beseda ni mikroorganična celica kot pri Joyceu, kjer je neskončna pokrajina Uliksovega sveta sestavljena iz najmanjših celic-besed, ki se izgubljajo v morju velike podobe enega dneva. Tudi Proust spleta s tisoči enodušnih liričnih prvin, ki jih oplaja s spomini, monumentalno podobo izgubljenega časa. Cankar je v vrednotenju besede ekspresionist – na vsaki strani in z vsakim izrazom udari na dan nova življenjska snov.

V modernem romanu lahko dvoje posebnih snovnosti nadomešča staro epsko snov: čas in stil – moderna formalna in materialna snov. Pri Joyceu opazujem npr. posebno nagnjenost v stilno snovnost, pri Proustu v časovno. Seveda se morejo intimna človeška doživetja oblikovati v obeh. Tudi alienativna snovnost Franza Kafke je v bistvu časovna človeška snov. Cankarjeva snov pripovedi je kritično časovna: sestavlja jo nenehna intuicija človeka in trpljenja – človek je namreč večna kritična snov, trpljenje najgloblja zavest časa. Podobna je ta snov reki, ki teče stvarno elementarna, zdaj monotono mirna, zdaj stisnjeno deroča.

Prava snov pripovedi je beseda; njena bistvena lastnost je teči in pripovedovati – kot reka. Tako si pripovedujejo otroci. „Posedli so po široki peči in si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel.“ (Podobe iz sanj) Značilnost Cankarjeve besede izhaja iz težkih, presenetljivih postaj med žalostnimi in veselimi stvarmi, iz grešne in svetniške družbe. Vedno pa izvira iz srca človekovega, ki je skrivnostna stvar, „ki ima skrite duri v drugi hram... in ta v tretji... in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak...“

To je človek: skrivnostna stvar in sveta. Globlja snov Cankarjevega dela je romanje po človekovem srcu. Vzajem besede iz Podob: „Iz dna, prav iz dna bi se rad izpovedal, iz dna zaklical naglas vsem ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči – ali poslednjega dna ni, zadnje, za vselej odločilne, odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, ne spregovoril; vse je zgolj blodnja in pot, brezkončno romanje po tihih katakombah srca.“

Pisatelj je prispel do tistih vrat gradu spoznanja, ki vodijo v tragične in mistične globine neznanke: kaj je človek? Od tu, iz tega vprašanja se mu snovnost besede usmerja navzven. Ivan Cankar je neizčrpen vir človeške etično in poetično zavzete snovi – tiste usodnostne snovi, ki se zblizuje s Prešernovo, samo da je pri Cankarju dobila določnejše oblike stara sokratska bolečina: kdo bi doumel človeka!

Cankarjev človek je poet – fant, ki je videl v sanjah rožo čudotvorno, zdravilno. Kurent in druge osebe, ki bi jih bilo mogoče v marsičem primerjati s Cervantesovim Donom, so po svoji naravi popotniki, poetje in vitezi. Poet preroma polje in gozd, pogovarja se z zvezdami in poje v prvinskem zanosu koprnjenja in ljubezni. Kurent je vitez, ki gre na pot s srcem poeta. Eden najlepših odstavkov: „Gledal je, kako teče potok skozi polje, v senci belih vrb: poslušal je dolgo in natanko njegovo pesem in navsezadnje jo je razložil tako čisto, da je slišal besede in človeški glas. Poslušal je, kako pošumeva polje v rahlem vetru, in to tiho pesem polja in njiv je razložil izmed vseh drugih. Preromal je prostrane gozdove in je verno poslušal, ko so mu pripovedovali svoje žalostne ponočne zgodbe; vse bolj bučeča in vse bolj nedeljska je bila njih pesem nego tista, ki so jo prepevale cerkvene orgle, kadar jih je gonil gluhi organist.“ (Kurent)

Poezija je napoj, ki hrani dušo Cankarjevega človeka pred odtujenjem in izgubljanjem; vrača ga v prvotno in pristno, vodi ga tudi naprej, v prihodnost. Duša je sestavina, kjer se porajajo snovi, med katerimi so emocionalne tiste, ki nas najmočneje potisnejo v čas. Poetičnost je tudi na dnu brezskrbnega uživanja – tiste dejavnosti, ki jo tolikokrat najdemo pri Cankarju in ki zanj ne bi mogli vedno reči, da je trpna in negativna. Ta dionizična dejavnost Cankarjevega človeka je po svoji vsebini katartična: „Na stežaj odprite klet – oj, ljudje, zasužnjeni, bičani, prišel je čas Matjažev! Po stoletnem delavniku večni praznik. Vino je teklo, hripave pesmi so se glasile, ukanje od holma do holma; od holma do holma rdeči plameni in silen črn oblak je prepregel nebo od vzhoda do zahoda.“ (Potepuh Marko in kralj Matjaž) Tudi Jacinta in Peter iz Pohujšanja v dolini šentflorjanski plešeta v tem dionizičnem ognju.

Poet, umetnik je kot otrok, ki v kateremkoli trenutku zapre oči in si prikličje sanje in pesem – življenje se mu presnovi v rožnato preprogo. Naš pisatelj se sam prvi rešuje v poeziji: „Kadar se prikaže pred mojimi očmi groza dneva v vsi svoji goloti, napravim kakor prestrašen otrok: zatisnem oči z dlanmi in si mislim, da je onstran dlani spomladansko sonce, veselje in blagor.“ (Podobe iz sanj: Ranjenci)

Ampak Cankar je bil umetnik s poetičnim in kritičnim občutjem. V delu pisatelja ali pesnika, kakor tudi v vsaki polni umetniški stvaritvi, se izraža bolj ali manj živa kritična človekova podoba, najvišje „sporočilo“ kakega umetnika. Cankarjevega človeka primerjam z Levstikovim, saj so si Kurent, potepuh Marko,

hlapec Jernej, Martin Kačur in drugi v mnogočem ter vsak po svoje sorodni z Martinom Krpanom. Levstikov človek je predvsem kritik in tudi Cankarjeva poezija in psihologija ne bi bili tako živi, če bi ne bila njihovo srčno gonilo kritika. Ta oživlja besedo in ji daje življenjsko moč, in reči je mogoče, da čim močnejša je kritika, tem globlja je poezija. Kritika pomeni zaostren čut in globoko, senzibilno človečnost. Vse Cankarjeve osebe ocenjajo in sodijo – moralno, socialno, narodnostno in sploh človeško. Ampak Cankarjev človek je rojen v dneh dekadence in modernizma: kot je Martin Krpan fizično in moralno ubran in krepak, tako je Cankarjev „junak“ toliko bolj moralno zdrav, kolikor bolj je telesno izčrpan; njegov čut za pretres človeškega ravnanja izvira iz poetičnega, melanholičnega značaja.

Veliko vprašanje njegove poezije in nenehna presoja: greh. Umetniško doživljanje greha in sodbe je Cankarjeva najbolj človeško zarezna snov. Greh se kaže kot revščina, tepenost, hlapčevstvo, filistrstvo, nasprotstvo... Kjer je greh, ni pesmi, trava ne zeleni, gozdovi ne šume in tisoč prestrašenih oči strmi v sivo nebo. Samo smrt se veseljaško ziblje in posmehuje. Ampak blagor ubogim, ki trpijo in koprniyo, kajti zanje ni obsodbe – za eno močno koprnenje bodo vsi grehi odpuščeni, ker je ni hujše bridkosti, nego je tista, ki rodi koprnenje. (Kurent)

Duša Cankarjevega človeka je kot užaljena in svetó razjezana – zato poje, a v resnici sodi. Taka poezija in jeza, izvirajoči iz človeško prizadetega spoznanja duše in greha, sta značilni za hlapca Jerneja, Kurenta, Lenarta in vrsto drugih oseb iz Cankarjevih strani. In nenapisana, elementarna postava v srcu je prva norma pravičnosti – norma, ki razodeva višjo kulturo poetično-etične človeške stvarnosti. In ker je vsak kritik v svojem višjem, sokratskem poklicu tudi prerok, živi in deluje Cankarjev človek iz struktur poetično-etične nadstvarnosti.

Kritik ve za bridkosti in jih presoja, ve pa tudi za poezijo in koprnenje in ju povečuje. Skrivnostna povezanost trpljenja in blaženosti! In tu je potrebna najvišja, evangelijsko zavzeta kritika – posebno še, ker so moči teme silnejše od idealizma. Kačurjev boj se brezpogojno, usodno konča s propadom; idealist je bogat, poln lepih misli, a v družbi propade, ker ga uniči greh. Cankarjev kritik zahteva odprtje vseh duhovnih vrednot, preve-tritev vse hiše po duhu. Tudi pisatelj sam v svojem ustvarjalnem delu ve za vrednost duhovne pristnosti in za nepopolnost tujih idej: „Človek mora biti jako trden, da v tistem hlastanju po visoko nagomiljenih kupih tujega knjištva ne izgubi vsaj kosca svoje prvotne nature. Zbistri se mu pogled in rabsodnost se mu izčisti, a njegova tvorna moč ne profitira ničesar, pričinja si sta-

viti nepotrebne meje, vprede se v zaprašeno pajčevino dolgočasnih teorij...“ („Dragotin Kette“)

Cankarjeva kritičnost se nam je skupaj z oblikovalno močjo njegove poezije zarezala v slovenski, pa tudi v splošno človeški značaj. In vemo, da je vprašanje lastne pristnosti nadvse važno, kajti „le tistemu, ki je bil neustrašen, zadnje resnice željan posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prisposode, se odpro katakombe v srcu brata.“ (Podobe iz sanj)

Pekel, vice...

Zivljenje je podobno mestu – ima svoje ozke in široke ulice, templje in ponočne lokale; mesto ima svoje besede, navade in lastne zgodbe, mesto je samozavestno, v sebi popolno in zaokroženo. A če se hočemo mestu približati ali če hočemo iti iz njega, je treba prekoračiti predmestje, ki je podoba trde stvarnosti in objema mesto z golimi rokami. Tu je zibelka tiste predmestne mistike, ki s predirnimi očmi vidi stvari, ki jih ne vidi mesto. Tu se človek navadi gledati nebo iz preozkih al širokih cest in vse ima svoj drzni izraz: delo in veselje, beseda in pesem.

V žalostnem slovenskem političnem in gospodarskem svetu devetdesetih let, ki ga je v praksi reševal Janez Evangelist Krek, je našel Cankar dovolj snovi za literarno oblikovanje in filozofsko odkrivanje novih človekovih in narodovih prvin. Predvsem mesto in predmestje sta mu bili podobi tistega inferna, ki ga je za Florentincem v žarkem poetičnem ognju odkrival Baudelaire. Cankarjev svet, njegovo mesto in predmestje, ni samo svet pekla; je svet pekla in vicanja obenem: tisoč pogubljenih in tisoč hrepenečih duš je tu v istem ognju. Groteskne oblike negativnih podob se peklijo z idealnimi in pozitivnimi. Gospod Ferencig in grešnik Lenart sta v sobi sama; in dejanje je nadrealno: „Rastel je (gospod Ferencig) iz tal visoko proti stropu in kmalu ga je bila polna vsa izba. Lenart je moral glavo nagniti vznak, da ga je videl. Videl pa je testeno bel, zabuhel obraz in prav tako testeno bele, zabuhle ustne, izza katerih so se svetili zlati zobje. Gospod Ferencig je iztegnil roko oblečeno v zoprno dišečo, voljno blazinasto kožo, kakor v rokavico. Lenart je poljubil to roko...“

Cankarjev epski prostor je poln krajev, časov in podob vicanja. Tukaj srečujemo narod, ki je trikrat petsto let trpel in tlačanal in si pisal zgodovino s krvjo in solzami. Tu so poti, ki se belijo in romajo iz mesta, se peklijo preko predmestja in se nazadnje razvozljajo na klancu. Na cesti, ki pelje s klanca, pa so poleg študenta in umetnika Cankarjeve človeško najbolj prizadete

in trpeče postave Lepa Vida, Kurent, hlapec, učitelj, vojak, emigrant... Pred to procesijo – Cankarjev svet je poln procesij in romanj, – hodi mati, bela podoba, presegajoča pojem konkretnega in svetnega. Mati je edina podoba nebes Cankarjeve komedije. Spodaj v vicah in peklu pa osebnostno razbolele duše pojejo tisto staro in lepo pesem, ki je kakor klic bridkosti in hrepenenja: Marija, k tebi uboge reve, mi zapuščeni vpijemo! (Kurent)

Berem: „Grenke in grenkejšje so misli romarjeve. Tako mu je pri srcu, da bi molil...“ (Kurent) Zunanji simbol bede, pa tudi poezije moderne – in prav to so vice: intenzivna bol in občutena poezija – je bila velika siva stavba ob Ljubljani – cukrarna. S svojimi mrkimi, golimi sobami in stopnišči je zaslužila, da jo Cankar imenuje mrtvašnica. Tu sta umrla Dragotin Kette in Josip Murn, a cukrarna je bila tudi dom Lepe Vide, ki se je končno vrnila med svoje najbližje in človeško najbolj razbolele umetnike, študente in rodoljube. Tu, na robu mesta, se je oblikovala občutena podoba človeka iz let na začetku stoletja iz najvišjih dni moderne. Ampak pokazala se je – čudežno nasprotje – prej svetla, kot temna, saj pravi študent Poljanec: „Kar smo trpeli, ni izgubljeno. Slabi smo bili in plahi, razjedeni od trepetajočega hrepenenja. Ali izgubljen ni noben samotni vzdih, tudi solza slabotnega ni izgubljena. S trpljenjem in s smrtjo bomo pognojili to lepo zemljo, da bo vzklilo novo življenje.“ (Lepa Vida)

V absurdu pekla in trpljenju vic ni Cankarjev človek izgubljen. Rešuje ga poudarjena individualnost in osnovno krščansko prepričanje. Osebo iz modernega romana si moremo predstavljati v zaprtem svetu – kot v telefonski kabini – kjer jo skozi steklene stene lahko opazujemo v vseh podrobnostih, ugotovimo, kakšen je „človek“, kako se vede, uganemo, kaj govori, kaj misli, kaj hoče – samo živeti z njim in po njem bi ne mogli in on sam se nas neposredno ne dotakne, ker je zaprt v abstraktnem svetu. Cankarjev človek je, nasprotno, živ in čutno stvaren. To je odprt lik človeka, ne s svojim peklom sploščen, ampak, kot pri Dostojevskem, izrazita „dotikajoča“ se osebnost.

In njegovo pričevanje je v tem: v svetu, ki ga zaseda pekel, je potrebna revolucionarnost vere in dejanja – ni govora o neveri, suženjstvu in spravi s peklom.

Ideja novega

Za Cankarjevo delo drži misel velikih estotov, da počiva lepota umetnine v njenem idejnem izrazu. Umetnina je kot sad –

že njegova oblika nas vabi, a najvažnejši je okus, in ideja je „okus“ umetnine. „Ideja plane v dušo... Vsaka beseda, ki jo napišeš, mora takorekoč dišati po tisti poglavitni ideji... Vsak obraz, ki ga pokažeš, mora imeti v očeh, na licih, na ustnicah izraz tiste ideje – drugače je nepotreben.“ (Bela krizantema)

Dve prvini oblikujeta konec koncev človeka in ga vodita do resnične človeškosti: trpljenje in vera – tveganje realnih in nadrealnih poti. Resničnost „tiste ideje“, ki jo je Ivan Cankar ostvarjal in v njej ves živel, je prerod v novega človeka. Lep čas pred Cankarjem je živela ta ideja v slovenski literaturi in umetnosti, a s prihodom moderne je nastopila stvarno uresničeno pot – v pomladnem dežju in nevihtah. Ideja novega človeka in novega časa se uresničuje v osveščanju človeškega, v spoznanju njegovega stvariteljstva in obenem samotnosti, v zavesti človekovega stanja v svetu in času. Pri Cankarju je bilo morda vse povzeto v zavesti trpljenja in hrepenenja. Trpljenje – ta druga stran vere – je za Cankarjevega človeka usodnostno in obenem odrešujoče.

Reči bi bilo mogoče, da je težko in vendar najlaže razumeti Cankarja. Njegova globlja vsebina je v očiščevanju preko trpljenja; to ga vodi v vizijo prerojenega človeštva, kot pravi pisatelj sam v predavanju Očiščenje in pomlajenje. Nekaj nadrealnega, nekaj kot očiščujoča tesnoba prevzame Cankarjevega človeka, kadar se znajde nenadoma pred trpljenjem. To je notranje zorenje v trpljenju. „Leglo mu je na srce kakor težak mrz. Zerabilo ga je v prsih, vzdignilo se mu je v grlu, čudno kakor nikoli. Natočil je vina v kozarec, toda nihče ga ni vzdignil z njim... Kako čudno je, da se človek izpremeni kar pred očmi, ob belem dnevu – še včeraj je bil, pa ga ni več, nekdo drug sedi tam!“ (Hlapec Jernej) V kritičnih, najvišjih trenutkih se človek dramatično usredi v vrtincu novega – kot Martin Kačur: „Nekaj težkega, mrtvega mu je leglo na srce... Ni vedel, kam bi se napotil. Izbe ga je bilo strah, ulice so bile puste in žalostne, goli, blatni hribi so dremali... Zdaj sem tako že izven ljudi in postav.“

Prva kritika je bila Cankarju povečini ugovarjajoča. Kritiko starega in prodor v snovnost svobodnega in človeško osveščenega sveta ni bilo v tem zgodnjem času še moči prav razložiti. Kar naj bi bila „pozitivna“ stran drugega dejanja – ki pa je bilo v resnici tudi Cankarjevo – je izraženo v pismu, ki ga je pisatelju pisal tajnik Mohorjeve družbe, Podgorc: „Veselili bi se vsi, ko bi Vas mogli spraviti na trdna pozitivna tla, da bi Vi s svojim talentom narod vzbujali...“

Podoba Cankarjevega človeka se uresničuje v blede rasti in odsončnem zelenju in če bi ne bilo vizije novega – utelešene v

hrepenenju, romanjih in procesijah – bi obup vtisnil siv pečat na njegovo delo. Potepuh Marko: „Pust popotnik je, ki roma proti cilju... romaj brez cilja in brez konca – to je hrepenenje!“ In Lepa Vida: „Ob veseli pesmi je bilo žalostno moje srce, žalostno od hrepenenja... Če bi hrepenenja ne bilo v mojem srcu, bi umrlo to srce.“ Ali ni prav to idejo oblikoval tudi France Prešeren v Sonetnem vencu?

Nov svet in nov človek – to je „poglavitna ideja“, ki je plnila v duha moderne. Ves Kurent – ves Cankar – je v znamenju mistično dionizičnega pogleda naprej: „Šla je senca s silnim korakom preko vse dežele; tisoč plahih oči je strmelo nanjo, tisoč prestrašenih src je molilo. Obadva, smrt in godec, sta tiho utonila v daljno noč. Hladen veter je zapihal od severa, zamolklo je v gozdovih zabučalo... kaj je že minila polnoč? Kaj je čas in ura, da se izpolni to trudno tisočletno hrepenenje?... Glej, oko, razveseli se in upaj – ali se ne drami zarja na vzhodu?

Človek v narodu

Človekova zdrava in najbolj stvarna podoba je zemlja, ampak zemlja je – bolj kot podoba posameznika – predvsem podoba naroda. Zemlja je začetek bivanja, fizični in moralni pogoj za rojstvo, rast in smrt. Cankarjev človek išče s svojimi v bistvu zdravimi koreninami nenehno v svojo zemljo, se pravi v narod. In ta zemlja ni odmišljena podoba, kot pri Kafki, niti ni široka etnična in zgodovinska konkretnost Tolstojeve Rusije. Reči moremo, da se vertikalna podoba Cankarjevega sveta in človeka zbližuje na svojski način s Kierkegaardovim svetom in z njegovim človekom – brodnikom po najglobljih vodah. Cankarjev človek se ne izgublja v epski širini, ni postavljen v epski tekst, ampak svojo vero in svojo kritiko postavi navpično v zemljo in v dušo. Naš eksistencialist – v nekem pogledu je genij slovenske moderne tudi veliki slovenski eksistencialist – nakaže rešitev za svojega brodnika v stvarnosti slovenske zemlje in slovenske duše.

Čas tik pred prvo svetovno vojno bi lahko imenovali Cankarjevo dobo; tudi leta same vojne gledamo v njegovih tonih. Značilno za to dobo je okrepljeno razmerje človeka do naroda. „Posameznik - narod“ je dvojica, okoli katere je pisatelj zgradil svoj svet, ki ga je osebno doživljal v senčnih in jesenskih barvah. Družbeno kritična umetnostna dejavnost je bila protiutež simbolističnemu miticismu in esteticizmu. Cankarjev človek je vedno tudi narodnostni

človek, bodi pozitivno ali negativno. Poleg matere je narod najmočnejša opora romarju, Lepi Vidi in pisatelju samemu.

Za človeka, ki trpi na svoji zemlji, kakor tudi za tistega, ki potuje in hodi dolgo po tujini, je domovina eden najbolj napetih, aktualnih in bolečih pojmov. In Cankarjevemu človeku je domovina boleča stvarnost ponižanja in bede. Ampak rodoljub je, na svoj način, vedno kos umetnika – če ni, je groteskna podoba. Cankarjevi ljudje v povestih, črticah in odrskih delih so v duši umetniki, ker so se zbrali iz tistih družbenih plasti, ki še globoko koreninijo v svoji zemlji in v svojem narodu. Umetnik čuti nezadržno hrepenenje po lepoti, silno slast po zemlji. In umetnost ni govorkarsko udejstvovanje, ampak globok podnet, iskanje skrivnih poti Lepote. Cankar pričuje o človeku-umetniku: „Golovlav je bil in golorok, v lica bled in bolan; pod pazduho je tiščal harmoniko. Njegove oči so gledale žalostno in solza za solzo je kapala iz njih. Kamor je taka solza kanila, je vela trava ozelenela, so gozdovi zašumeli, so mrtve bajte čudežno oživele.“ (Kurent)

Cankarjev človek je danes realno živ. To je v bistvu še vedno romar, popotnik, umetnik; kritik in verovalec. Romar je poln otožnosti, a tudi poln stvarnosti; je poln prahu svoje in tuje zemlje, obenem pa je upornik in kritik, borivec proti zaostalemu in pregrešnemu. In najvažnejše vprašanje je za Cankarja pripeljati človeka na goré evropskih višin. Kakor Janez Evangelist Krek, tako je tudi on odpiral stare mejé, rušil preperete zidove in gradil nov dom. Pol stoletja je, odkar je ta duh zavel nad slovensko zemljo...

V eseju o slovenski upodabljaóhi umetnosti („Naši umetniki“) pravi Cankar, da je lepota kakor Bog – oko je ni videlo, uho ne slišalo... Ampak povezanost z lepoto je povezanost z zemljo, je ena pot iz trpljenja in odtujenja. Pisatelja vodi iz „samotne, grenke mladosti na sled Neizrekljivega“ (Erotika: Helena). Še druge poti so in drugi „kanali“, po katerih se prelivajo sveži sokovi življenja Cankarjevega človeka – poti vere, poti idealistov in upornikov in tudi poti tujine.

Ivan Cankar je bil socialist – morda kot „tisti, ki je visoko vzdignil ta naš prapor, Janez Evangelist Krek...“ To je bil po notranjem prepričanju in iz življenjske nuje, a njegov človek je poln prav takih snovi, kot jih je mogoče vzdigniti samo iz zemlje, iz naroda in iz hrepenjenja po božanski lepoti.

T. S. ELIOT

UMOR V KATEDRALI

(THE MURDER IN THE CATHEDRAL)

Poslovenil France Papež

V M E S N A I G R A

NADŠKOFA BECKETA PRIDIGA V STOLNICI
NA BOŽIČNO JUTRO 1170.

„Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji.“ Štirinajsta vrstica drugega poglavja iz evangelija po sv. Luku. V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Amen.

Dragi otroci božji. Moj nagovor to božično jutro bo zelo kratek. Želim le, da bi v svojih srcih premišljali globok pomen in skrivnost naših božičnih maš. Kadarkoli darujemo mašo, ponovimo trpljenje in smrt našega Gospoda, na božični dan pa praznujemo njegovo rojstvo. Tako se veselimo njegovega prihoda v odrešitev ljudi in obenem darujemo Bogu njegovo telo in kri kot žrtev v zadoščenje za grehe sveta. Prav v tej minuli noči se je pastirjem v Betlehemu prikazala množica nebeških trum pojoč „Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji“; prav tokrat v vsem letu praznujemo rojstvo našega Gospoda in njegovo trpljenje in smrt na križu. Preljubi! V očeh sveta je to nekaj nenavadnega. Kdo na svetu se bo iz istega vzroka hkrati žalostil in veselil? Ali bo namreč veselje podleglo žalosti ali pa se bo žalost pobrala pred veseljem. Samo v tej naši krščanski skrivnosti se moremo hkrati veseliti in žalostiti. Premislite za trenutek pomen besede „mir“. Ali se vam ne zdi čudno, da so angeli oznanili Mir, ko se je svet vendar nenehoma vojskoval in trepetal v strahu pred vojskami? Ali mislite, da je bil angelski glas zmoten in da je bila obljuba goljufija in prevara?

Glejte, kako je naš Gospod govoril o Miru. Svojim učencem je dejal: „Mir vam zapustim, svoj mir vam dam.“ Ali je mislil mir, kakor mi: angleško kraljestvo v miru s svojimi sosedi, plemiči v miru s kraljem, posestnik mirno preštevajoč svoj dohodek pri pometenem ognjišču, z najboljšim vinom na mizi za prijatelja, in žena prepevajoča z otroki? Tisti možje, njegovi učenci, niso poznali tega; odšli so na daljno potovanje, trpeli na kopnem in na morju, bili mučeni, zaprti, razočarani in umrli mučeniške smrti. Kaj je torej hotel reči? Če vprašate to, se spomnite, da je dejal: „... ne kakor ga daje svet, ga vam jaz dam.“ Svojim učencem je dal mir, a ne mir, kakor ga svet daje.

Preudarite še to, na kar niste verjetno nikdar pomislili. Na božič ne praznujemo samo rojstvo in smrt našega Gospoda – naslednji dan praznujemo mučeništvo njegovega prvega mučenca svetega Štefana. Mislite, da rojstvu Kristusovemu sledi dan prvega mučenca slučajno? Nikakor. Prav kakor se hkrati veselimo in žalujemo ob rojstvu in trpljenju našega Gospoda, tako se tudi – v manjši podobi – veselimo in žalujemo ob smrti mučencev. Žalujemo, ker so trpeli zaradi grehov sveta, veselimo se, ker je nova duša prišteta med nebeške svetnike v slavo božjo in v odrešenje ljudi.

Ljubi! Mučenca si ne predstavljamo samo kot dobrega kristjana, ki so ga ubili, ker je bil kristjan – to bi bilo vredno samo obžalovanja. Ne mislimo o njem le kot o dobrem kristjanu, ki je bil sprejet v družbo svetnikov – tega bi se bilo le veseliti. Naše žalovanje in naše veselje pa nista kot ju pozna svet. Krščansko mučeništvo ni nikdar slučaj, kajti svetniki se ne delajo slučajno. Še manj je krščansko mučeništvo posledica človekovega namena biti svetnik, kakor se človek lahko hote ali načrtno postavi za vladarja. Mučeništvo je vedno dar božji iz ljubezni do ljudi, da bi jih posvaril in jih pripeljal nazaj na svoja pota. Nikdar ni namera človekova, kajti resnični mučenec postane orodje božje, ki se s svojo voljo prepusti božji volji in ne želi zase ničesar, niti ne slave mučeništva. Tako kot na zemlji cerkev hkrati žaluje in se veseli na način, ki ga svet ne more razumeti, so tudi v nebesih svetniki tako povišani, ker so se najbolj ponižali. Niso, kot jih mi vidimo – so v luči Boga, od katerega prejemajo svojo bit.

Danes sem vam govoril, dragi otroci božji, o mučencih preteklosti in vas prosim, da bi se spomnili posebno našega canterburyjskega mučenca, blaženega nadškofa Elphega. Primerno je, da se na dan Kristusovega rojstva spominjamo, kakšen je Mir, ki ga je prinesel. In ne upam, dragi, da vam bom še kdaj pridigal, kajti mogoče je, da boste v kratkem dobili novega mučenca in najbrž ne zadnjega. Obdržite v srcih te besede in mislite nanje ob svojem času. V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Amen.

O S E B E :

TRIJE DUHOVNIKI
ŠTIRJE VITEZI
NADŠKOF TOMAŽ BECKET
ZBOR CANTERBURYJSKIH ŽENA
SLUŽABNIKI

*Prvi prizor se godi v nadškofijski dvorani, drugi pa v stolnici,
29. decembra 1170.*

Z B O R

Poje na jugu ptič?

Samo galeb, ki vihar ga na kopno je vrgel, vrešči.

Kakšna so znamenja rojstva novega leta?

Samo smrt starega; nič se ne zgane, nič ne poganja,
nobene sapice ni.

Se začno dnevi daljšati?

Daljši in mračnejši je dan, krajša je noč in bolj mrzla.

Miren in dušljiv je zrak; veter se zbira na vzhodu.

Lačna vrana preži na polju, v gozdu poskuša
sova svoj votli klic smrti.

Kakšna so znamenja prihoda nove pomladi?

Veter je pripravljen na vzhodu.

Kaj ni o božiču, v času rojstva našega Gospoda,
miru na zemlji, dobre volje med ljudmi?

Mir sveta je negotov, če pri ljudeh ni božjega miru.

Vojska med ljudmi oskrunja svet, a smrt v Gospodu ga obnavlja,
in svet je treba počistiti pozimi, kajti drugače imamo
trpko pomlad, suho poletje, prazno jesen.

Kakšna dela opravljamo med božičem in veliko nočjo?

Orač bo šel v marcu na polje in obrnil isto zemljo,
ki jo je že obračal, ptič bo pel isto pesem.

Kakšna dela opravljamo, ko list na drevesu ozeleni,
ko nad potokom

vzcvete glog in bezeg in je zrak čist in nebo visoko;
ko ptički pod okni žvrgole in se otroci prekucujejo po dvorišču?

Kakšno grozoto bo prikrivalo petje ptička in zelenje drevesa,
kakšno grozoto

bo skrivala sveža zemlja? Čakamo – čas teče
in čakanje je dolgo.

(PRVI DUHOVNIK pride; pred njim nosijo bandero svetega Štefana. — Kar je v poševnem tisku, se poje.)

PRVI DUHOVNIK

Prvi dan po božiču — dan svetega Štefana, prvega mučenca.
Knezi so sedeli in krivo zoper mene govorili.

Ta dan je bil vedno najdražji nadškofu Tomažu.
In je pokleknil in zavpil z močnim glasom:
Gospod, ne prištej jim tega v greh!

Knezi so sedeli.

(Sliši se stopniški spev sv. Štefana.
Vstopi DRUGI DUHOVNIK; pred njim nosijo bandero sv. Janeza Evangelista.)

DRUGI DUHOVNIK

Dan po svetem Štefanu — sveti Janez Evangelist.
Sredi vernikov je odprl svoja usta.

Kar je bilo v začetku, kar smo slišali
in videli na lastne oči in kar so prsti otipali,
besedo življenja, ki smo jo videli in slišali,
tudi vam oznanimo.

Sredi vernikov.

(Sliši se stopniški spev sv. Janeza.
Pride TRETJI DUHOVNIK; pred njim bandero Nedolžnih otrok.)

TRETJI DUHOVNIK

Dan po svetem Janezu Evangelistu — Nedolžni otroci.
Prav iz otroških ust, o Bog!

Zapeli so novo pesem,
ko da je šum mnogih vodá, grmenje in spev harf.
Kri tvojih svetnikov so prelili, ko da bi bila voda,
in nikogar ni bilo, da bi jih pokopal. Gospod, maščuj
kri svojih svetnikov. Glas se je slišal v Rami, jok in krik.

Prav iz otroških ust, o Bog!

*(TRIJE DUHOVNI z banderi se
združijo.)*

PRVI DUHOVNIK

Naslednji dan za Nedolžnimi otroci je četrti dan po božiču.

TRIJE DUHOVNIKI

Radujmo se in praznujmo!

PRVI DUHOVNIK

Za svoje in za svojega ljudstva grehe se je žrtvoval.
Dal je življenje za svoje ovce.

TRIJE DUHOVNIKI

Radujmo se in praznujmo!

PRVI DUHOVNIK

Danes?

DRUGI DUHOVNIK

Danes? Kaj je to: danes? Dan je že skoraj minil.

PRVI DUHOVNIK

Kaj drugega je danes kot nov dan, nov mrak v letu.

DRUGI DUHOVNIK

Kaj pomeni: danes? Noč in spet jutro.

TRETJI DUHOVNIK

Kateri je tisti dan, ki vemo zanj, ki upamo nanj, se ga bojimo?
Vsak dan je dan, ki bi se ga morali bati ali ga upajoč
pričakovati.

Ta trenutek je tako važen kot oni. Le ko med spomini
prebiramo,
pravimo: to je bil dan. Kritični trenutek

je zdaj in tukaj. Tudi zdaj, v umazani vsakdanjosti,
se lahko pokažejo božji sklepi.

*(Pridejo ŠTIRJE VITEZI. Ban-
dere izginejo.)*

PRVI VITEZ

Služabniki kraljevi.

PRVI DUHOVNIK

Poznamo vas.

Dobrodošli! Ste od daleč prijezdili?

PRVI VITEZ

Danes ne od daleč, a po nujnih opravkih
prihajamo iz Francije. Naglo smo jezdili,
bili včeraj na ladji in se izkrkali snoči.
Z nadškofom imamo opravek.

DRUGI VITEZ

Nujna zadeva.

TRETJI VITEZ

Od kralja.

DRUGI VITEZ

Na kraljev ukaz.

PRVI VITEZ

Zunaj so naši možje.

PRVI DUHOVNIK

Poznate nadškofovo gostoljubnost -
pravkar gremo h kosilu.
Dobri nadškof bi bil hud,
ko bi vam ne postregli,

preden začnete svoj posel. Pridite, prosim, h kosilu!
Pozneje bo poskrbljeno tudi za vaše spremljevalce.
Najprej jelo, potlej delo. Vam ugaja pečena svinjina?

PRVI VITEZ

Prvo delo, potlej jelo. Najprej bomo svinjino
spekli, nato sedli h kosilu.

DRUGI VITEZ

Govoriti moramo z nadškofom.

TRETJI VITEZ

Reci nadškofu,

da ne potrebujemo njegove gostoljubnosti.
Kosilo si bomo sami preskrbeli.

PRVI DUHOVNIK

(strežniku)

Pojdi, naznani nadškofu.

ČETRTI VITEZ

Kako dolgo bomo še čakali?

(Pride TOMAŽ.)

TOMAŽ

(Duhovnikom:)

Naj bo naše pričakovanje še tako zatrdno,
trenutek, ki ga predvidevamo,
more priti nepričakovano. Pride,
ko smo prezaposleni z drugimi stvarmi.

Na moji mizi boste našli
listine urejene, dokumente podpisane.

(Vitezom:)

Dobrodošli ste, kakršenkoli je vaš posel.
Pravite, da od kralja?

PRVI VITEZ

Tako je – od kralja.
Z vami moramo govoriti na samem.

TOMAŽ

(Duhovnikom:)

Pustite nas same.
Za kaj gre?

PRVI VITEZ

Stvar je ta:

TRIJE VITEZI

Nadškof si upornež kralju in dežele postavi.
Nadškof – kralj te je postavil, da bi njegove ukaze
vršil, ne da se tvoje njegovemu zoperstavi.
Njegovo orodje in hlapec si. Njemu hvala,
milost njegova te je pokonci držala.
Iz njegovih rok si prejel čast, od kralja imaš prstan,
pečat in oblast.
Ta človek je sin kramarja, smrkavec, ki se je
v Cheapsidu rodil;
črv, ki je zlezal na kralja, krvi se njegove in ponosa
napil,
iz londonskega se blata splazil
in kakor uš po obleki je lazil...
Ta človek je goljufal in lagal, prisego prelomil
in kralja izdal.

TOMAŽ

To ni res.

Prej in potem, ko sem prstan prejel,
sem kralju popolnoma podložen živel
in v svojem duhovstvu sem zmeraj mu na uslugo
kot najzvestejši podložnik v deželi.

PRVI VITEZ

V svojem duhovstvu! Naj bi te tvoje duhovstvo rešilo –
kar, menim, se ne bo zgodilo.
V svojem častihlepju, hočeš reči,
v svojem napuhu, zavisti in svojeglavosti.

DRUGI VITEZ

V nesramnosti in pohlepu. Da iz zagate
reši te Bog - ne boš nas li prosil, naj molimo zate?

TRETJI VITEZ

Saj res, molimo zanj!

PRVI VITEZ

Molimo, naj Bog se ga vendar usmili.

TOMAŽ

Ampak, gospodje, ali je vaš posel,
ki naj bi bil tako nujen,
zasramovanje in bogokletstvo?

PRVI VITEZ

To je

ogorčenje zvestih podložnikov.

TOMAŽ

Zvestih? Komu?

PRVI VITEZ

Kralju!

DRUGI VITEZ

Kralju!

TRETJI VITEZ

Kralju!

TRIJE VITEZI

Bog ga blagoslovi!

TOMAŽ

Na ta svoj novi plašč zvestobe le pazite,
da ne raztrgate ga in z blatom oškropite.
Kaj hočete reči?

PRVI VITEZ

Na králjev ukaz -
naj rečemo zdaj?

DRUGI VITEZ

Takoj, brez oddiha -
sicer nam jo stari lisjak še popiha.

TOMAŽ

Kar imate povedati,
na králjev ukaz - če je res králjev -
bodi povedano javno. Če me obdolžujete,
hočem obtožbe pred javnostjo ovreči.

PRVI VITEZ

Ne! Tu in zdaj!

*(Hočejo ga napasti, vendar se
duhovniki in služabniki vrnejo ter
se mirno zastopijo mednje.)*

TOMAŽ

Zdaj in tukaj!

PRVI VITEZ

Tvojih prejšnjih hudodelstev ne bom v misel jemal.
Preveč jih poznamo. A ko spor končal je
v Franciji, in si spet stare časti
prejel - s čim si pokazal hvaležnost?
Pobegnil si iz Anglije, nihče te podil ni,
nihče ti grozil. To premisli. Le da zanetil
v francoskih posestvih bi iskro upora in zmešnjave.
Na tujem si prepir sejal in kralja sramotil.
Ustvarjal si slaba mnenja o njem.

DRUGI VITEZ

A kralj iz usmiljenja ni se razsrdil,
na prošnjo prijateljev spravo ponudil,
sklenil je zvezo miru, prepir poravnal
in, kot zahteval si, te spet na škofijo poslal.

TRETJI VITEZ

V spominu prestopke je pokopal, vzpostavil
v časteh te, imetje povrnil,
zahtevam je tvojim vsem ugodil - a ti, ponavljam,
s čem si pokazal hvaležnost?

PRVI VITEZ

S tem, da izobčil si vse, ki so princa okronali
in zanikal zakonitost kronanja.

DRUGI VITEZ

Zavezujoč z verigami prekletstva.

TRETJI VITEZ

In uporabil vsako dosegljivo sredstvo, da pokazal
bi zvestim podložnikom, kdo je, ki upravlja
v odsotnosti kralja državne posle.

PRVI VITEZ

To so dejstva.

Zato smo prišli. Povej, si pripravljen iti
pred kralja z odgovorom?

TOMAŽ

Nikdar ni bil moj namen
kraljeviču vzeti krono, zmanjšati mu čast
ali slabiti oblast. Zakaj zdaj
on mi odvzeti hoče ljudstvo, od mojih me odstraniti
in samega me v Canterbury prikleniti?
Tri krone mu želim, ne eno.
Kar pa se škofov tiče - izobčenje, ki jih teži,
ni moja stvar; ne morem jaz odvezati,
kar papež je zavezal. K njemu naj gredo.

PRVI VITEZ

Po tvoji volji jih je odstavil.

DRUGI VITEZ

In to boš ti popravil.

TRETJI VITEZ

Odveži jih!

PRVI VITEZ

Daj odvezo!

TOMAŽ

Ne bom tajil,
da ni bilo to tudi moje delo, vendar ne morem
jaz razvezati, kar papež je pribil.
Gredo naj k njemu spokorjeni –
on je čutil to sovraštvo proti cerkvi in proti meni.

PRVI VITEZ

Bodi že kakorkoli – kralj to ukazuje:
ti in tvoji iz dežele ven, na tuje!

TOMAŽ

Če to je res kraljev ukaz, si drznem odgovoriti.
bila je sedem let brez mene čreda moja,
sedem let uboštva in muk in nepokoja.
Jaz sedem let prosjačil zdoma sem
za tujo milost – sedem let ni malo.
Ti časi se ne bodo več vrnili.
Nikdar, o tem ne dvomi naj nihče,
ne bodo več morjá valovi od črede me ločili.

PRVI VITEZ

Kraljevo pravičnost in veličanstvo
žališ s surovim sramotenjem.
Nesramni norec, ki ga nič ne zadrži,
da kraljeve služabnike in ministre ne očrni.

TOMAŽ

Nisem jaz tisti, ki žali kralja –
je nekdo, ki je nad menoj in nad kraljem.
Tudi vi se ne borite proti meni,
proti Becketu iz Cheapsida.
Ni Becket tisti, ki izreka sodbo,
ampak pravičnost Kristusove cerkve, razsodnost Rima.

PRVI VITEZ

Far, s tem govorjenjem si zaslužiš smrt!

DRUGI VITEZ

Far, zate meč je že izdrt!

TRETJI VITEZ

To je nezvestoba, izdajstvo.

TRIJE VITEZI

Izdajalec, zakrknjen v hudodelstvu!

TOMAŽ

Svojo stvar prepuščam sodbi Rima.
če pa me umorite, bom iz groba vstal
in nesel svojo stvar pred božji stol.

(Odide.)

ČETRTI VITEZ

Držite ga! Duhovnik, menih, služabnik! Ustavi ga!
V imenu kralja – zadržite tega človeka!

PRVI VITEZ

Z življenjem odgovarjate!

DRUGI VITEZ

Dovolj je besedi.

ŠTIRJE VITEZI

S pravico kralja, z meči se vrnemo.

(Odidejo.)

ZBOR

Vonjal sem jih, nosilce smrti. Čuti se zbistré
ob majhnih znamenjih: piščalke sem slišal
v noči, piščalke in sove; opoldne sem videl

luskaste peruti, nagnjene, smešno velike. V žlici
sem začutil okus po gnilem mesu. Ko se je znočilo,
sem opazil otekanje zemlje – nenehno, nesmiselno. Slišal sem
smeh v čudnih živalskih glasovih, v šakaljem, volčjem
in sovinem; slišal sem nagel šum miši in hrošča
skakača, gavranji smeh in smeh neumnega ptiča
ponirka. Videl sem

sive, vijoče se vratove, zamotane podganje repe v mladi
svetlobi svitanja. Jedel sem
gladka živa bitja z močnim slanim priokusom morskih stvari.

Pokušal sem

živega jastoga in rakovico, ostrigo, raka in morsko zvezdo;
zdaj živé in se drsté v mojem črevesju, ki se razkraja
v svitanju dneva. Vonjal sem
smrt v roži in smrt v slezu, v graščici, v hijacinti, v trobentici
in jegliču. Videl sem

na čudnih krajih trobec in rogove, čekane in kopito.

Ležal sem na morskem dnu in dihal z dihalni polipa, požiral
z goltanjem morske gobe. Ležal sem na zemlji in se
kregal na črva. V zraku

sem se poigraval s poletom kragulja, zagnal se s kraguljem
navzdol in trepetal s kraljičkom v grmovju. Čutil sem
hroščev rog, kačje luske, gibljivo in neobčutljivo slonovo
kožo, spolzki bok ribe. Vonjal sem

v skledi gnilobo, kadilo v latrini, v kadilu kanal; prijetno
dišeče milo na gozdni stezi, peklenko sladek vonj na
poti v gozdu, medtem ko so tla nabrekli. Videl sem
kolobarje luči, ki so se vili navzdol in se spuščali niže
in niže

v grozo opice. Ali nisem vedel, nisem vedel,
kaj prihaja? Bilo je tukaj, v kuhinji, v veži,
v konjskem in kravjem hlevu na trgu,
v naših žilah, v črevesju in lobanjah,
pa tudi v spletkah mogočnežev
in na posvetovanju bogatašev.

Kar se plete na statvah usode,
kar se plete na posvetih knezov,
se plete tudi v naših žilah, v možganih:
plete se kot splet črvov
v drobovju canterburyjskih žena.

Čutil sem jih, nosilce smrti. Zdaj je prepozno
za delovanje, prezgodaj za kesanje.

Nič drugega ni mogoče, kot sramotno medlenje
tistih, ki se predajo zadnjemu ponižanju.

Privolil sem, nadškof, v vse to sem privolil,
raztrgan, premagan in oskrunjen,
nedoumljivemu telesu narave priklenjen.

Živalske sile so nad mano, sla
me navdaja po lastnem uničenju,
prevzema me želja po zadnji, popolni smrti duha,
po končni ekstazi zapuščenosti in sramote.
O, nadškof, gospod, Tomaž, odpusti nam, odpusti,
prosi za nas, da bomo mi mogli zate prositi v tej
naši sramoti!

(Vstopi TOMAŽ.)

TOMAŽ

Mir! Mir vašim mislim in videnjem.
Te stvari morajo priti in vi jih morate sprejeti,
kajti to je vaš delež večnega bremena
v neminljivo slavo. To je en trenutek,
a vedite, da vas bo drugi
prebodel z nenadno, bolešno radostjo,
ko bo podoba v božjem načrtu dovršena.
Na te stvari boste pozabili v vsakdanjih opravkih;
spominjali se jih boste, kramljajoč ob ognju,
ko bosta čas in pozaba ublažila spomine.
Vse bo kot sanje, ki ste jih dolgo sanjali
in njih podobe večkrat spremenili. Vse bo kot neresnično.
Ljudje ne prenesejo mnogo resničnosti.

(Pridejo DUHOVNIKI.)

DUHOVNIKI

(posamič:)

Gospod, ne ostanite tu. V stolnico... preko samostanskega
hodnika. Ne izgublajte časa. Vračajo se, oboroženi.
K oltarju, k oltarju!

TOMAŽ

Vse življenje sem slišal te korake. Vse življenje
sem čakal. Smrt bo prišla, ko bom vreden
in če sem vreden, ni nevarnosti.
Samo voljo moram utrditi.

DUHOVNIKI

Moj gospod, prihajajo. Vsak čas bodo vdrli.
Umorili vas bodo. Pridite k oltarju.

Hitite, gospod. Ne ustavljajte se in ne govorite tu.

To ni prav.

Kaj bo z nami, gospod, če vas umoré! Kaj bo z nami!

TOMAŽ

Mir! Bodite mirni! Zavedajte se, kje ste in kaj se dogaja.
Edino meni strežejo po življenju,
a jaz nisem v nevarnosti – samo blizu smrti.

DUHOVNIKI

Gospod, k večernicam! Ne smete manjkati pri večernicah.
Ne smete izostati pri svetem opravilu. K večernicam!
V stolnico!

TOMAŽ

Pojdite k večernicam, spomnite se me v molitvi.
Pastirja bodo našli tu, čredi pa bo prizaneseno.
Imel sem drhtljaj blaženosti, preblisk iz neba, zaslišal sem
šepet...
in ne želim, da bi mi bilo zabranjeno. Vse
se steka k veselemu zaključku.

DUHOVNIKI

Primite ga! Držite... odvedcite ga!

TOMAŽ

Roke proč!

DUHOVNIKI

K večernicam. Naglo!

(Odvedejo ga. Medtem ko zbor govori, se scena spremeni v stolnico.)

ZBOR

(zadaj poje drug zbor latinski Dies Irae.)

Otrpla roka in suha veka,
vendar groza, hujša je groza,
kot če se trga drob človeka.

Grozno, bolj je grozno,
kot če zvijajo se v krču prsti,
kot če mi v lobanji počí.

Bolj kot so koraki bližajoči,
bolj kot senca je na pragu,
bolj kot je morilčev bes.

Peklenska sodrga izgine – človeška pa se umakne, razprši
kot prah se v vetru, uničena, pozabljena... Belí
le prazni obraz se smrti, božje dekle,
in za obrazom smrti je sodba
in za sodbo je praznina, groznejša od živih oblik pekla.
Praznina, odsotnost, ločenost od Boga...
Groza nenapornega potovanja v prazno deželo,
ki ni dežela, ampak le praznina, odsotnost... globina,
kjer se tisti, ki so bili nekđaj ljudje, ne morejo več zateči
k razvedrilu, ne k prevari, ne v sanjarjenje, ne k pretvezam;
kjer dušo nič ne slepi, kajti tam ni glasov,
ni barv, ni zapeljivih oblik in stvari, ki bi dušo odvrčale
od motrenja sebe, ampak je vse sramotno združeno vekomaj,
nič z ničem –
ne to, čemur pravimo smrt, ampak to, kar ontran smrti ni smrt..
Bojimo se, strah nas je.

Kteri glas me zagovarjal bo premili,
kdo zame prosil v tej veliki sili?

Rešenik moj! Naj pribili
niso te zaman, ne umorili –
v grozi tej se me usmili!

V prahu k tebi, prah, zdihujem,
srce k sodbi ti darujem,
konec ti priporočujem.

(V stolnici. TOMAŽ in DUHOVNIKI.)

DUHOVNIKI

Zaprte vrata, zapahnite jih!
Vrata so zapahnjena.
Rešeni smo! Rešeni.
Ne bodo si upali vdreti.
Ne morejo odpreti.
Rešeni smo, rešeni.

TOMAŽ

Odphnrite vrata! Odprite!

Nočem, da bo hiša molitve, Kristovo
svetišče, spremenjena v trdnjavo.
Cerkev svoje na svoj način brani, ne
kakor hrast in kamen; kamen in hrast gresta v prah,
ne dajeta opore, ne odvrneta strah. Cerkev bo vzdržala.
Cerkev naj bo odprta – tudi sovražnikom. Odstranite zapah!

DUHOVNIK

Gospod, to niso ljudje, ne prihajajo kot ljudje, ampak
kot pobesnele zveri. Ne prihajajo kot ljudje,
ki spoštujejo svetišče in ki pokleknejo pred Kristusovim telesom,
ampak kot zveri. Vrata bi zaprli
pred levom in leopardom, pred volkom ali merjascem –
zakaj ne tem bolj
pred zvermi z dušami pogubljenecv, pred ljudmi,
ki so se sami obsodili med zveri. Gospod, moj gospod!

TOMAŽ

Dejali boste, da sem lahkomieln, drzen, ponorel.
Vendar po uspehih sodite, kot svet,
ki po zunanjem sklepa, kaj za dobro bi in kaj za slabo imel.
Popuščate pred dejstvi. Iz vsakega dejanja
pa je moči izvajati nasledke dobre in slabe.
Kot mnogih se dejanj izidi v času mešajo,
tako na koncu dobro in slabo se stopita.
Tem časom vrednost moje smrti bo prikrita.
Ni sklep rodil se moj za večnost –
če sklep imenovati
je mogoče to, da moja bit se vsa predaja.
Življenje hočem dati
prej postavi božji, kot človeški.
Odprite vrata!
Nismo tu, da zmagali bi z bojem in z zvijačo ali odporom,
ne da borili bi s pozverjenimi se ljudmi. Da, borili
smo se z zvermi,
pa smo jih zmagali. Zdaj nam ostane zmagati
še s trpljenjem. To je lahka zmaga.
Zdaj zmaguje Križ.
Oprite vrata. Zapovedujem – odprite!

(Odpro vrata. VITEZI nastopijo nekoliko opiti.)

DUHOVNIKI

Sem, gospod! Naglo. Po stopnicah na streho. V kripto.
Naglo! Pridite. Prisilimo ga, odvedimo ga.

VITEZI

Kje si, Becket, izdajalec?
Kje si, predrzni farški skovir?
Pridi, Danijel, v levji brlog!
Pridi, da zaznamuje te zver.

Si s krvjo Jagnjeta opran?
Ti je udarila znamenje zver?
Pridi, Danijel, v levji brlog,
pridi, Danijel, na ta pir.

Kje je Becket, paglavec iz Cheapsida?
Kje je nezvesti farški skovir?
Pridi, Danijel, v levji brlog,
pridi, Danijel, na ta pir.

TOMAŽ

Pravičnež je kot drzen lev,
brez strahu.

Tu sem -
ne izdajalec kralja. Duhovnik sem,
kristjan, odrešen s Kristovo krvjo,
pripravljen dati svojo kri za njo.

To je znamenje Cerkve:
kri za kri.

Njegova kri v odkup za moje življenje,
moja kri v plačilo za Njegovo smrt.
Moja smrt za Njegovo smrt.

PRVI VITEZ

Odveži vse, ki si jih izobčil.

DRUGI VITEZ

Namišljeni oblasti se odpovej.

TRETJI VITEZ

Kralju vrni denar, ki si ga polastil se.

PRVI VITEZ

Pokorščino obnovi, ki si prekršil jo.

TOMAŽ

Zdaj za Gospoda sem voljan umreti,
da mogla mir in svobodo Cerkev bo imeti.

Z mano, kar hočete, v vašo sramoto storite,
a mojih nobenega, pri Bogu, se ne dotaknite –
naj bo laik ali duhovnik.
To vam prepovem.

VITEZI

Izdajalec! Izdajalec! Izdajalec!

TOMAŽ

Ti, Reginald, trikratni izdajalec ti!
Izdal si me kot moj časni podložnik,
izdal si me kot svojega dušnega gospoda,
izdal si Boga z onečaščenjem svetišča!

PRVI VITEZ

Zvestobe odpadniku nisem dolžan.
Kar pa dolgujem, to zdaj poravnam.

TOMAŽ

Svojo stvar in stvar Cerkve priporočim vsemogočnemu Bogu,
blaženi Mariji, vedno devici, blaženemu Janezu Krstniku,
svetima apostoloma Petru in Pavlu, blaženemu mučencu Denisu,
in vsem svetnikom.

(Ko ga vitezi umoré, slišimo ZBOR.)

Z B O R

Očistite zrak, umijte nebo! Razkužite veter! Vzemite kamen
od kamna in operite jih.

Zemlja je umazana, voda skaljena, naša živina in mi smo
oskrunjeni s krvjo.

Naliv krvi mi je zaslepil oči. Kje je Anglija, kje Kent,
kje Canterbury?

Daleč, daleč, daleč v preteklosti. Jaz potujem po krajih
praznih vej; če jih odlomim, krvavé. Hodim v krajih suhih
kamnov; če se jih dotaknem, krvavé.

Kako naj se še kdaj vrnem v mehke, mirne čase?

Noč, ostani tu, sonce, postoj, ustavi se čas; naj se ne
vrne dan, naj ne vzbrsti pomlad.

Ali še lahko gledam dan in njegove preproste stvari, ki jih
vidim vse s krvjo omadeževane, preko zavese padajoče krvi?

Nismo hoteli, da bi se kaj zgodilo.
Razumeli smo zasebno nesrečo,
lastno izgubo, splošno bedo,
živeli in le delno živeli.

Občutili smo grozo noči, ki se razblini v skrbeh dneva,
doživljali strah podnevi, ki se konča s spanjem.

Pogovor na trgu, ubadanje z metlo,
pospravljanje pepela ponoči,
nalaganje polen na ogenj o svitu –
ti posli so obmejevali trpljenje.
Vsaka groza je dobila svojo ogrado
in skrbi so se počasi razgubljale

V življenju ni da bi se predolgo žalostili –
a to, to ni več življenje, to ni čas,
to je preblisk večnostne zlobe in krivice.

Umazani, blatni smo in ne moremo se očistiti;
neka nadnaravna golazen nas žre.

A nismo le mi oskrunjeni; ne samo hiša, ne le mesto,
ampak ves svet je gnil.

Očistite zrak, umijte nebo! Razkužite veter! Vzemite kamen
od kamna, potegnite kožo z rok, odtrgajte mišice od kosti
in osnažite jih. Umijte kamen, umijte kost, počistite
možgane, operite dušo, počistite vse!

(Ko vitezi izvrše umor, stopijo v ospredje in nagovore občinstvo.)

PRVI VITEZ

Za nekaj trenutkov pozornosti prosimo. Vemo, da boste verjetno neugodno sodili naše dejanje. Angleži ste in verjamete v čisto igro. Ko vidite, da se na enega človeka spravijo štirje, potem so vaše simpatije na strani tepenega. Spoštujem taka čustva in jih delim z vami. Vendar pa se sklicujem na čut poštenosti: ne boste obsodili nekoga, ne da bi slišali obe sporni stranki. To je v skladu z našimi davno ustaljenimi principi sodne obravnave. Jaz sam nisem usposobljen, da bi vam pojasnil naš primer. Sem človek dejanj, ne besed. Zato se bom omejil le na to, da predstavim ostale govornike, ki bodo vsak s svojimi posebnimi zmožnostmi in z različnimi pogledi razložili vse strani tega skrajno zapletenega primera. Najprej bom pozval našega najstarejšega člana, da spregovori prvi – moj sosed na deželi, baron William de Traci.

TRETJI VITEZ

Bojim se, da še zdaleka nisem tak spreten govornik, kot bi me mogli imeti po tem, kar je dejal moj stari prijatelj Reginald Fitz Urse. Vendar pa bi rad nekaj povedal in najbolje je, da povem

takoj: kar smo storili in karkoli boste mislili o tem – mi smo v vsem popolnoma nezainteresirani.

(Drugi VITEZI: Čujmo, čujmo!)

Nič nimamo od tega; mnogo več lahko izgubimo, kot dobimo. Smo štirje preprosti Angleži, ki jim je dežela največ. Upam si reči, da nismo napravili dobrega vtisa s svojim nastopom. Dejstvo je, da smo vedeli, kako težavnega posla smo se lotili; naj govorim le o sebi – precej sem se ga napil, čeprav drugače ne pijem, da sem se ojunal za to. Če dobro preudarimo, ubiti nadškofa ni kar tako, človeku se upira, posebno če je bil vzgojen v krščanskem duhu. Razumeli boste, zakaj smo bili na videz nekoliko surovi; kar se mene tiče, mi je strašno žal. Zavedali smo se, da je bila to naša dolžnost, a smo se morali kljub temu premagovati in siliti. Kot že rečeno, mi nimamo od tega niti ficka. Dobro vemo, kako se bodo stvari odvijale. Kralj Henrik – Bog ga blagoslovi – bo moral zaradi državnih koristi reči, da ni nikdar hotel, da bi se nadškofu kaj zgodilo. Zagnali bodo velikanski hrup in v najboljšem slučaju bomo prebili ostanek svojega življenja na tujem. Tudi ko bodo bolj pametni uvideli, da je bilo treba nadškofa spraviti s poti – jaz osebno sem ga silno občudoval; opazili ste tudi, kako sijajno je nastopil na koncu – nam ne bo nihče dal priznanje. Ni dvoma – z nami je konec. Zato, kot sem že dejal, vas prosimo, verjemite nam, da smo pri vsej stvari popolnoma nezainteresirani. To bi bilo vse, kar sem hotel povedati.

PRVI VITEZ

Priznali bomo, da je William de Traci osvetlil važno točko stvari. Jedro njegovega utemeljevanja je to: mi nimamo od tega nič. Mislim pa, da naše dejanje potrebuje še več opravičbe. Slišati morate ostala dva govornika; naj pokličem najprej Huga de Morvilla, ki se je še posebej poglobil v študij državnštva in ustavnosti. Sir Hugo de Morville.

DRUGI VITEZ

Najprej bi se rad vrnil k točki, ki jo je dobro osvetlil naš voditelj Reginald Fitz Urse, namreč, da so vaše simpatije na strani tepenega. To je naš duh čiste igre. Torej vrli nadškof, čigar dobre lastnosti sem tako občudoval, je bil vseskozi prikazan kot tepen pes. Vendar pa, ali je temu res tako? Ne obračam se na vaša čustva, ampak na vaš razum. Kakor vidim ste preudarni in pametni ljudje, ki jih ne prevzame ginjeno besedičenje. Zato vas prosim, da trezno preudarite to: kakšni so bili nameni nadškofovi in kakšni so nameni kraljevi? V odgovoru na to vprašanje leži ključ do problema.

Kraljev namen je popolnoma dosleden. Za vladanja pokojne kraljice Matilde in po vdoru nesrečnega uzurpatorja Štefana je bilo kraljestvo razkosano. Kralj je videl, da je najprej treba vzpostaviti red: brzdati čezmerno moč krajevnih oblastnežev, ki so jo navadno izrabljali v sebične in večkrat prevratne namene, ter preurediti legalni sestav. Hotel je, da naj bi Becket, ki se je pokazal za izredno sposobnega administratorja – tega nihče ne zanika – združil kancierske posle z nadškofovskimi. Če bi bil Becket soglašal s kraljevimi željami, bi dosegli malodane idealno državno ureditev: združitev duhovne in časne uprave pod osrednjo vlado. Dobro sem poznal Becketa iz raznih uradnih odnosov in reči moram, da nisem nikdar videl bolj sposobnega človeka za najvišje mesto v civilni upravi. In kaj se je zgodilo? V trenutku, ko je bil Becket na kraljev predlog postavljen za nadškofa, se je odpovedal mestu kancierja, postal bolj duhovniški kot duhovnik, si nadel bahavo in žaljivo asketsko obnašanje ter takoj začel trditi, da obstaja še nek visji red poleg tistega, ki sta si zanj kralj in on toliko let prizadevala, in da sta – bogsigavedi zakaj – oba reda nezdružljiva.

Soglašali boste z menoj, da taka nadškofova vmešavanja žalijo čut nasega ljudstva. Do tu je vaše mnenje pritrjevalno, to vam iz obrazov berem. Nasprotujete samo ukrepom, ki smo jih morali storiti, da smo stvar spravili v red. Nihče ne obžaluje potrebo sile bolj kot mi. Na žalost pa so dobe, ko je sila edini način uveljavljanja socialnih pravic. V drugih časih bi obsodili nadškofa z glasovanjem v parlamentu in ga po predpisih usmrtili kot izdajalca. V zadnjem času bi bili že tudi ti umerjeni ukrepi odveč. Če smo se dokopali do pravične podrejenosti cerkvenih zahtev bližnji države, vedite, da smo mi naredili prve korake. Mi smo bili orodje za doseg takega stanja v državni ureditvi, kot ga vi odobravate. Služili smo vašim koristim, zaslužimo vaš aplavz in če je pri stvari sploh kakšna krivda, jo morate vi deliti z nami.

PRVI VITEZ

Morville nam je dal precej snovi za razmišljanje. Zdi se mi, da je izrekel skoraj zadnjo besedo za tiste, ki so mogli slediti njegove-mu bistroumnemu izvajanju. Toda še en govornik je, ki hoče – mislim – pojasniti svoj pogled. Če je še kdo, ki dvomi, ga bo pričel Richard Brito, ki izhaja iz družine, znane po svoji vdanosti Cerkvi. Richard Brito.

ČETRTI VITEZ

Govornika pred menoj sta šla – da ne rečem nič o našem vodji Reginaldu Fitz Ursu – stvari prav do dna. Njunim posameznim izvajanjem nimam kaj dodati. Kar hočem povedati, je mogoče podati v obliki vprašanja: kdo je umoril nadškofa? Ker pa ste bili priče tega obžalovanja vrednega dogodka, ste morda nekoliko presenečeni, da se lotavam stvari od te strani. A presodite potek dogod-

kov. Primoran sem, da na kratko preidem misli, ki jih je podal prejšnji govornik. Ko je bil pokojni nadškof kancler, ni nihče naredil toliko za združitev in za slogo v deželi, kot on. Dal ji je trdnost, red, mir in pravico, ki jo je tako krvavo potrebovala. V trenutku pa, ko je postal nadškof, je popolnoma spremenil svojo politiko. Pokazal je, da ga usoda dežele ne briga, in se sprevrgel v pravo egoistično pošast. Egoizem se je v njem razraščal in se nazadnje spremenil v strast. Imam neovrgljive dokaze, da je takrat, ko je odhajal iz Francije, jasno napovedal v prisotnosti mnogih prič, da ne bo dolgo živel in da ga bodo doma umorili. Izrabil je vsak povod za izzivanje; iz njegovega obnašanja, na vsakem koraku, ni mogoče sklepati drugega, kot to, da se je odločil za mučeniško smrt. Vsaj na koncu nam bi lahko dal prav. Videli ste, kako se je izmikal našim vprašanjem. Ko nas je nazadnje premišljeno razkačil in nas privedel na rob vsakega potrpljenja, bi bil še vedno z lahkoto ušel – vsaj toliko bi se nam umaknil, da bi se ohladila naša pravična jeza. To pa je prav tisto, česar on ni maral. Vztrajal je na tem, da morajo biti vrata odprta. Ali je potrebno še kaj več govoriti? Mislim, da boste ob teh dejstvih brez obotavljanja izrekli obsodbo: samomor zaradi duševne neuravnovešenosti. To je najmilejša sodba, ki jo je mogoče dati o človeku, ki je bil, kljub vsemu, velik mož.

PRVI VITEZ

Hvala ti, Brito. Mislim, da ni kaj več reči. Svetujem vam, da se mirno razidete na svoje domove. Pazite, prosim, da se ne boste zbirali v gruče po cestah in na vogalih in sploh ne storite ničesar, kar bi lahko povzročilo javne nered.

(VITEZI odidejo.)

PRVI DUHOVNIK

Oče, oče, odšel od nas, izgubljen za nas!

Kako te bomo našli, iz katerih daljnjih krajev
gledaš na nas? Ti si v nebesih –
kdo nas bo vodil, kdo branil, kdo nam pot kazal?
Po kakšnem potovanju, preko katerega novega strahu
se bomo spet sešli? Kdaj bomo prejeli
tvojo moč? Cerkev leži oropana,
osamela, oskrunjena, opustošena in neverniki bodo gradili
na razvalinah
svet brez Boga. Vidim ga. Vidim ga.

TRETJI DUHOVNIK

Ne. Cerkev je po tem dejanju močnejša,
zmagovita v nadlogah. Utrjuje se

v preganjanju; najvišja je, dokler ljudje zanjo umirajo.
 Pojdite, bedni slabotneži, izgubljene duše, brezdomci na
 zemlji in v nebesih,
 pojdite tja, kjer sončni zahod pordí zadnje sive čeri
 Britanije in Herkulovih vrat.
 Tvegajte brodolom na neprijaznih obalah,
 kjer črní ženejo kristjane v ujetništvo!
 Pojdite na severna morja, vklenjena v led,
 kjer odrevení roka in otopé možgani v smrti sapi.
 Najdite oazo v puščavskem soncu,
 sklepajte zveze s poganskim Saracenom,
 družite se z njim v umazanih obredih, skušajte
 ujeti pozabo v dvorih pohote,
 potopiti spomin v vodnjaku pod datljevo palmo –
 ali pa obsedite v Akvitaniji in si grizite nohte!
 Z majhnim obročkom bolečine v lobanji
 se boste potepali in odvijali eno samo,
 neskončno misel v opravičilo svojega dejanja in sebe.
 Tkite izmišljotine, ki se sproti podirajo,
 hodite za vedno v peklú pretvez,
 ki niso prepričljive! To je vaša usoda na zemlji...
 Mi se ne bomo več ukvarjali z vami.

PRVI DUHOVNIK

Moj gospod,
 ki nam je tvoja nova veličina prikrita,
 prosi za nas v svoji milosti!

DRUGI DUHOVNIK

Pred obličjem božjim
 v družbi vseh svetnikov in mučencev –
 spominjaj se nas.

TRETJI DUHOVNIK

Naj se naša zahvala dviga
 k Bogu, ki nam je dal novega svetnika v Canterburyju.

Z B O R

(medtem ko se zadaž sliši latinski tedeum.)

Hvalimo te, o Bog, ki svojo slavo razdajaš vsemu –
 dežju in snegu, vetru in nevihti; vsem stvarem, lovcu in
 preganjanemu,
 kajti vse stvari bivajo, ker jih ti gledaš, ker jih ti poznaš; vse biva
 samo v tvoji luči in tvoja slava se razglašá celo v tem, kar te zanika –
 tema razodeva sijaj luči.

Tisti, ki te zanikajo, bi tega ne mogli, ko bi ti ne bil;
 njihovo zanikanje ni popolno, kajti če bi bilo, bi ne bivali.
 Potrjujejo te z življenjem. Vse te potrjuje z življenjem – ptič
 v zraku, sokol in ščinkavec; zveri na zemlji, volk in jagnje;
 črv v zemlji in črv v telesu.

Zato mora človek, ki si ga ustvaril in mu dal, da se zaveda
 tebe, zavestno častiti tebe – v misli, besedi in dejanju.

Tudi z metlo v roki te častimo, sklonjeni pri nalaganju ognja,
 klečaje pri čiščenju ognjišča – mi, dninarji Canterburyja,
 zgrbljeni od garanja, s kolene klecajočimi pod grehi, z rokami
 na obrazu od strahu, z glavo sklonjeno od žalosti.

V nas naj te hvalijo glasovi letnih časov, kašelj pozimi, petje
 spomladi, brenčanje poleti, glasovi živine in ptičev.

Zahvaljujemo se ti za milost krvi, za odrešenje s krvjo, kajti
 kri tvojih mučencev in svetnikov
 bo obogatila zemljo in ustvarila svetišča.

Kjerkoli je bival svetnik, kjerkoli je mučenec dal svojo kri za
 Kristovo kri,
 tam je sveti kraj in svetost se ne bo umaknila iz njega,
 čeprav se valijo vojské preko in čeprav strmé radovedneži
 z vodiči v rokah mimo njega.

Odkoder zahodna morja glodajo jonsko obalo,
 pa do smrti v puščavi, molitve na pozabljenih krajih ob porušenem
 rimskem stebru –
 tod izvira, kar večno obnavlja svet
 in kar svet nenehno zanikuje. Zatorej se ti, o Bog, zahvalimo,
 da si dal Canterburyju tolikšen blagoslov.

Odpusti nam, Gospod – priznamo, da smo preprosti ljudje,
 možje in žene, ki zapirajo vrata in sedé pri ognju,
 ki se bojé blagoslova božjega, samote božje noči, zahtevane
 predaje in prikrajšanja,
 ki se manj boje človeške nepravčnosti, kot pravičnosti božje.

Manj se bojimo roke na oknu, ognja v strehi, udarca s pestjo v krčmi
 in sunka v jarek,
 kot se bojimo, da bi izgubili ljubezen do Boga.

Priznamo svoje pregrehe, svoje slabosti, svoje napake; priznamo,
 de je grešnost sveta na nas, da je kri mučencev in trpljenje
 svetnikov na naših glavah.

Gospod, usmili se nas.
 Kristus, usmili se nas.
 Gospod, usmili se nas.
 Blaženi Tomaž, prosi za nas.

KONEC

V dokumentacijo: Dramo je France Papež poslovenil za 10-letnico Slov. kat. akadem-
 skega društva (SKAD) v Buenos Airesu, ki je z uprizoritvami 30. in 31. oktobra in
 1. novembra 1965 v režiji Nikolaja Jeločnika na odru Slovenske hiše počastilo
 svoj jubilej.

OSVOBOJENJE

(Odlomek iz romana Huda pravda)

Lojze Ilija

Pater Benedikt je takoj ob začetku okupacije izstopil iz samostana ter je ves čas okupacije preživel z lepo Angelo na njenem gruntu, ne hoteč se vmešavati v zmedo časa. Nastopila je pomlad 1945.

Pater Benedikt, ali gospodar brez pravega imena, je povlačil jesenski gnoj s travnikov, da bo trava mogla rasti — kajti pomlad leze v deželo. Z one strani Gorjancev je prišla in se je kar razlezla; od doline do doline je šla, od grape do grape, mehka pomlad, s prazničnim soncem svetega Jožefa in Šmarna v postu. Nevidno je razjedla snegove, da so nekaj tednov vsi bregovi žuboreli, ko so tenki srebrni curki curljali nekam v dolino. Za snegom se je pokazala namočena zemlja, ki je čivknila pod nogo; iz zemlje je priklil belo oblečeni teloh in vitki podlessek, pod drevjem po vrtu so se v mokrih sencah skrivale drobne bogkove srajčke in pisane spominčice. Ptiči so se začeli ženiti po mejah, vrabci so se šopirili po vejah, se tresli od same togote na tekmece in cvrčali z drevesa v drevo, kot da je letos ves svet njihov. Sonce je pridobilo na moči, dan se je potegnil. Vsa zemlja se prebuja in vzhaja, kakor mlado testo — bo, nekaj bo, svet se ni ustavil.

Zapuščenega in spušččenega Benedikta na Hribu je vse to prehitelo. Pomlad je v deželi, zapeljivo gorka in umita, njegove razmere se pa nočejo nič urediti. On še kar kmetuje in ima žensko, ki mu ni žena in on ji ni mož. Povlačil je jesenski gnoj s travnikov — kaj pa zdaj? Spet praznina okoli njega, ki leze narazen in je vedno širša. Živi, kot da ne stoji na trdnem. Tujec je postal v domači deželi, kot da je po pomoti ostal, ko bi moral že zdavnaj iti. Nihče ne vpraša po njem, nikogar ne zanima, da je on šolan človek in da morda kaj zna. O božjih rečeh so ga nekdanj poslušali, da bi jim o človeških govoril, jim še mar ni. Nobenega prijatelja si ni pridobil, prijateljico, ki jo je imel, je pa izgubil. Res, izgubil jo je, čimdalje bolj je to vedel. Ona, ki je bila od daleč lepa in vabljava kakor zarja, je od blizu postala navadna ženska, kakršnih je vsa dežela polna. In on je postal ob njej kakor otrok, ki je razdril lepo igračo in je videl, da je iz navadnega lesa, in je ves nesrečen ob razmetanih koščkih.

In zdaj grozi partizanska mobilizacija. Kako je to med ljudi prišlo, bogsigavedi, od nekdanj je tako, da vsi ljudje vse vedo. On je mimogrede nekaj ujel, ko je Hribarica Angeli zaupala to skrivnost, pa „samo njej“, ona je pa menda zvedela od Gudbajevke. Pa naj bo že kakor koli – ob tej novici se je še bolj zavedel, da je njegova igrača iz navadnega lesa. Vsak moški v okolišu, kolikor jih je še doma, bo imel koga, ki ga bo skrival in v skrivališču hranil – mati bo skrivala odraslega sina, žena bo skrivala moža, na tisoče premetenih načinov jih bodo skrivale, tedne in tedne, dokler se mu ne posreči smukniti k domobrancem ali pa jim poslati pošto, naj pridejo ponj: kdo bo pa njega skrival in mu v skrivališče hrano nosil? Angela? Skupno trpljenje ji ni bilo nikoli v mislih, ko sta se našla!

Najsilneje kot vse doslej je stopal predenj novi ukaz: Drugam, drugam, preberi si! Že dalj časa ga je čutil pred seboj, zdaj pa je postajal nasilen in je priganjal... Tu stoji kakor na žerjavici in ga peče v noge. Vse ga spominja nekih prejšnjih časov, ko je še zvonilo za praznike – zdaj zvonijo zato, da po duši bije in jo kljuje; nekdanj je bil sveti postni čas s spokornimi psalmi v koru – zdaj je pa puščoba in tiha groza pri belem dnevu; nekdanj je sonce hodilo po hribih in je bilo svetlo in je bilo gorke – zdaj pa samo s pomladjo grozi, ki prihaja in prihaja, razmere so pa običale in se nočejo urediti.

Tudi Angeli je že sprožil to misel, da bi bilo treba iti drugam. Na glas ni imela nič proti. Rekel ji je, naj bi domačijo prodala in drugod kupila kaj drugega. Dovolj je danes praznih domačij, ljudje se selijo, ker so časi taki, vzdignejo se in gredo kakor nekdanj samo cigani, ali pa jih selijo drugi, vzdignejo jih in preženejo, kakor nekdanj samo cigane; domovi pa ostajajo prazni. On bi stopil k Nemcem v mesto in povprašal — gotovo bi kdo vedel za kako izpraznjeno domačijo na gornjem Koroškem ali pa še bolj daleč gori kje; pa ni stopil, doslej še ni nič povprašal. Ona ni rekla ne da, ne ne – in ni vedel, ali naj bi šla skupaj drugam, ali pa bi šel sam drugam, sam... Doslej se še ni mogel odločiti, da bi zapustil preljubo igračo, ki se je razdrla in so zdaj samo raztreseni koščki še... in ona ni z nobeno besedo pokazala, da bi šla rada z njim po svetu, na gornje Koroško ali bogve kam.

Zdavnaj že je končal delo na travniku, izpregel je in prislonek brano k drvarnici in postopal okoli hiše, pa ni upal vstopiti, v hiši je ona. Postala sta kakor dedec in baba na vremenski hišici; če je ona v hiši, je on zunaj, če je on v hiši, je ona zunaj – srečanja sta se spretno izogibala, ker je bila samota med njima pretežka.

Sonce je stalo še visoko; dokaj je še dne in nekam se je treba prestopiti.

In se je prestopil; brez smisla in brez cilja, samo da se izogne srečanju z njo, ker se zmeraj pokaže, da je bilo odveč. Kar naprej povesti brati, tudi ni mogoče. Preko zime sta prebrala vse Pregljeve „Tolmince“ in vse stare povesti, ki so klicale „ubogo gmajno“ na boj za staro pravdo, potem sta samo listala še po knjigah, s koncem zime se je pa tudi to ustavilo, tako ne gre več naprej!

Prestopil se je izpod hiše in se po kolovozni poti napotil proti dolini. Kolovoz je bil že suh, le v odsojnih ovinkih še moker in mehak; zemlja je že dihala novo življenje, dan je bil lep – kdo bi si mislil, da se more v teh čudnih časih narediti tako lepa pomlad. Bil je na begu pred samim seboj in je z veseljem srkal vase čisto pomladno sapo; v samoti je bilo že nekaj odrešenja. Prišel je v gozd in šel skozi ovinek, kjer je pred meseci padel, zadet od strelav iz zasede, domobranec Konoplja, sosedov s Hriba. Padel je v boju, ker se je nečemu upiral in je svoj upor smatral za čednost. Vsi, ki so ga poznali in so poznali njegov boj, mu pobožno žele: Naj v miru počiva! Čeden konec je to, si je mislil zapuščeni kmet, ki je tako čudno sam samcat stopal po poti in je bil še najbolj beraču podoben. Čeden konec, ta smrt. On je vedel, čemu je padel, in vsa okolica je vedela; taka smrt ni brez vrednosti, to je kakor ena izmed jagod na rožnem vencu. Tako je modroval samemu sebi in je bridko vedel, da on ni prav nič na tem potu. Če bi ga partizani mobilizirali in odvlekli bogve kam in bi padel v kaki grapi ob bogve kakšne krogle – nihče bi ne mogel povedati, čemu je bila njegova smrt, samo reklo bi se: Žrtve morajo biti. V tem je razlika: umreti za nekaj ali pa umreti za nič! Tudi pater Anzelm, znanec in tovariš tolikih let, je padel – in je vedel, čemu je padel, in drugi tudi vedo: upiral se je grozečemu plazu in ga je podsulo, njegov grob pa ni nikoli brez rož in vsa dežela prosi zanj: Gospod mu daj večni pokoj! Če pa on pade, bo samo Otrobar dejal: Žrtve morajo biti! Zgrozil se je ob misli: po tej poti bi se življenje izgubilo, še manj kot izgubilo...

Senca v gozdu ga je nehote podžigala k hitrejšemu koraku, kot da se že mrači. Ko pa je prišel na veliko cesto, se je pokrajina kmalu odprla in je bil spet svetel dan. Ob močnem potoku, ki je še valil narastle pomladanske vode, ga je široka okrajna cesta peljala rahlo navzdol, po dolini, ki je bila čimdalje širša in polje čimdalje lepše. Pa mu ni bilo za lepi dan, ne za lepo polje, ker je bila globoka žalost v njem, iz katere se ni

videlo nič veselega. Le po soncu je gledal in mimogrede premišljeval, kam bi se še dejal, da bi ne prišel prezgodaj domov.

Šel je mimo domačije, ki je stala ne daleč od ceste. Ob hiši na vrtu je stal ulnjak, po vseh običajih na sončno stran obrnjen, da so čebele že veselo izletavale iz panjev. Starejši mož je stal pred ulnjakom in bržčas opazoval veseli raj čebel. Ko je na cesti zagledal prihajajočega in ga je spoznal, se je počasi prestopal in se neopazno umaknil na drugo stran, kot da čebele tudi tam, v senci, izletavajo. Mraz je spreletel Benedikta po vseh udih, ko je videl, kako se mu mož umika, da bi ne bilo treba spregovoriti besede z njim. S tesnobo v srcu, kakor kaznjeneč, je šel mimo, pa je na hrbtu čutil, da oni izza ulnjaka gleda za njim in da ga po tihem pomiljuje, češ: Revež, kam je zašel!

Po cesti mu je prihajal nasproti kmet z vozom. Konj je enakomerno kinkal pred vozom, voznik pa je zamišljeno, s povešeno glavo, stopal ob konju. „Dandanes vsi ljudje nekaj grebejo.“ si je mislil nekdanji pater na cesti, „časi so taki“. Toda mož je slučajno dvignil glavo – ko je zagledal nekdanjega meniha za lučaj pred seboj na cesti, je ustavil konja, se obrnil k vozu in začel nekaj popravljati: tik preden je Benedikt prišel do njega in bi se imela srečati in morda celo še kaj izpregovoriti, se je prestopil na drugo stran in si dal tam opraviti, kot da je tudi tam kaj narobe. Benedikt je šel molče po drugi strani mimo voza, niti nazaj ni upal pogledati, v slutnji, da oni gleda za njim in z glavo maje nad njim. Žalostno je hodil naprej po cesti – z enim samim namenom: da mu čas mine. Nevidna teža je bila nad njim in ga je pritiskala k tlom. Sanje so minile, pesem je izzvenela, še joka ni bilo več. Tu je bil sam v samotji, če se obrne, je tam ona, katere ga je strah, s katero sta ujeta v skupno past, ki sta si jo sama spletla in je zdaj ne upata razdreti – ali naj jo preneseta drugam, ali bo drugod manj tesna?

Približal se je mlinu ob cesti. Mlinar je pravkar po črnih, mokrih stopnicah prišel na rake, da bi odprl vodo na kamen. Komaj pa je pomolil glavo iznad rak in zagledal njega na cesti, je glava utonila nazaj in se ni več prikazala. Benedikt na cesti je bil buden in napet in je vse videl: kako je glava pokukala iznad rak in kako hitro je utonila nazaj – vse je videl in je vse razumel. Spet ga je spreletel tisti ledeni mraz po udih, šel je mimo mlina kakor mimo hiše, kjer straši. Ni se upal ozreti nazaj, da bi ne videl mlinarja, kako je spet prišel na rake, čim je bil on mimo, in kako gleda za njim... Morda je res prišel, morda je res gledal za njim, vsekakor se je kmalu spomnil tudi svojega opravka, kajti voda je kmalu završala na kolesu, kolo se je zganilo, najprej trudoma in s težavo, nato pa se je

zavrtelo in se vrtelo sproščeno v šumenju padajoče vode, iz mlina pa se je slišalo zamolklo udarjanje stop, ki so se vzdigovale in padale in tolkle.

„Trap, trap, trap...“

Popotnega na cesti je prebudilo iz zamišljenosti, dvignil je glavo in vlekel na ušesa – res, stope so pele za njim:

„Trap, trap, trap...“

Stopil je hitreje, stope se niso ustavile. Stopil je še hitreje, koraki so bili že bolešno hitri, begu podobni. Potil se je, pa ne od sonca, ki se je že zelo približalo robu hribov in ni imelo nobene moči več, temveč od bridkega bega, ko je bežal kakor pred sodbo. Pa ga je zmagalo; rad bi slišal, da stope nič več tako zlovešče pojo: ustavil se je in vlekel na ušesa, šumenje vode je bilo že daleč za njim, v šumenju pa je še vedno pelo:

„Trap, trap, trap...“

Stekel je in bežal kakor zver, ki so ji na sledu. Zagledal je kolovoz, ki drži z velike ceste položno v hrib – odskočil je in se spustil v hrib in še bolj tekkel, da bi ušel tistemu, kar je šumelo in zamolklo tolklo za njim. Šele dokaj visoko v hribu se je ustavil in zasopljen pogledal nazaj, če ga še preganjajo – nikogar ni bilo, tudi šumenje vode je pominulo in stope so se umirile. Spoznal je križišče, kjer ga je pred meseci dohitel tisti domobranec Konoplja, ki je vozil na kolesu časopis in zbrojovko in sta družno tiščala kolo v hrib. To je bilo že zdavnaj, on je bil takrat še mlad in je imel še lepo bodočnost pred seboj, sedaj je pa star, utrujen in si želi drugam, da bi si prebral...

Otožnc se je napotil naprej in nekaj medlih, neprijetnih spominov je hodilo z njim in bal se je, da bi se ne prikazali bolj jasni... pusta si zemlja... komur plodiš...

Izza ovinka sta prihajali dve dekletci, morda gresta v šolo, morda v mlin. Ko sta ga zagledali, sta se ustavili, kot da je hud pes na poti. Starejša je urno odskočila in se skrila za debelo bukev, mlajša pa še ni znala takih potuhnjenosti, v otroški preproščini je obstala na poti in čakala. Ko je prišel do nje, je preprosto pozdravila: „Hvaljen Jezus!“ Ustrašil se je, kakor da je vse odkrito, vse očitno; v otroku je videl sovražnika in ji je odsekano zabrusil nazaj: „Smrklja“ Otrok je zardel in odstopil, da je on mogel mimo. Ko se je ozrl, je starejša že priskakljala izza bukke in nadaljevala pot navzdol, obraz si je pokrila z rokami in se hihitala, da jo je mlajša komaj dohajala. Osramočen je umaknil pogled od njiju, ves pogum mu je v hipu upadel. „Tako ne moreš, tako ne smeš, si boš vse ljudi odbil, saj otrok ni nič kriv, če se ti ni prav izšlo...“ tako se je skesano karal in se motal v istem krogu, iz katerega kar ni mogel ven, ker

„ven“ je pomenilo drugam, sam drugam, v osvobojenje! Pravzaprav bi moral nazaj na veliko cesto, s katere je prehitro odskočil, ker so ga preganjale stope, ki so tako grdo tolkle za njim: „Trap, trap, trap...“ Nazaj bi moral, pa po veliki cesti v mesto, k Nemcem povprašat, če kdo ve za kako prazno domačijo v daljnih deželah... toda, čemu bi iskal domačijo za dva? In ni šel nič nazaj, naprej je stopal kakor romar, ki ima še dolgo pot. Motno se mu je motalo v mislih, da je treba drugače, ne samo drugam; toda „drugače“ je bridko, „drugače“ pomeni, da se je zmotil, in to je bridko.

Prišel je do kmečke domačije, kjer se je na vrtu otrok igral z jagenjčkom. Ovca se je pasla na prvi travi, ki jo je v zavetju pod drevjem že dala pomlad, jagenjček, drobna živalca v snežno-belem puhu, je pa skakal po vrtu in odskakoval od zemlje, kakor bela žoga na štirih peresih, otrok pa za njim in pred njim in je cvilil od veselja. Utrujeni popotnik se je ustavil na kolovozu, oči so se mu posvetile in nekaj smehljaju podobnega je hotelo priti na obraz; morda je hotel reči sebi in vsej zemlji: „Blažena leta nedolžnih otrok!“ Jagenjček je priskakljal do redke iese in bil na lepem zunaj, na svobodi, ki zanj ni bila drugega kot odskakovati od zemlje. Popotnik se je hotel izkazati uslužnega, da bi popravil, kar je prej napak storil, ko je otroka tako surovo zavrnil; zdaj je uslužno skočil za jagenjčkom, da bi ga ujel in vrnil otroku, ki ni znal skozi leso za njim. Pa je bil jagenjček uren – vselej je odskočil, kot bela žoga na štirih peresih, čim je iztegnil roke, da bi ga prijel. Iz hleva je prišel gospodar, z vilami v rokah. Hitro je videl, kdo lovi njegovega jagenjčka; glasno je ukazal preko ograje:

„Kar pustite ga!“

„Bo ušel!“ je dejal Benedikt vljudno in je vedel, da ga je kmet spoznal.

„Pustite ga, čeprav ga hudič vzame!“

Spreletel ga je mraz po vseh udih; začutil je stisko kakor otrok v šoli, ki so ga zasačili pri tatvini. S prekrizanimi komolci se je naslonil na leso in rdeč od sramu vprašal na vrt:

„Kaj sem pa naredil?“

Kmet je stopil bliže, vile je na široko držal preko kolen, in osorno, močno, kakor nadangel Mihael pred paradižem, dejal:

„Tam vas ni, kjer vas iščemo in kjer ste rekli, da boste, Zoper nas vse ste se obrnili. Nas vse ste umazali, ko ste rekli, da smo vsi enake živali in da nihče ne more biti drugače!“

Primaknil se je bliže in se ustavil, široko razkoračen, z vilami preko kolen, in dejal kakor za sodbo:

„Ali ne veste, da smo mi samo dotlej pošteni ljudje, dokler

niso vsi tako? Dokler nekateri nočejo biti tako, ker je njih sveta volja drugačna? Če smo pa vsi od kraja tako, je pa, kakor da drugače biti ne more – in vsi smo postali živali. Za živali ste nas naredili, ko ste rekli, da drugače biti ne more, da veste!“ je dejal in se ni ganil izpred vhoda v svoj paradiž.

Benedikt se je odlučil od lese, kakor da gre od svojega pogreba. Zdaj je bil zrel za osvobojenje. Zdaj je vedel za trdno, da mu ni nič treba k Nemcem hoditi in povpraševati, če kdo ve za kako domačijo za dva, njemu je treba samo iti in se ne več vrniti. Samo tako bo drugod in drugače in bo svoboden, po stari pravdi.

Tako je bilo kruto povedano, kar je dotlej neizrazno lebdelo pred njim, pa ni upalo na dan. Šel je naprej po poti, pa je zadrževal korak, da bi premislil in dognal, kam pravzaprav, da bi ne šel nazaj v mrtvašnico, katere ga je bilo strah. Njemu je treba samo bežati od mrtvašnice in se ne več vrniti...

Izpod neba je prihajalo zamolklo bobnenje, ki je naraščalo in je bilo čimdalje razločnejše. Vzdignil je glavo — visoko pod nebom so polzeli proti severu oblaki bombnikov, napeti beli trakovi so se vlekli za njimi in se ob koncu izgubljali v meglicah. Počasi so lezli in bobneli, da se je zemlja tresla. „Nemška mesta gredo razbijat, uničevalci uničevalcev,“ si je mislil, ko je šel z očmi za njimi. „Pod njimi izginjajo mesta in ljudje; na tisoče jih je, na deset in deset tisoče, ki pred bombardiranjem so, po bombardiranju jih pa ni; niti to se ne ve, pod katero goro ruševin so obležali!“ Zamolklo bobnenje izpod neba se je oddaljevalo, on je pa predel svojo zaroto in jo je spredel v pravi načrt: Rečem, da grem v mesto k Nemcem povprašat zaradi kake domačije v gornjih deželah kje, pa grem naprej in naprej, z vlakom proti severu, z vsemi papirji, ki so dandanes potrebni, ta „Vélíka Nemčija“ je danes velíka in z njenimi papirji se daleč pride. In pridem na Moravsko, kjer je grob svetega Metoda, na Velehrad, in pozvonim na samostanski porti in padem na kolena pred opata in se ponudim najprej za hlapca, pozneje kdaj za brata, polagoma in počasi bi se morda razmere uredile, kakor je pisano o izgubljenem sinu, ki se je vrnil k očetu in je bil potrjen v prvotnem dostojanstvu... In če bi se tu kdo spomnil in vprašal, kaj je z njim, da ga ni nazaj — dovolj je bombnikov, ki bobne pod nebom, vlake obstreljujejo, partizani zdaj pa zdaj koga odpeljejo „na komando“ in ga ni več nazaj – dandanes ni nič posebnega, da gre kdo od doma, pa ga ni več nazaj. Tudi njemu se more kaj takega primeriti; „bogve kje je ostal,“ se bo reklo.

Tako je predel sam pri sebi, varno in preudarno, brez vihre,

da bi se ne podrlo. Življenje se je vraščalo vanj, kakor v ribo, ki se je naveličala ribnika in je odskočila na suho, kjer je že sirota hlipala za zrakom, pa jo je usmiljena roka krenila nazaj v vodo, kjer znova zaživi. Kar pomladil se je ob tej odločitvi, za katero se je bilo treba samo odločiti. Bil je še vedno, kakor je šel od dela, s težkimi kmečkimi škornji na nogah, v dokaj ponošeni delovni srajci, z zanikrnim klobukom na glavi, pa je bil kljub temu mladeniški njegov korak, nekaj prazničnega mu je sijalo z obraza. Zdaj je vse jasno videl. Vse je bilo uboga prevara, huda napast hudičeva, da je toliko zavrnel in tako malo prejel. Bilo mu je, kakor da od mrtvih vstaja in se spet razgleduje po svetu in vse vidi. In je tudi pot v svobodo jasno videl: Grem in me ni več nazaj – razlag je dovolj – in grem in pozvonim na porti in padem na kolena in kot hlapec pokažem, kaj znam, v sadjarstvu, kjerkoli bodo hoteli, samo ne zavržite me; od daleč naj poslušam „Salve Regina – Zdrava Kraljica“, zvonim naj v najbolj mrzlih jutrih, ko boste vi maševali, pri vratih naj stojim in poslušam, ko boste vi pridigali... In je vedel, da ga ne bodo zavrgli, kakor tudi izgubljeni sin ni bil zavržen, ko se je vrnil. Čudili se bodo, kaj vse zna, in bo čimdalje bolj njihov in nekoč... nekoč, če je božja volja, bo tudi potrjen v prvotnem dostojanstvu, takrat se bodo njegove razmere uredile...

Hodil je in prišel na križišče, kjer se steza odcepi proti Hribarjevemu domu. Tu sta se nekoč ločila z domobrancem Konopljem Tram, zadnji ostanek nekdanjega poljskega križa, je še vedno ležal na zemlji. S pobožno mislijo se je spomnil mladega bojvnika, ki je padel na pravem bojišču, in se vsedel na tram, da počaka trde noči – ker to je tudi že dognal, da bo šel v popolni temi, šel in zapustil žensko, ki mu ni žena, in ušel partizanom, ki mu niso oblast – šel v veliko osvobojenje, ki ga ne bo nikoli več izdal.

Sedel je na tramu in prileglo se mu je; bil je potreben počitka kakor zver, ki je ušla preganjalcem in našla varno skrivališče. Sonce je pravkar zahajalo za griči in mehek pomladni večer je legal na zemljo. Glava mu je trudna ležala na prsa, misli so se ustavljale, svet se mu je zgubljal... preden se je zavedel, je zadremal, in je utrujen in dognan počival na tramu in dremal...

In se mu je sanjalo, da je stal na prižnici, v polni cerkvi, s knjigo v roki, in je bral za evangelij: „Neki človek je šel iz Jeruzalema v Jeriho...“ Vedel je, da to ni nič, skušal je odpreti oči, pa kar ni mogel in ni mogel, videl pa je, da tisti človek ni nihče drugi kot slepi Tomažek, ki se je s palico previdno tipal po notranji strani kolovoza; morda je bila to njegova prva pot na Hrib, odkar je sneg skopnel... vendar vse to je bilo motno

in je trpel, ko ni mogel spregledati. Spet se mu je vrnilo, da je na prižnici in bere: "... in je padel med razbojnike; ti so ga oplenili in mu zadali ran ter so odšli in ga pustili na pol mrtvega..." Trudil se je in napenjal oči, da bi videl zares, pa je bil samo slepi Tomažek v neki megli, ravnokar je prišel v odsojni ovinek ob Mrtvi jami... z nasprotne strani je v mraku prihajal razbojnik prav kakor Gudbaj... srečati bi se morala, pa se je Gudbaj tako postavljaj pred berača, da kar ni mogel naprej. Nemirno je tipal s palico, slutil je, da je tu ovira, ki je nikoli ni bilo, skušal se je držati notranjega robu, Gudbaj pa kar pred njim in ga je napeljeval na zunanji rob, kjer je strmina v jamo, zemlja pa vlažna in spolzka. Berač se je bal in je nemirno iskal s palico. Gudbaj pa le pred njim... „v jamo ga bo spehal, brez besede ga bo ubil“, se je zavedel dremajoči na tramu, pa se ni mogel prebuditi, niti oči odpreti, vse je videl v snu ali polsnu, berač je zlezal že čisto na rob mehkega kolovoza, Gudbaj pa kar pred njim, molče in brez besede se je motal pred njim. Beraču je zmanjkalo tal, spodrsnilo mu je na vlažnem robu, omahnil je in se začel valiti v jamo... Dremajoči na križišču je napel vse moči, da bi se prebudil, da bi videl zares... Trudoma je odprl oči in videl, da se res slepi Tomažek vali v jamo. Med ščavjem v dnu jame je nekaj zamolklo udarilo in telo se je umirilo. Gudbaj je odhajal, kakor razbojnik na poti iz Jeruzalema v Jeriho. V dnu jame je ležal berač, morda še kaj živ, morda že mrtev. Benedikta je spreletelo, tu se je nekaj zgodilo! Vrglo ga je s tramu, planil je do ovinka in se po vlažni strmini spustil v jamo.

V dnu je ležal slepi Tomažek, z zadnjimi močmi je nekaj grabil po kamnju, iz globoke rane na glavi mu je polzel širok curek krvi. Benedikt se je nagnil k njemu, v medli svetlobi večernega mraka je videl njegov blede obraz – v ponesrečenem kmetu se je prebudil menih, ki je iz skušnje vedel, da je v ta obraz že smrt dihnila svojo ledeno sapo. Berač je začutil človeka poleg sebe, z roko je grabil po njem, toda roka je bila slabotna in je kmalu omahnila: dihal je na kratko in plitvo. S slabotnim, praznim glasom je prosil. „Pomagajte!“ Pater Benedikt, ki se je zdaj čutil v službi, je vedel, da slepi Tomažek odhaja, da je to slavni „articulum mortis“, Smrt, najvišja oblast, ki vse razmere uredi in vse spreglede daje. Nagnil se mu je na obraz in mu povedal, da je pater Benedikt, iz samostana, in da ga bo spovedal. „za vsak primer“, ker se je precej udaril... Berač je grabil po njem v znamenje, da ga je razumel; pater ga je začel pripravljati na smrt in ga je spovedal, kakor da spoveduje „za zadnjo uro.“

Ko je čutil, da je berač „in extremis“, je vzdignil roko in naredil križ nad njim in mu govoril na uho „kakor tak, ki ima

oblast": „Jaz te odvežem...“ Prvi krajec, ki se je bleščal visoko na nebu, je videl, da je roka tudi v rokavu navadne delovne srajce vajena takih križev.

Slepi Tomažek se je umiril; negibno je obležal med ščavjem, z glavo na kamnu. Benedikt je klečal zraven njega in mu zatisnil oči, ki niso nikoli sveta videle. Ko mu je držal roko na obrazu, je molil polglasno:

„Iz globočine kličem k tebi, Gospod! Gospod, usliši moj glas. Ako boš gledal na grehe, Gospod, Gospod, kdo bo obstal? Ali ti odpuščaš in zaradi tvoje besede upam v tebe, Gospod. Moja duša upa v njegovo besedo, moja duša pričakuje Gospoda.“

Z lahkoto je molil, kot da velja za žive in mrtve v jami. Ko je končal, je bil slepi Tomažek mrlič. Na velikem mrtvaškem odru je ležal in veliko sveč mu je svetilo z neba...

Benedikt se je vzdignil – zdaj je bila že prava noč okrog njega. Poslednjič se je ozrl na mrliča pred seboj, ki mu je prvi krajec z visoke daljave razsvetljeval blede obraz, nato se je obrnil in jel odhajati. Po strmini se je vzpenjal navkreber; na vlažni, ilovnati zemlji mu je noga večkrat zdrsnila nazaj, da se je moral opreti na roke. Ko je prišel na pot in je spet stal na ravnem, se je oddahnil, kot po dobro opravljenem opravilu. Zdaj je bil že cel človek, že skoro potrjen v prvotnem dostojanstvu, za zdaj samo še „in articulo mortis“, toda vendar... Dobro mu je delo, da je bil potreben, potreben ravno v prvotnem dostojanstvu.

Toda... Ko je šel naprej po kolovozu, se je zdrznil; spet se je zavedel, da je tisto pravo še vse treba storiti. Napel je vse moči, da je šel pogumno naprej, brez strahu, da bi prezgodaj prišel, ker bo takoj odšel, samo preoblekel se bo... in preobul, ker tak ni za med ljudi, nato pa takoj naprej, daleč naprej, do tistega predstojnika na Velehradu, pred katerim bo mogel reči: „Oče, grešil sem zoper nebo in zoper tebe, nisem vreden, da bi me posadil med svoje sinove, samo pod svojo streho me sprejmi, kot zadnjega hlapca, znam...“ in bi kar našteval, kaj vse zna. Silna želja se ga je polastila, da bi bilo tudi to že izpeljano, da bi se oddahnil od te divje jage, ki ga je gonila zadnje tedne, nesrečnega in nebogljenega... Še enkrat se je ozrl proti Mrtvi jami, ki je bila že daleč za njim, poželed mrliču v dnu jame večni mir, in stopil hitreje, hitreje... upanje na osvobojenje ga je priganjalo.

* * *

Ona se ga res ni nadejala tako zgodaj. Zdavnaj že je med njima tako prišlo, da sta se izogibala „tihih večerov“, „prijetnih večerov“, „zaupnih večerov“ ali kakor koncu dneva pravijo taki,

ki radi skupaj čepe. Ona dva pa, kakor da ni prav nič božjega med njima, sta lezla čimdalje bolj narazen, zlasti skupnih večerov sta se izogibala, da bi se ne kazala mučna zadrega, ko bi bilo treba opraviti skupno večerno molitev, kakor sta imela najlepši namen, preden sta se našla – pa jima je vse to prešlo; skupna molitev ni spadala med njiju, zato je bilo najbolje, izogniti se prilike, da se ne vidi zadrega. Največkrat je bil on predolgo zunaj in se je vrnil, ko je ona že odšla spat. Naslednji dan se je brez potrebe opravičevala, da ga je čakala z večerjo, ker ga pa le ni bilo, je odšla... Naslednji dan se je ista igra na obeh straneh ponovila; živela sta drug ob drugem kot dva diplomata, ki lažeta drug drugemu, ker si ne upata drug drugemu priznati, da sta propadla. Zato jo je presenetilo, da se je ta večer tako zgodaj vrnil; vendar je prikrila presenečenje, ker je takoj uradno suho dejal, da se bo samo preoblekel in takoj spet odšel, diplomatska igra se torej nadaljuje, zadrege ne bo. Mimogrede je opazila, da je imel škornje močno od ilovice umazane, tudi sicer je bil dokaj nemaren – če ima res še kake opravke, se mora seveda preobleči, tak ne more med ljudi.

Pa je bil za čuda hitro gotov. Ko je nazadnje pred njo še obuval gojzerje, ji je povedal, kakšno pot ima pred seboj:

„Pa bom res stopil k Nemcem v mesto in povprašal. Čisto gotovo ne bo zastoj. V gornjih deželah je dovolj praznih domačij. Tu že ni več mogoče prestati, tu so čudni časi, še huje se nam obeta...“ Zavezoval si je usnjate jermene, pa ni povzdignil oči, da ne bi videl njenega života. Ona je sedela za mizo, pa se ni približala, od daleč je rekla:

„Pa sedaj, na noč?“

„To je mogoče samo ponoči opraviti. K Nemcem ni mogoče podnevi, takoj bi mi kdo podtaknil družajčne namene.“ Zavezal je jermen in vstal. Bil je opravljen. Segel je po suknjiču in si ga samo ogrnil, da bi se ne mudil.

„Upam, da bom dobro opravil. Mislim, da je prav tako – za naju oba,“ je dejal, se z muko odtrgal in šel brez slovesa. Stopil je skozi vrata in kmalu utonil v temi. Slišala je njegove hitre korake po vrtu, ki so se oddaljili in utihnili.

„Na, zdaj gre pa okupatorju moja hišo ponujat,“ jo je spreletelo, ko je bila spet sama v hiši. „Mojo hišo ponujat, da bi šla z njim po svetu – kam pa še?“ Nikoli se ni mogla sprijazniti s to mislijo, tudi je nikoli ni vzela resno, kadar je kaj takega omenil, zdaj pa – ali gre zares, kali? Takoj se je odločila, da iz te moke ne bo nikoli kruha, nikoli. „Z njim iti po svetu, kaj pa še? Naj gre sam, če hoče, mene naj pa pri miru pusti!“ Nevolja se je prebudila v njej, pa je bila kaj kmalu togota. „Da bi me zdaj po

svetu vlačil? Kaj pa mi je on pravzaprav?" Samoto je v hišo prinesel, samoto in praznino. Prej je hrepenela po nekem patru Benediktu, pa je prišel moški, čisto navaden moški, še gledati se ga je kmalu naveličala. Pater Benedikt, po katerem je iz daljave hrepenela, je bil nekaj drugega. Na prižnici v beli halji je bil nebeška prikazen, glas mu je pel kakor angelska struna, kakor koli je zganil roke, so vedno vabile in se pripravljale na objem. Če ga je gledala pred oltarjem, vsega v zlatu in škrlatu, v oblakih kadila, je bil svetli vitez iz pravljice; kadar je zapel izpred oltarja, so se mu orgle oglasile v odgovor, kot da jih je on prebudil – tedaj je vse zvonilo in so bili božji prazniki in je bilo lepo v pričakovanju... Takrat je bil neki mladi pater Benedikt, daljnji, nedosegljivi... ko pa je prišel, je bil navaden moški, krut moški, surov... ki je po drevju lezel in vodene izrastke obrezoval in gnoj po njivah vozil... Ko se je zavedela, da ji je ta moški uničil lepega patra Benedikta, da ji je vzel lepe praznike z vso nebeško glorio, ga je zasovražila – toda ga je sovražila iz pasti, v katero se je ujela. Zdaj naj bi jo pa prenesla drugam, v tuje dežele, kjer bi ugasnilo vsako upanje na osvobojenje? Zato je šel v mesto njeno hišo ponujat, tisti grdi moški, ki je surovo razdril njen lepi svet, tisti...

Take misli so se divje podile po glavi in so šle k nekemu koncu. Temu ničvrednemu življenju je treba narediti konec, konec enkrat za vselej. In zdaj naj ji še streho nad glavo prodaja, dom njenega brezskrbnega otroštva – zato, da bo mogla z njim po svetu, „da bo prav za naju oba“. Ne, ne, tu se vse konča, si je rekla odločno in razburjeno stopila k oknu in pogledala proti Gudbaju. Luči so še gorele v hiši, v veži in tudi v hlevu. Če stopi tja, nekje bi ga že dobila, da bi spregovorila z njim na samem...

Vse je bilo hitro odločeno. Zavezala si je ruto na glavo in odšla. Čim je stopila iz hiše in jo je objela sapa gorkega pomladnega večera, je začutila moč in voljo in ji je bilo žal, da ni že prej tega storila, takoj ko je odšel, takoj za njim, zdaj je že precej daleč tisti grdi moški, ki gre njen dom prodajat... toda Gudbaj pozna vse bližnjice in tudi zna urno stopiti, če je treba – in zdaj bo razumel, da je treba...

Po stezi, preko domačega travnika, v mrtvem svitu prvega krajca, je bila hitro pred Gudbajevim domom. Ko je pes začutil tuje korake, se je divje zaletel na kratki verigi in začel lajati, da je bil Gudbaj takoj na pragu. Ko je videl, da gre soseda proti hiši, tista soseda!, ji je šel nasproti in jo medeno pozdravljat: „O, Angelica, kaj pa naša Angelica tod ob tej uri?“ Govoril je posvaljkano in pritajeno, kot da se boji, da ne bi kdo od domačih

slišal njegove sladkobnosti. Stopil je tesno k njej. Potegnila ga je v senco, da mu je mogla pritajeno povedati:

„Sedajle je šel v mesto k Nemcem...“

„Pa ne, da bi šel izdajat...?“

„Nič ne vem, kakšne opravke ima. Ali bi hotel stopiti za njim in malo popaziti, da se mu ne bi kaj zgodilo – v teh čudnih časih?“

„O Angelica,“ ji je Gudbaj odgovoril v senci in ni skrival veselja, da ji more ustreci, „takoј dom stopi za njim, tebi na ljubo grem na konec sveta, da se mu ne bi kaj zgodilo – v teh čudnih časih,“ je dodal pomenljivo in stopil še bliže k njej in zakrini z rokami, kot da jo noče objeti. Ona je odskočila, kar ga pa ni zmedlo: „Pa drugič, kajne, pa drugič, najprej kupčija!“ Stopil je v hlev, pa še preden je ona zapustila vrt, je bil že zunaj; v medli svetlobi je se opazila, da je nekaj temnega spustil v žep suknjica, pa se je takoj brez besede po drugem koncu vrta spustil na pot. Vedela je, da je vtaknil pistolo v malho. Potuhnjeno je odšla po vrtu nazaj proti domu.

* * *

Doma se je sesedla na klopico ob vežnih vratih. Bila je utrujena, kot da je prišla z zelo dolgega romanja. Bila je samo še zmožna čakati, čakati znamenja, ki bi ji povedalo, da je spet svobodna. Misliti ni mogla več, tudi ni bilo nič več treba misliti, ker vse je bilo uognano, zdaj je bilo treba samo se... da se zgodi. En sam strel v dolini nekje, ki bi jeknil v noč, bi bil njeno osvobodjenje, odrešenje enkrat za vselej – še preden bi se jek polegel v vrnovih bukev, bi bila ona svobodna, spet sama, spet bi zadihala... Toda strela ni bilo; saj je vedela, da ga še ne more biti, toda rada bi že doživela...

Gledala je po dolini in ugibala, kje pravzaprav bi mogel jekniti odrešilni strel – ali še v gozdu, od koder bi se blisk komaj mogel videti sem gor, jek bi se pa slišal, iz gozda toliko bolj, ker vse zadoni, ali že v dolini, tam blizu mlina kje: tudi od tam bi se moralo slišati, ker ponoči se menda strel daleč sliši. Pa ni mogla nič pravega uganiti. Bila je lepa pomladanska noč, nobena sapa se ni premaknila, noben vetrič ni zašumel v vrhovih dreves na vrtu. Vse je bila slovesna tišina, kakor da ves svet z njo vred čaka.

Na cesti v dolini se je tuintam videla kaka medla senca, ki se je komaj opazno pomikala naprej – kmečki voz z družino, je ugibala Angela. Begunci so – jih je presodila –, ki gredo kakor cigani. Ne prenesepo več peklenskega življenja doma in gredo. Sprva so taki popotniki romali samo do Ljubljane, naj jih general

Rupnik spravi pod streho in preživi, zdaj gredo menda že kar naprej, na Koroško ali kaj. Ne mine dan, da se ne bi taki ljudje pokazali na cesti z vozmi s konjsko ali pa tudi volovsko vprego, pa tudi peš, s kovčkom v roki ali pa tudi samo s skromno bisago preko rame... kakor da se narod razdira. Taki, ki gredo ponoči, so od blizu kje doma in bi bili radi do dne že toliko daleč, da ne bi bili več znani – kajti ni dobro bežati pred osvobojenjem, o katerem pravijo, da je pred durmi. Tudi ona bi bila rada svobodna, pa že kar tu, na klopici pred vežo... toda ni odrešilnega strela. Na vse strani sama tišina, kakor v cerkvi pred mašo...

... pač, nekaj se je prav medlo zabliskalo v gozdu v dolini, za bliski so jeknili strelji, slabotni, pa vendar povsem razločni strelji... pe-pe-pe-pek je naredilo tam doli in jek je završal v vrhovih drevja.

„To je rafal,“ si je razlagala Angela, ki jo je prebudilo iz težke zamišljenosti. „Moški taki hitri vrsti strelav pravijo rafal; to je preveč za enega, cel dež krogel – rafal ne odreši.“

Vzravнала se je sedé na klopici, napela oči in ušesa, da bi prebodla slabotno luč mesečine proti dolini. Po vsej pameti bi se zdaj moralo začeti, rafali sem, rafali tia – prava vojna, vmes posamezni strelji, še kak močen pok z velikim bliskom: saj taka je menda bitka, kadar se snopadejo, kar je takoj, čim pade prvi rafal. Toda nič, tišina, tišina, en sam rafal je razparal slovesni molk te pomladne noči, noben strel mu ni odgovoril. Proti komu je padel ta samotni rafal, kdo je bil tako ubog, da ni mogel nič odgovoriti? Rafal za enega je preveč – toda, zakaj niso odgovorili, če jih je bilo več?

Napenjala je oči in ušesa, da bi se ji pojasnila grobna tišina, pa se ni! „Ali sem že svobodna, ali še ne? Če bi padel en sam strel, en sam mogočen strel, ki bi ga bil ves gozd poln – tak strel bi povedal, toda takega strela ni bilo! Vse jo je potrlo, da se je skrušena sesedla na klopici v dve gubé. Mehak pomladni večer se je spreminjal v hladno noč z vlažno sapo, ki je legala na obleko, oči in lase. Čutila je mraz v kolenih, prekrizala je roke na prsih in se še bolj sključila – in čakala. Pravzaprav bi morala iti po odejo, da bi si jo položila preko kolen – toda, kaj če bi ravno takrat jeknil tisti močni strel in bi ga zgrešila? In se ni premaknila.

Na poti proti hiši so se začeli koraki, ki so prihajali bliže in bliže in so bili čim dalje bolj koraki moškega, ki gre proti hiši in je z vsakim korakom bliže. „Nazaj gre!“ jo je spreletelo z grozo. Polastilo se jo je nekaj odločnega, odločilnega, sklep je bil storjen in se ne sme več premakniti. „Ne več nazaj!“ Nekaj jo je togotno vrglo pokonci, planila je v vežo, pograbila za vrati

sekirico in skočila za ogel, da bi samo zamahnila in opravila, kar strel ni opravil... Vzdignila je sekirico, visoko, in čakala, da korački pridejo v luč okna...

... tedaj je prišel mimo okna učitelj Otrobar. V zadnjem trenutku je videla, da je sekirico pravočasno povesila, imela jo je še v roki, ko je stopil okoli ogla.

„O, gospica,“ je je sladkobno podrobil, „seveda, časi so taki, da se morajo včasih dame tudi same braniti, kajne, draga moja? Sicer me pa izredno veseli, da ima narod take žene, žene akcije, ki so pripravljene tudi na junaške čine.“

Stala je pred njim kakor obtoženka, še vedno s sekirico v roki. „O, gospod Ot... Megla, oprostite...“ Naprej pa ni vedela, kaj naj bi še rekla.

On se pa ni dal veliko motiti. Mirno je šel po predverju proti odprti veži, pred vrati se je pa ustavil in vprašal nazaj:

„Ali gospoda... sem hotel reči... gospoda... ali ga ni doma?“

Prislonila je sekirico k steni in brez volje sedla nazaj na klopico. „Ne, ni ga,“ je odgovorila kar moč malomarno.

„Škoda,“ je dejal Otrobar in izzivalno prisedel. „Sem hotel na štiri oči govoriti z njim glede boja za narodno osvobodjenje, zato prihajam nekoliko pozno, paaa... upam, da ne motim. Veste, draga moja, treba se bo odločiti, razmere dozorevajo, tudi on bo moral poprijeti...“

Nič ni slišala, kaj kvasi. Bila je daleč, daleč, v nekih izgubljenih mislih, ki pa niso imele kaj opraviti in so tavale... Samo to je vedela, da se doslej ni še nič zgodilo, vse je še ostalo, kakor je bilo.

Zgovorni Otrobar zraven nje je pa kar naprej mlel: da on hoče za vsako ceno sodelovati pri delu za narodno osvobodjenje, samo išče primerne načina, njegovemu stanu, kulturni in socialni stopnji primerno družbo in tu bi mu bil njen... sem hotel reči... gospod, ki ga ni kot nalašč, da bi kaj skupnega podvzela. Narod pa je treba osvoboditi, za vsako ceno, brez ozira na žrtve, ker pri taki reči žrtve pač morajo biti, on da nič drugega na svetu bolj ne sovraži kot okupatorja. Pri tem sladkem patriotizmu je pridno vpletal svoj „draga moja“ in zašel z eno roko za njen hrbet in okoli pasu in pri nekem posebno ganljivem „draga moja“ jo je hotel stisniti, z druge strani se je ves nagnil k njej, da bi se patriotizem sprevrgel v krepak ukradeni objem – če ne bi ona odskočila, kakor da se je prebudila iz omotičnosti. Toda tudi on je vstal enako urno in stopil korak za njo, razširil je drugo roko in še bolj ganljivo vzdihnil: „Draga moja!“ Odstopila je korak nazaj in grozeče zategnila: „VIII...“ Pa se ni dal odgnati kar tako. Stopil

je korak naprej in jo prijateljsko miril: „No, no, kaj pa je to takega! Saj vendar vemo, kako je!“

Cutila je, da je prebledela. Ni znala bežati, kot da zanjo ni bega. Premagana se je umaknila na drugi konec preddverja, najraje bi šla pa na konec sveta, da bi se v miru zjokala. Tu je pa zoprna priča preblizu in ji je še do te tolažbe pot zaprta. Iz oči ni bilo solze, čeprav se je vse trgalo v njej. „Saj vendar vemo, kako je...“ Vsiljivo je lezel za njo – ko je pozornost obeh zbudilo govorjenje večje družbe, ki je po travniku prihajala bliže in bliže. Čim bliže so prihajali, tem jasneje so rastle iz medle mesečine posamezne postave oboroženih moških.

* * *

Gospodar Benedikt je urno stopil skozi vrata, ko je brez slovesa odšel, da je bilo hitreje in enostavneje. Suknjič je imel še ogrnjen, šele ko je bil že zunaj, si ga je oblačil, kakor človek, ki se je zakasnil in se mu mudi. Sprejela ga je noč, ki ga je krila in skrivala, ki ga je pa tudi streznila in klicala k pameti. „Tak vendar ne moreš po svetu, saj še robca nimaš nobenega s seboj, ne nogavic, nobenega perila, saj se te bodo ustrašili, kjer koli se prikažeš; ti moraš priti kot odrasel moški, s čednim kovčkom v roki...“ Vstajalo je pred njim kot pamet, ... le po pameti, ne s tako vihro... in ga priganjalo nazaj, da se bolje pripravi, bolje premisli... S silo se je gnal naprej v temo in se učil, kako bo na porti razložil svojo stvar: Izgubljeni sin sem, vse sem izgubil, vse zapravil, robce, nogavice, še štolo in albo, kar vse sem nekdam imel, zdaj nimam nič in se vračam, če bi mogel biti pri vas za zadnjega hlapca, dokler se razmere ne uredi...

Noč je bila hladna, njega pa je kuhalo od samega strahu, da ga ne bi zmogla „pamet“ in bi se vrnil, da bi se pripravil bolj „po pameti“. Upanje pa ga je gnalo naprej, samo naprej, do prvotnega dostojanstva, da spet oživi, kakor da je od mrtvih vstal. Hodil je hitro, kakor da že vidi vlak, ki bo vsak čas odpe-ljal, in mora pohiteti... Prišel je v ovinek, kjer je padel domo-branec Konoplja – za hip ga je preneslo v svet tistih, ki padajo, kakor pater Anzelm, župniki in kaplani, in župani, in mladi društ-veniki, ki padajo... že nekaj let, mnogi v groznih mukah; mednje se je štel, njihov je bil... Vendar ga je bridko spreletelo, ko se je spomnil, da njihove smrti vse ostanejo nepojasnjene, padajo ubiti iz zased, ubiti v atentatih, in da je on sam nocoj videl tak uboj, ki bo tudi ostal nepojasnen, če se ne vrne in ne skliče ljudi... on je edina priča, pa hoče uiti iz dežele. To ni prav, to se ne pravi, boriti se za pravico, nazaj bi moral, sklicati ljudi

in povedati, kaj je videl... „Pusti, naj mrtvi pokopavajo mrtve,“ se je bodril in hitel naprej, samo naprej, brez povratka, „kdor je položil roke na plug, naj ne gleda nazaj“.

Prišel je v pravi gozd. Visoke bukve po obeh straneh ceste so stale v mračni straži, prvi krajec cvetnega tedna je medlo obseval ozki pramen ceste, znotraj po gozdu pa so le medle lise kazale, kje je skromna mesečina predrla krone dreves in prišla do tal. Mračna tišina v nočnem hladu mu je dobro dela, skoro pomirila ga je, da je stopil bolj umerjeno. Kazalo je, da je že dovolj daleč in da ga ne bo več potegnilo nazaj – da je že naredil kakor tisti vojskovodja, ki je prepeljal vojsko preko reke, nato pa vpričo vojske dal podreti mostove češ, poti nazaj ni več, samo naprej... Tako je v trdnejši zavesti stopal ob strani ceste, kakor da je pot še dolga, pa je prava in je treba samo iti in iti. Pa vendar – oglasilo se je nekaj kot izpraševanje vesti po starem kopitu in ga je spet klicalo k pameti, takole: „Itak, kaj pa počneš? Kam pa pravzaprav greš? Ali ne veš, da se ti bodo povsod smejali? Pojdi lepo nazaj in živi po pameti, kakor vsi pametni ljudje, ki so tudi pošteni. Bodi normalen, na nobeno stran preveč. Normalno je pa tako: Človeku ni dobro samemu biti. Zato je Bog sam moškemu ustvaril družico – in to je zdaj normalno: živeti z družico, vse drugo je izjema za nekaj puščavnikov, po pameti pa je: Moža in ženo ju je ustvaril...“ Pretresale so ga take misli, mostovi za nazaj še vedno stoje! Stopil je hitreje, da bi bil čimdalj od mostov, tako daleč, da bi jih ne bilo več videti. Iz mraka je nasilno vstajala podoba družice, ki je bila spet vabljiva in je vabila, in je vstajala podoba razkoračenega kmeta z vilami preko kolen in z njegovo težko modrostjo – kakor da je ves temni gozd oživel in gre vse nadenj! Naenkrat ga je bilo strah lastne nebogljenosti. Stekel je, da bi ušel samemu sebi, in goreče prosil vso nebeško družbo, da bi se ne ustavil, temveč da bi drevel naprej čim dalj od vseh mostov... nenadoma je tik pred seboj ugledal gručo ljudi, v svitu mesečine je mogel videti, da so oboroženi. Kot blisk ga je spreletelo, da je noč partizanske mobilizacije. Skočil je s ceste v temo pod drevje – pa so že siknili bliski pred njim in strelji so oddrdrali v vrhove bukev: pe-pe-pe-pek je završalo po gozdu, da so ptiči preplašeni sfrčali z vej.

Oni s ceste so skočili za njim, ki se je ob bukvi zgrudil na vlažno zemljo.

„Tega smo pa hitro podrl!“ je spregovoril pritajeno nekdo iz oborožene družbe.

„Zakaj je pa tako neumno odskočil! Bogve, kdo je?“

Truplo, ki je ležalo v temi pod bukvi, je za hip hotelo

nekaj oživeti, zganilo se je, kakor da se hoče vzdigniti, pa je takoj omahnilo nazaj in se umirilo.

„Naš ni bil; če bi bil naš, bi bil pri nas!“ je dejal eden izmed njih, tisti, ki je bil še najbolj vojaško oblečen in kapo na tri roglje je imel na glavi.

„Tovariš komandant,“ mu je dejal mlajši iz družbe, „te-le čevlje boš pa meni pustil, saj vidiš, da sem skoro bos.“ Fant je v lisi mesečine, ki je skozi veje prodrla do tal, ugledal na nogah mrtvega neznanca prav dobre gojzerje in si jih pozelel. Nič ni čakal, kaj bo rekel tovariš komandant: pokleknil je na vlažno zemljo k nogam mrtvega in ga začel sezuvati.

„Pa hitro opravi,“ je dejal tovariš. In dodal komandant: „Moramo brž naprej, da zginemo s ceste.“

„Pravzaprav ga je bilo pa škoda,“ je dejal drugi, ki je tovoril težek nahrbtnik, puško je pa nosil v roki. „Dobro je tekel, tega bi mi še mobilizirali lahko, da bi tale nahrbtnik nosil. Jaz bom imel tega hudiča kmalu dosti!“ in je odložil nahrbtnik na tla, ko je kazalo, da se bodo vsaj toliko ustavili, da se oni preobuje.

„A, kaj,“ je presekal komandant, „bel je bil, zato je pa odskočil, da bi nam ušel. Eden manj. Za tvoj nahrbtnik se bo pa že še kdo dobil, da te bo zamenjal.“

„Smrt fašizmu!“ je nekdo od njih, ki je ostal na cesti, siknil proti nekemu, ki je urnih korakov prihajal po cesti.

„Svobodo narodu!“ je oni enako potuhnjeno siknil nazaj in se približal.

Komandant ga je menda spoznal po glasu ali kaj, takoj je popustil družbo v temi pod bukvi in stopil na svetlejšo cesto: „Zdravo, tovariš Gudbaj!“ ga je pozdravil kot starega znanca, „si nam pa daleč prišel naproti. Tukaj te pa res še nisem pričakoval.“

„Saj bi ne hodil tako daleč od doma, pa sem moral no nekih konspirativnih opravkih na pot,“ je odgovoril Gudbaj. „V koga ste pa spustili vaš rafal? Videl sem nekoga, ki je pred vami skočil v temo, rafal sem slišal in videl čisto od blizu, pa le ne vem, ali je padel pravi ali ne.“

Stopila sva pod bukev; komandant je za kratek hip posvetil z žepno svetilko mrliču čisto od blizu v obraz, le za kratek hip, vendar dovolj, da je Gudbaj vse videl:

„Je že pravi,“ je dejal, ko je blisk žepne svetilke ugasnil in je bila tema še bolj črna. „Centralni komite ga je itak obsodil na smrt, vi ste samo sodbo izvršili, čeprav nevede.“

„Sicer bi jo moral najbrž še ti, kajne, kajne,“ mu je dejal pikro komandant, ko je videl, da še vedno hodi s pištolo v roki. „Zdaj nas pa kar naprej pelji, da bomo do jutra opravili!“

Brez posebnega reda so se zbrali in v sencah drevja odšli po cesti navkreber, dokler niso zavili na kolovoz. Dva sta bolj nerodno hodila: tisti, ki je nosil nahrbtnik, in tisti, ki se je ob mrtvem preobul in so bili gojzerji preveliki za njegovo mlado nogo.

Mrliča so pustilo pod bukvi, še očenaša niso zmolili za njegovo dušo.

* * *

Otrobar je prvi spoznal družbo, ki je prihajala čimdalje bliže. Čim so se pokazale puške iz mesečine, se je že znašel. Prestopil se je od Angele proti njim in se jim hitel dobrikati:

„O, zdravo! Narodno osvobodilna vojska, kaj? Jaz sem Jakob Megla, ljudski učitelj tukaj. Vi pa na pohodu, kaj?“

Angela ni mogla govoriti. Molčala je, kakor da so jo zasačili v slabi družbi. Njene misli so tavale neznano kje. Obstala je v praznem. Ni vedela, ali je greh dopoljen, ali ni. Poslanega, naprosenega strela ni bilo, padel pa je ratal, povsem nepričakovan ratal. Ko so partizani šli mimo razsvetljenih oken po predverju, je pri nekom opazila, da je obut v gojzerje, ki so ji bili za čuda znani, fantu pa očitvidno preveliki, ker so mu votlo peli na premajhnih nogah. Strmeala je v te gojzerje in ni mogla odtrgati oči od njih. Ko je zagledala Gudbaja, se ga je razveselila kot edinega znanca, ki bi ji mogel pojasniti, ali je dopolnila svoj greh ali ne... toda Gudbaj se ji je samo zoprno nasmehnil, kot da računa na plačilo za strel, ki ga ni bilo, ker ga ni bilo več treba... Grozna noč se je zgrinjala nad njo, v kateri je videla samo Gudbajev zoprni nasmešek...

Komandant se pa ni dal motiti. Ni se menil ne za Otrobarja, ne za Angelo, uradno je vprašal Gudbaja:

„Koliko moških je pri tej hiši?“

„Pri tej hiši ni nobenega moškega več,“ je bil Gudbaj uren z odgovorom.

„Kaj pa tale?“ je komandant pokazal na prepadenega Otrobarja, ki je zaslutil nevarnost in je ves prebledel.

„Ta pa ne spada k hiši, ta...“

„Ali ga potrebuješ na terenu?“

„O, prav nič ga ne potrebujem na terenu,“ je hitro odgovoril Gudbaj in pri tem spet tako pozorno pogledal Angelo, kot da je hotel reči: Kajne, Angelica, da tretjega prav nič ne potrebujeva na terenu?...

Otrobar se je v zadregi prestopal; ko je ujel nekaj premolka v besedah, je dejal:

„Jaz sem učitelj, imam veliko otrok v šoli, v odnosu do narodnega osvobojenja sem pa ideolog...“

„Nič ne de, tovariš učitelj,“ ga je komandant prekinil, „okupirani narod ne potrebuje šol, zdaj je prva skrb okupator in domači izdajalci, o vsem drugem se bomo pomenili po osvobojenju. Šole po okupatorjevi milosti je treba zapreti, čeprav so slovenske. Torej, tovariš učitelj, narod potrebuje slehernega moža... ker še nimaš orožja, si optaj tale nahrbtnik krompirja, da ga boš nošil z nami.“

Gledal je okrog, kje je partizan z nahrbtnikom, toda izginil je kot kavra, nahrbtnik pa je bil na tleh ob steni, kjer je ležal povsem na samem – fant ga je odložil, takoj ko so prišli, in se motal daleč proč od njega, pa tudi drugi so se ga spretno izogibali, kakor da je v njem tok visoke napetosti. Komandant je gledal zapuščeni nahrbtnik ob steni in klel te preklete kulake, ki se tako spretno izognejo vsakemu naporu, pa se je spet spomnil učitelja tukaj: „Tovariš učitelj, kar primi.“

„Toda tovariš, kaj pa šola...?“ je skušal Otrobar v zadregi.

„Zdaj ni čas za šolo,“ je bil komandant že kar kratek, pri tem je še s komolcem sunil brzostrelko nazaj, ki mu je silila preveč naprej. Otrobar je gledal dokaj nabasani nahrbtnik ob steni – po vsem tem je najbrž razumel, da se z oboroženimi ljudmi ni šaliti: sklonil se je in si dokaj nerodno začel vleči okrogli nahrbtnik na hrbet; partizan, ki ga je dotlej nosil, je bil kar naenkrat na mestu in mu je pri opravlku uslužno pomagal.

„Tako, saj bo šlo!“ ga je tolažil komandant. „Nahrbtnik krompirja je dobra ideja. Tovariš terenski, tu smo opravili, kakor je videti, pelji nas naprej!“ je dejal Gudbaju. „No, pa lahko noč, tovarišica,“ je pristopil k Angeli, ki je preplašena odskočila, ko jo je hotel pobožati pod brado. „Vdova, ali kaj?“ je vprašal Gudbaja, ko sta prišla že za hišo.

„Tisti, ki ste ga na cesti podrli, je bil njen...“

„Kaj njen? Mož, ženin, fant?“ je vprašal komandant, ko se je Gudbaju nekako ustavilo.

„Moški!“ je Gudbaj na kratko razložil.

„Hudiča, baba je vredna greha. Škoda, da imamo danes tako malo časa!“

Gudbaj ga je gledal kakor takega, ki ga ni prav nič treba na terenu. Pes pri Hribarjevih se je vlekel na verigi in se hotel pretrgati, ko je naznanjal, da gredo tuji ljudje k hiši.

Angela je po njihovem odhodu takoj stopila v vežo, zaprla duri in ugasnila luč – bila je spet sama, sama... toda po vsej hiši je vladala tema, iz katere se ni nikamor videlo.

Psi po raztresenih domačijah so pa še dolgo napovedovali, kod Gudbaj vodi partizane, da bi nabrali kaj moških za narodnoosvobodilno vojsko.

knjige

OB BRUMNOVIH „ISKANJIH“

Alfonz Čuk

(Vinko Brumen, ISKANJA. Buenos Aires 1967. Založila in izdala Slovenska kulturna akcija. Strani 284.)

Od časa do časa se pojavijo knjige, ki niso samo dobre, temveč tudi „izzivalne“, kot se v angleščini imenujejo (challenging). To so knjige, ob katerih se bralec ne samo zamisli, si zadosti svojo radoznalost in idejno opita, temveč tudi vest izpraša, morda celo zmede ali razburi. V prvi sapi ga razživčijo in razhudijo, toda ako jim potrpežljivo pride do dna, mu odprejo nove vpoglede v stare probleme in ga zdrmajó iz starih udobnih kolesnic na nova pota, ki vodijo v novo razumevanje človeške usode.

Taka knjiga je „Iskanja“, ki se bo marsikomu zdela sporna in ikonoklastična, dasi ni bila napisana z namenom, da izziva in ruši, temveč, nasprotno, napisana je bila z veliko umerjenostjo, uvidevnostjo in milino. Njeno geslo je: iskati resnico v ljubezni.

Knjiga je usedlina obširnega čitanja, prodornega razmišljanja in obsežnega opazovanja ljudi in razmer. Sestavljena je v sočnem in prozornem jeziku, ki mu bo težko najti enakega v znanstveni slovenščini. Obdeluje probleme, ki se živo dotikajo naše slovenske in katoliške biti, z razumsko in praktično pronicljivostjo, s pogumom in ponižnostjo, obenem pa z globoko zavestjo, da resnica in zmota si nista vedno v jasnem razmerju belo-črno, temveč se pogosto javljata v mavrici nešteti odtenkov. Brumen ne išče samo teoretične resnice, veliko bolj mu je do praktične primenjave načel v življenju. Ako bi hoteli knjigo na kratko označiti, bi lahko rekli, da je to zbirka etičnih esejev o nekaterih življenjskih problemih slovenstva v zdomstvu. Problemi, ki jih Brumen obdeluje, so v glavnem trije in odgovarjajo trem glavnim odstavkom, v katere je knjiga raz-

deljena: problem načel in načelnosti, problem kritike in problem narodnosti.

V naslednjem bi rad podal nekaj osebnih razmišljanj in opomb, ki so se mi porodile ob branju knjige. Ta razmišljanja niso nujno kritična v smislu različnosti mnenj in gledanj – dasi je med njimi tudi nekaj takih – včasih so bolj v obliki komentarjev in dopolnil.

I. Odstavek *Od načel do dejanj* obdeluje v posameznih poglavjih načela na splošno, praktično uporabo načel, načela in kulturno ustvarjanje, in presojevanje načelnosti ravnanja.

Načela niso Brumnu neki abstraktni in neživljenjski spoznatki, temveč praktična vodila, ki morajo prevevati in naravnjavati vse naše dejanje in nehanje. Posredno ali neposredno so zasidrana v pranačelju, ki je dejansko božja volja ali večni božji zakon.

Vprašanje načel in načelnosti je igralo v slovenskem katoliškem življenju vedno prvenstveno vlogo in se kot močno poudarjena tematika vleče skozi katoliško kulturno gibanje od Mahniča preko Ušeničnika do Odarja in naših dni. Lahko bi se napisala študija o slovenskem načeloslovju. Malokateri narod ima tako izrazito terminologijo na tem področju kot Slovenci. Izrazi kot: načelo, načelnost, breznačelen, nenačelen, breznačelnež, nenačelnež, zvest načelom, boj za načela, izdaja načel, itd. imajo ne samo določen slovarski pomen, temveč cel niz postranskih več ali manj efektivnih pomenov.

To celotno obravnavanje načelnosti je imelo pri nas zelo strogo razumarski ali sholastični poudarek, ki je pogostoma izzvenel v abstraktni in neživljenjski puhlici. Dasi tega nismo izrečno rekli, vendar smo pogostoma delali vtis, da je jasnost v načelih že velik del katoliškega življenja. Presojali smo ravnanje svojega sočloveka ne tako, da bi se skušali vživeti v njegove nagibe in življenjske okoliščine, temveč kolikor je njegovo vedenje šablonsko odgovarjalo splošnim načelom, ki smo jih pogostoma sami predložili in sami razlagali. Brumen se vseh teh nevarnosti zaveda, zato nas tako često svari pred prenačlenim posploševanjem in poabsolutenjem načel. Obenem zelo vztrajno poudarja razliko med poznanjem načel in njihovo praktično uporabo. Brez dvoma je ravno v tem poudarku, ki ga Brumen precej na dolgo razvija, najbolj izviren doprinos k slovenskemu načeloslovju.

Vendar se mi zdi, da bi Brumen lahko šel nekoliko dlje v tej smeri in nam ves problem načel, zlasti njihove praktične primenjave v življenju, nekoliko bolj psihološko poglobil in podkrepil. Ne samo razum in spoznanje igrata veliko vlogo pri načelih, temveč tudi čustva in afektivno življenje sploh, ki se ga pisatelj komaj dotakne. Prav tako se komaj ali zelo boječe dotakne problema vrednot.

Kot učenec Franceta Vebra bi bil za tako obravnavanje zelo usposobljen. Prehod od načel do dejanja zahteva važne vmesne stopnje. Bolj pravilno bi bilo sosledje: načela – vrednote – dejanje. Ali kratko malo: vrednote (umsko in čustveno dojete) – dejanje. Pri govoru o načelih je poudarek na avtoriteti, ki nam načela posreduje ali vsaj potrjuje. Pri razglabljanju o vrednotah je poudarek na osebnem psihološkem doživljanju, ki seveda avtoritete nikakor ne izključuje. Brumen se komaj dotakne problema oblasti in osebne svobode, ki sta se zlasti pod vplivom zadnjega vatikanskega koncila nanovo zaostrili. Načela so brezdvomno življenjska gibalna, ako so pravilno pojmovana, posredovana in osvojena, in izvajana v duhu osebne svobode in osebnega prepričanja. Drugače lahko postanejo valptov bič, celo v rokah dostojne oblasti, ki se morda premalo zaveda, da je njen prvi poklic ne posredovanje ali vsiljevanje načel, temveč *diakonia*, življenjska služba sploh, bodisi posamezniku ali družbi. Večkrat so načela, ki se nekomu zdijo kristalno čista, drugemu kalna in v konkretnih okoliščinah težko primenljiva.

Brumen se ne more povsem otresti izrazito intelektualistične usmerjenosti, ki je značilna za slovensko načeloslovje. To se pozna posebno pri obdelavi vprašanja o kulturnem ustvarjanju. Načelnost se mu zdi važna sestavina kulturnega ustvarjanja, ki ga tukaj pojmuje kot spočenenje novih zamisli. Vprašuje se, „kako se v tem ustvarjalnem procesu uporabljajo načela, to je znanje, pravila in sodila“ (81). Zlasti ga zanima vprašanje, kako naj ustvarjalna moč, vsaj podzavestno, uporablja načela. Zdi se mu važno, da skušamo načelnost vcepiti „v samo korenino ustvarjalnosti“ (85). Po mojem gre tukaj za dve vprašanji: prvič, ali vsako ustvarjalno delo izvira iz načelnosti, in drugič, ali vzgoja k načelnosti že sama po sebi pospešuje kulturno ustvarjanje. Zdi se mi, da Brumen pritrđilno odgovarja na obojno vprašanje. Meni se pritrđitev v obeh slučajih ne zdi nujna. Pri prvem vprašanju ni dovolj, da dokažemo, da so pri ustvarjalnem delu potrebne neke logične sheme ali spoznavni liki, temveč da so potrebna načela v pregnantem smislu, to je, predhodni spoznatki, ki naj ustvarjalcu svetijo in ga vodijo pri njegovem delu. V nekaterih slučajih je to seveda možno ali celo nujno. Težko pa je dokazati, da je to nujno v vsakem slučaju. Kulturno ustvarjanje, zlasti umetniško, ni po svojem bistvu logičen ali epistemološki in niti etični problem, temveč psihološki pojav, ki se pogostoma odigrava v globinah človekove nesvestnosti in se tako izmika razumskemu razčlenjanju. Da bi vzgoja k načelnosti pospeševala ustvarjalnost, mi tudi ni jasno. Vsaj nujne zveze ne morem videti.

Poglavje o kulturnem ustvarjanju, ki je samo po sebi izredno zanimivo, spada med šibke strani Brumnove knjige. Zdi se mi, da

je nekako po sili vrinjeno v razpravo o načelih. Po mojem si Brumen preveč obeta od sile načel. Tipičen izraz tega „načelnega optimizma“ je npr. trditev o katoliškem politiku, ki bo „lahko delal pravilno in svobodno katoliško politiko, če so katoliška načela prodrla v njegovo podzavest, oplodila v korenini v njegovo predomiselnost...“ itd. (91)..

II. V drugem odstavku knjige – h kateremu logično spada tudi zadnje poglavje prvega odstavka – govori Brumen o kritiki, to je, o presojanju in ocenjevanju vedenja ljudi. Misli, ki jih pisatelj razvija v teh poglavjih, so tehtne in sodobne. Večkrat kar kričijo po aplikaciji na slovenske kulturne razmere, bodisi pretekle bodisi sodobne. Brumen govori o presojanju človeka, ki se moti, o cenzuri in polemiki, o zmoti in kritiki, o kritiziranju osebnih napak pri javnih delavcih in o poklicu kritika. Ti sestavki spadajo med najdragocenejše strani knjige. Pisatelj pravilno poudarja razliko med zmoto in med človekom, ki se moti. Zmota nima nobene pravice, toda človek jih ima tudi, ko se moti. Pravzaprav je nesmiselno govoriti o pravicah zmote, resnice, itd. To so abstrakcije, le oseba je nosilec pravic in dolžnosti, *subjectum iurium*. Zelo dobra je razlika med globalno in integralno resnico, ki dopušča možnost, da je neki spoznatek v glavnem in nasplošno pravilen, lahko pa v podrobnostih vsebuje kake zmote ali napake. Le izraza „globalen“ in „integralen“ se mi ne zdita preveč posrečena, ko se uporabljata v tej zvezi. Škoda, da Brumen ni mogel predelati teh poglavij, zlasti onih o presojanju in o zmoti, v luči vatikanske izjave o verski svobodi. Vesoljni zbor ne govori sicer o svobodi vesti, pač pa priznava vsakomur pravico do svobodnega in neoviranega verskega življenja po lastnem prepričanju in uvidevanju. Zdi se mi, da govoriti o verski strpnosti (Brumnu samemu beseda ne ugaja preveč) ne odgovarja duhu vatikanske izjave.

Zelo zanimiva je razprava o cenzuri. To vprašanje je danes pereče v demokratičnem in v totalitarnem svetu. Modernemu človeku je cenzura pristudna, ker posega v zelo intimne plasti njegove osebne svobode in odgovornosti. Glavni razlogi zoper katero koli cenzuro so po mojem prvič, da je nepotrebna in neuspešna, ker ne dosega cilja, katerega si postavlja (braniti resnico in dostojnost, preprečevati zmote in pokvarjenost, vzgajati ljudi itd.); in drugič, da je poniževalna za človeka, kolikor smatra ljudi za nedozorelo in neogljenno deco, ki potrebuje stalnega nadzorstva in izrečnega navodila, kaj naj bere, piše, gleda, govori itd. Cerkev sama to sprevideva, kot je razvidno iz odprave indeksa. Brumen, ki se zdi naklonjen neki cenzuri vsaj na verskem področju, skuša dokazovati, da neke vrste cenzura vlada celo v najbolj svobodoljubnih deželah

na svetu. Ne vem, ako se razne omejitve, ki jih Brumen navaja, smejo prištevati k cenzurnemu ustroju kot takemu. Bolj pravilno bi jih morali prištevati k mehanizmu socialne kontrole, ki je ne samo značilna, temveč tudi bistvena za vsako dobro organizirano družbo. V Združenih državah je npr. skoraj neomejena pravica izražanja, toda poleg tega obstoji zelo stroga zakonodaja o žaljenju dobrega imena. Vsakemu Amerikancu je poleg drugih pravic priznana tudi „pravica različnosti mnenja“ (the right of dissent), ki trenutno dela take težave ameriški vladi v pogledu vietnamske vojne, a katere pravice se nihče ne upa okrniti. Žalostna izkušnja stoletij na civilnem in cerkvenem področju izpričuje, da je končno le bolje ali vsaj manjše zlo, ako se gugalnica Svoboda - Omejitev prevesi na stran prve kot pa druge. Veliko laže je za človeka in za družbo, da ujame svoje ravnovesje v ozračju svobodne odločilnosti in odgovornosti kot pa v vzdušju pritiskov in omejitev. Ne samo socialna oblast kot taka, temveč tudi razne oblike socialnih kontrol morajo končno *služiti* razvoju človeške osebnosti. Kar je zrak telesnemu razvoju, to je svoboda duševnemu in duhovnemu organizmu.

Smemo li kritizirati osebne napake kulturnih delavcev, se vprašuje naš esejist. Razlikovati je treba med delovnimi ali poklicnimi napakami in med osebnimi, nravnimi pogreški. Pri prvih je kritika dovoljena in nujna; kako je pa s kritiko drugih, ni povsem jasno. V glavnem je treba reči, da nihče nima pravice razkrinkavati osebnih napak javnih delavcev, kolikor te napake nimajo nobenega opravljanja s kulturno dejavnostjo. Vse to razpravljanje seveda velja o ljudeh, ki so še živi. Glede umrlih javnih delavcev, pa vse to ne drži v tako strogem smislu. Dasi še vedno velja pravilo pietete do umrlih (“de mortuis nil nisi bene”), vendar ne vidim nobene težave pri temeljitem presojevanju njihovega javnega in zasebnega življenja, četudi bi to zahtevalo odkrivanje tajnih in nepoznanih napak. Moralnost takega početja zavisi od pravega namena raziskovalca, od njegove objektivnosti in ljubezni do resnice, od njegove spoštljivosti do umrlega in od obzirnosti do onih živih, ki bi jim tako razkrinkavanje umrlih utegnilo prizadeti kako škodo. Brumu je treba vsekakor pritrditi brez pridržka, ko svoja izvajanja zaključuje z mislijo, da je nepotrebno in včasih bolešno govoriti o napakah velikih ljudi, „kakor da so najvažnejše, kar se dá o kakem velikanu povedati“ (151).

III. V tretjem odstavku obdeluje Brumen najbolj zanimivo in najbolj pereče vprašanje slovenskega človeka živečega v zdomstvu, vprašanje slovenstva in narodnosti. Morda je ravno to področje najbolj izzivalno, na katerem bo Brumen naletel na največjo mero oporekanja. Ta problem je obdelan v štirih poglavjih, ki govorijo

o narodnosti na splošno, o zamenjavi narodnosti ali o transkulturaciji, o dolžnosti do rodne domovine, in o slovenstvu naše mladine. Težko je v kratkem povzeti celo glavne misli, ki jih pisatelj razvija v tej zvezi, radi velikega bogastva snovi, ki ga je pisatelj nagromadil, radi izredno zapletene narodne problematike in radi pestre različnosti mnenj in pogledov na tem področju.

Pri opredelitvi pojma narodnosti Brumen pravilno ugotavlja, da pojem ni enoznačen, temveč analogen, obenem pa dinamičen in menljiv. Narodnost je zelo zamotan pojem, ker vsebuje razne sestavine, ki so več ali manj važne, kot npr. jezik, biološka skupnost, navezanost na ozemlje, narodna zavest, kulturna pripadnost id. Ker se te sestavine najdejo v neštetih razmerjih in odtenkih, bi lahko rekli, da je narodnost neke vrste dimenzija ali razsežnost, ki se pojavlja pri posamezniku in pri družbenih skupinah v večjih ali manjših množinah. Ni samo res, da nekdo je ali ni Slovenec, res je tudi, da nekdo je lahko več ali manj Slovenec, več ali manj zaveden, več ali manj jezikovno, kulturno in usodno povezan s slovenskim narodom. Narodnost vsebuje zelo zapletene in pestre biološke, psihološke in sociološke prvine in se radi tega sploh ne more točno opredeliti, temveč le na široko opisati. Podobne in še večje težave so pri poizkusu opredeliti židovstvo. V nekem oziru je sploh nemogoče ugotoviti, kaj je židovstvo. Ni narodnost, ni jezik, ni rasna pripadnost, ni religija, ni navezanost na ozemlje, ni zavest. Nekateri sociologi in etnologi so kratko malo obupali nad možnostjo opredelitve in pravijo: ta je Žid, ki se sam smatra in ga drugi smatrajo za Žida. Mislim, da je v nekem oziru prav tako težko z objektivnimi kriteriji opredeliti, kaj je narodnost. In ker je že opredelba narodnosti tako težka in sipka, moramo biti zelo oprezni, ko iz tega zamotanega pojma izvajamo posledice moralnega značaja o narodnih dolžnostih in obveznostih.

Brumen posveča posebno poglavje „prenarajanju“ ali transkulturaciji. Prvi izraz je slovenski, a neroden, drugi je tuj, toda zelo izrazit. Gre za menjavo narodnosti in za moralno vrednotenje takega procesa. Vprašanje je dvojno: prvič, ali je proces prenarajanja lahko normalen in naraven; drugič, ali je moralno lahko nezadolžen in opravičljiv. Drju. I. Lenčku, ki ga Brumen navaja, je ta proces lahko nezadolžen, nikoli pa naraven. Njemu je narodnost sama po sebi etična dobrina, zato jo je treba ohranjevati, gojiti, in se vsakemu prenarajanju ustavljati. Lenčkovi dokazi so šibki in jih Brumen uspešno pobija. Mislim, da se je težko izmakniti Brumnovemu zaključku, da je pod določenimi pogoji zamenjava narodnosti lahko naraven in moralno nezadolžen postopek. Naj navedem samo par značilnih stavkov iz knjige: „Dejstvo, da je narodnost naravna dobrina... nikoli ne preprečuje, da bi se mogla, zlasti v zaporedju rodov, premeniti, predrugačiti“ (219). Tudi menjava narodnosti

ima svojo vrednost po Brumnu. Lahko je etično neoporečna; dá se v njej videti, pod nekaterimi pogoji spet, „celo nekaj etično pozitivnega, ne samo dovoljenega, celo zaslužnega“ (221). Brumen omejuje dopuščenost narodne zamenjave na izseljence. Ali bi isto bilo moralno dopustno za narodne pripadnike, ki živijo doma ali pa kot strnjena narodna manjšina v tuji državi, o tem ne razpravlja.

Rad bi dodal samo nekaj misli k tem izvajanjem. Ni dvoma, da je narodnost velika naravna in kulturna dobrina za posameznika in za družbo. Po mojem pa je težko dokazati, da bi bila že po svojem bistvu tudi etična dobrina, kot je družina, religija itd. Kaj nam narodnost pomeni, kako in v koliko smo jo dolžni gojiti in ohranjevati, pod kakšnimi pogoji jo smemo zamenjati, vsa ta in podobna vprašanja se ne dajo rešiti v luči lepo izklesanih pozitivnih zakonov, ne božjih ne cerkvenih, ker takih sploh ni. Niti se ne dajo rešiti v luči jasnih naravnih načel, ker tudi takih ni, in ona, ki se nam kot taka ponujajo, so zelo ohlapna in neprepričljiva. Narodno vedenje je treba presojati posredno s pomočjo treh važnih sodil, namreč s stališča osebnosti, s stališča družinske skupnosti in s stališča širše družbene skupnosti. Vsak posameznik ima dolžnosti, da svojo osebnost goji in razvija s tem, da skuša privedi vse svoje zmožnosti do popolnega razcveta. To delo osebnega spopolnjevanja pa je možno le v okrilju družine in družbene skupnosti. S tem, da sebe razvija in medtem, ko sebe spopolnjuje, pa učinkuje ustvarjalno tudi na svoje okolje in s tem služi svojemu bližnjiku. Narodne vrednote so prvovrstna sredstva pri dosegu vseh teh ciljev. Ni pa izključena možnost, da posamezniki ali družine pridejo do zaključka, da bi bila zamenjava narodne pripadnosti koristna ali celo potrebna za njihov razvoj in njihovo rast. Ako se ves ta proces izvrši iskreno in nesebično, brez koristoljubja in sovraštva, je lahko moralno neoporečen in neoporekljiv. Tak korak se ne more imenovati narodno odpadništvo ali izdajstvo.

Nič manj lahko ni vprašanje dolžnosti do rodne domovine zlasti, kar se tiče izseljencev. Brumen se dobro zaveda, kako težko je v tem razmerju izseljenca do domovine „izluščiti etično jedro“. Vendar se loti te naloge, in prvotno poudari običajni nauk, ki se naslanja na Tomaža Akvinca, kateremu je domovina (patria) nekaj podaljšek in razširitev družine in sorodstva. Kot staršem in sorodnikom velja tudi domovini dolžnost pietete. Temu glavnemu dokazu dodaja še pet drugih postranskih dokazov, in sicer, iz hvaležnosti, iz uvaževanja kulturnih dobrin, iz obče blaginje, iz vidika kulturnih virtualnosti in iz vidika osebne dobrote. Prepričljivost vseh teh dokazov je po mojem zelo relativna. Prav gotovo niso dokazljivi v tem smislu, da so naše obveznosti do naroda in domovine tako konkretne in specifične kot so npr. do družine, do države in

do drugih socialnih tvorb, katerim pripadamo. Omenjeni dokazi slonijo na neki analogiji, ki se dá takole izraziti: domovina je razširjena družina; torej so naše dolžnosti do domovine iste kot do družine. Če se ne motim, imamo tukaj paralogizem nepravlega prehoda iz enega logičnega reda do drugega. Prvič ni povsem jasno, kaj se pravi, narod in domovina s'a podaljšek družine. Tudi na Tomaža se je težko sklicevati. Bogve, kaj je njemu, kozmopolitskemu članu krščanskega srednjega veka pomenil izraz patria, domovina? Morda ozko skupnost domačega mesta. Kaj naj iz tega sledi, da sploh ni nobenih moralnih obveznosti do naroda in domovine? Seveda so. Toda kakšne so in koliko vežejo, o tem ni splošnih vnaprej določenih načel, o tem mora odločati posamezna oseba in posamezna družina. Ali sme Slovenec zatajiti in zasovražiti svoj narod? Jasno, da ne, ker bi to bilo proti resnici in ljubezni. Da bi to bil tudi greh proti narodu samemu, kot Brumen ugotavlja, mi je težko pojmljivo. Mislim, da imamo dovolj drugih moralnih načel in kreposti, ki lahko uravnavajo naše razmerje do domovine, ne da bi morali zagovarjati specifične moralne domovinske obveznosti in kreposti.

Kaj pa z našo mladino? Ali naj mirno gledamo in dopuščamo, kako se vtaplja v morje argentinstva, amerikanstva itd.? Preprečiti tega ne moremo. Popolnoma se strinjam z Brumnom, ko pravi, da vse, kar moremo v tem primeru storiti, je, da pomagamo našim mladim, da ta prehod ne bo kvaren, temveč da se izvrši v smeri sinteze med slovenstvom in tujstvom.

Brumen zaključuje svoja iskanja in razglabljanja o perečih problemih sodobnega Slovenca z magistralnim sestavkom *Največja pa je ljubezen*. Mislim, da je temu zaključku težko kaj dodati ali odvzeti. Kvečjemu lahko dodamo svoj skromni AMEN. Vinko Brumen je napisal knjigo, ki ni za naglo in površno branje, temveč za skrbno in razmišljujoče prebiranje. Možno je, da se s tem ali onim poudarkom ne strinjamo, da se ob tem ali onem izvajanju spotaknemo in raznevoljimo. Težko pa bo knjigo prebrati, ne da bi se v marsičem vzbistрили, obogateli in okrepli, saj je napisana z bogatim umom in z iskreno ljubeznijo do problemov in do sočloveka.

SLOVENSKA KNJIGA V LETU 1966

Martin Jevnikar

Slovensko izvirno ustvarjanje je zadnja leta živahno, količinsko precej uravnovešeno, vsebinsko in oblikovno pa dokaj pisano. Starejši pisatelji odhajajo, vključujejo pa se vedno novi, tako da ima Slovensko pisateljsko društvo stalno okrog 150 članov.

Po posameznih vrstah je podoba leposlovne ustvarjalnosti v letu 1966 naslednja:

I. PESNIŠTVO

Tudi v tem letu je bila pesniška dejavnost najživahnejša, saj je dosegla nad dvajset knjig. Zastopani so bili pesniki vseh starosti in smeri. Nove zbirke so naslednje:

Branko Žužek, MOJA POKRAJINA. Žužek (r. 1921) je prišel po desetih letih do druge zbirke (Padajo listi, 1956) 26 pesmi, ki so razdeljene v šest ciklov z značilnimi gesli: Trava ima cvetove, veja liste; jaz imam mesec. — Zeleti moramo svit otroških oči in dobre sanje. — Vsakdo se nekoč vrne, da se do kraja izpove. — Le vode ne morejo umreti in kamni živijo naprej. — Ogrlice zlatih minic bom razpel od veje do veje. — Tu sem prihajajo slutnje nemira, a veter drži prst na ustih.

Nova zbirka je vsebinsko, idejno in oblikovno nadaljevanje prve, v kateri se je zatekal v naravo, okrivaj lepote in jo otožno podajal. Tudi sedaj „Na mehkem runu trave / ležim in ugibam, / zakaj zvezde / odhajajo v daljavo“. Ne najde dobrih poti, vsi ljudje so enaki in „dosti preveč bi radi od sanj“. Zateka se v samoto in zapira oči, toda „Vem, / za vekami so ljudje, / drevesa, sonce; / za spuščeni vekami / so rože, / oblaki / in spet ljudje. // A vsega tega / ne maram videti“. Boli ga „tišina pričakovanja“, v razbolenem sporu s samim seboj in „v osupli samoti brezvetrnih ur“ je podoben drevesu „na robu neba“. Želi, da pride karkoli, da zapolni to samoto (podobno pri Murnu!). Tako rad bi verjel „otroško zaupljivo“ in tako rad bi imel „svojo, drobno in svetlo pravljico“. Tako pa stoji „široko rapetih rok / in prazen / ko ptičje strašilo / sredi polja“. Ljubi tisto, „kar je v tebi moje: Ljubezen... Hotenje“. Umrl bo, toda narava bo živela dalje. Njegov poslednji dan pa še ni prišel, čeprav ga ovijajo bohotnice, čeprav ima veke zarasle z lišaji, čeprav vznemirja njegov svet „konj z zelenimi očmi“. Veruje v svetel dan in v čas, ko bodo ljudje našli smisel za lepoto v naravi.

Vsa zbirka je rahlo otožna, ker je pesnik razočaran nad ljudmi,

ki se preveč ženejo za materialnimi koristmi, ne zavedajo se pa, da bi jim v naravi „vsa teža odtekla“. V pesmih ni globokih spoznanj ali novih odkritij, ponavlja že znane resnice, toda v lepem in tekočem pesniškem jeziku, polnem podob in primer iz narave. Zbirka je umirjena, brez protestov, brez obtožb, toda občutena, pretehtana in izbrana, odprta veri in upanju v življenje. Primere so izvirne, sveže, npr.: drevesa so trudna od vetrov; rože so zaprle veke; nevidni ptiči grozljivo vrtajo mir; težki oblaki pritiskajo k zemlji osuplost; dež pere okna in joče; daljave čakajo nepotešene. rože strmijo v pričakovanju; dan je vodo vriskaje prelil v svetlobo; neizpolnjeni upi veslajo z oblaki; veter drži prst na ustih.

Verz je sicer svoboden, vendar lahko razumljiv, zato se bo komu zdel premalo „moderen“. Zbirko je izdala mariborska založba Obzorja.

Ela Peroci, RIŠEM DAN. Perocijeva (roj. 1922 v Sv. Križu pri Rogiški Slatini), po poklicu učiteljica, zaposlena pri Radio-televiziji v Ljubljani, se je uveljavila kot dobra mladinska pisateljica, letos pa je izdala pri mariborski založbi, Obzorja prvo pesniško zbirko Rišem dan. V njej je 65 pesmi, ki so brez naslovov in bolj pesmi v prozi kakor prave pesmi z ritmom in rimo. Vse so izrazito impresionistične in napisane tako, kakor da je avtorica nanesla s takim čopičem domišljije vse možne barve na platno, ki ima za podlago cvetočo pokrajino. Tej pokrajini je vdihnila življenje, svoje in tuje, in problematiko sodobnega življenja. V pesmih neprestano govori o osamljenosti, iz katere ne najde izhoda. Svojega bližnjega prosi, naj se z njo pogovarja: „Pogovarjaj se z menoj, si želim. Ne odgovarjaš mi.“ Obrača se v naravo, a tudi tu je vse nemo: „Poslušam, kako pada dež po strehi, gledam skozi okno zelenje na vrtu in rdečo rožo na oknu. Ljubim barve. Prebiram knjige. Toliko napisanih besed, a ne ena na glas spregovorjena. Dežuje. Dež je nem. Zelenje je blago in nemo. Rdeča roža samo sije. Slike na steni so neme. Vse je onemelo.“ Strah jo je te samote, pogovarja se sama s seboj in se sprašuje, „kaj boš storila, ko ne bo nihče več prišel, da bi ti rekel dober dan?“ Vsakdo je zaprt vase, ne znamo se več pogovarjati, ne znamo se smejati, ljubiti — ničesar več ne znamo. Samo naravo imamo še, toda tudi ta izginja, ker jo odkrivata in pokrivata železo in beton. Ostalo bo le še sonce, ki bo ogrevalo žive mrliče.

O tem govori prvi cikel 31 pesmi, v naslednjih treh (Rišem dan, Povej mi, Mrak) nadaljuje z opevanjem vsakdanjega življenja, veselja, ki ji ga prinašata otroka, rož, ptičk, pomladi itd. Zbirko je zaključila s pesmijo, ki je nekak pogled v prihodnost: „Novi dan ima rumene liste v brezi in v živi meji vrtnice, / v odprtih dlaneh ponuja pobeljeno hišo, / v hiši topel kot s staro sliko na steni, / upanje v oknih. / Vse je še nedoživeto /in veter z jesenskega gozda / mi prinaša govorico prihajajočih.“

Vsebinski razpon zbirke je sorazmerno širok, pogosto aktualen, vendar pa bolj pripoveden kakor izpoveden. V pesmih so zastopane vse barve, zlasti modra se neprestano ponavlja. Pesnica uporablja tudi celo vrsto impresionističnih primer, prisposodob in ukrasnih pridevkov, kot so: modra okna (13 krat), rdeče rože (10 krat), modra zvezda, modrina neba, modre oči, rumena krizantema, rdeča zvezda, rdeči cvetovi, rdeče breskve, siva ženica, obledele skrbi, motna vrata, srebrna zavesa... Te primere so bile v dobi impresionizma nove in sveže, danes pa so že precej obledele. Zbirka se močno loči od sodobne slovenske lirike.

Evald Flisar, SYMPHONIA POETICA. Založba Lipa v Kopru, str. 117. Flisar (r. 1945 v Gerlincih v Prekmurju) je zgradil zbirko v obliki simfonije: obsega uvodni akord, štiri stavke in finale. Vsak izmed štirih stavkov ima sedemvrstično uvodno pesem z naslovom življenjske postaje ali misli, ki jo stavek obravnava. Vsaki uvodni pesmi sledi 7 ciklov po tri pesmi; zadnji verz vsake tretje pesmi je sestavni del uvodne pesmi. Tako so uvodne pesmi nekako jedro vse zbirke, glavno misel celotne pesnitve pa nosita uvodni akord in finale. Pesnitev je torej zgrajena izrazito razumsko, vsebina pa je v skladu z modernim eksistencializmom in absurdom, v nič, v nesmiselnosti, nemoči, v zanikanju vsega.

V uvodnem akordu pravi: „če si / potem bodi // če niti ne skušaj biti // ker ne moreš potvoriti / rojstva“. Končni finale in filozofiranje le malo razširi: „možnost je / da ne bi vedel da sem / kot je možnost / da ne bi vedel za / možnost da bi ne bil / — a ker je možnost / nasprotna temu / da sem / pač odpade // zato je to da sem TU / samo to / da v istem trenutku nisem / mrtev“. Prvi stavek ima naslednji naslov in uvodno pesem: „r o j e n / iz matere brez namenov sebe in nje / ob žalnih koračnicah živih studentov / pomladne zmrzali na vzglavju / so zjeklenile v rast zelenik / med poleglimi žiti brez vetra / si najdeš ime in odstreš žaluzije / vodam in gozdu za žametno naslodo“. Na svetu ni razumnega reda, kar poje Flisar že v prvi pesmi Neminevanje: „sonce vzide kot temna krogla / zato operutiš kamen in ga poženeš čez morje / da vidiš kam seže tvoja roka // pa utone za bližnjimi skalami / — dalj ga vržeš bliže pade // zato se obrneš in stečeš / rad bi se vrnil v rojstvo ob dolgi umazani reki / ki teče v izvir / šel bi kot blisk po njeni poti // pa le svetloba zasine iz noči / in v noč se vrača // ti pa ostaneš kjer si / kot tedaj ko stopiš v mlakužo / in se voda kodra okoli stopinje na vse strani // to se pravi: nikamor“.

Vse doživetje je zaprtost v mirovanje, v ujetost bivanja; vsa dejanja se človeku obračajo v lastno nasprotje, vsa hotenja se utaplajo v nehotenem. To potrjujejo že naslovi: Neminevanje, ničesar, Nika-

mor, Kamorkoli, Korak naprej, Korak nazaj, Od tu do tja, Od tam nazaj, Imeti se pravi zgubiti, Prevarani in podobni. Vse je relativno, „en sam odmev poznaš / odmev letanja po krogli“, zapleten si v „štirioglati krog, ki ga ne moreš prestopiti“, podoben si „brezumni živali v kletki“, „bil si velik dokler si verjel da ne moreš lagati“.

V ostalih treh stavkih (Otrok, Ljubezen, Smrt) se ta filozofija niča nadaljuje in gre še v večji pesimizem: „bivanje JAZOV je vrh nepomembnosti / ker smo v resnici v vse razdeljeni“; rešitve ni ne v Bogu, med ljudmi, v sebi. Množice sovraži: „in kdo me je učil da smo bratje / da smo dobri da želimo vsakomur dobro / jaz niti lastnemu bratu ne želim dobrega / ker ne vem kaj je dobro / niti ne lažem da mater ljubim“. Najlepše je verjeti v to, „da ne moreš verjeti“. Kljub vsemu temu pa je Fliser prišel do zaključka: „in vendar ne bom prenehal iskati“. In ko je najbolj pesimističen, pravi: „Začetka in konca ni / važno je da MORAM živeti“.

Knjigi je napisal Spremnno besedo Boris Paternu, ki pravi o pesniškem jeziku naslednje: „Izraz Fliserjeve poezije združuje dve skrajnosti, ki sta seveda v zvezi z njenim vsebinskim ustrojem. Na eni strani zelo izostren intelektualizem, ki včasih prehaja v filozofske formulacije. Na drugi strani prefinjena, fantazijsko bogata in izvirna metaforika. V dobrih pesmih se obe plasti strneta v enovit, zmogljiv in izobražen jezikovni instrument, tankočuten tudi za ritem pripovedi. Čeprav se njegov izraz okorišča s pesniško tehniko abstraktne in surrealistične poezije, je v nekem pogledu le preprost in se velikokrat spusti do pogovorne neposrednosti. Še posebej v ljubezenskih pesmih.“

Splošen vtis o zbirki je, da je preveč razumska, da je ogromno besed in da so samo nekatere pesmi res uspele. Vse so napisane brez ločil in velikih črk.

Tomaž Salamun, POKER. Samozaložba, str. 90. Salamun (roj. 1941) ima v zbirki 44 pesmi, ki jih je razdelil v 7 ciklov: Mrk, Poker, Golobice, Stvari, I., II. in III.; večina je brez naslovov in brez ločil kot pri Flisarju, na katerega tudi idejno spominja. Vendar je šel Salamun najdalje v slovenskem pesništvu in se želi prebiti do presenetljivo novega bivanja. Prva pesem Mrka pravi: „Utrudil sem se podobe svojega plemena /in se izselil. // Iz dolgih žebļev / si varim ude novega telesa. / Iz starih cunj bo drobovje. / Nagniti plašč mrhovine / bo plašč moje samote. / Oko si izderem iz globine močvirja. / Iz prežrtih plošč gnusa / si bom postavil kolibo. // Moj svet bo svet ostrih robov. / Krut in večer.“ V telo si bo zabijal žebļe, čisto počasi, da bo trajalo dlje, potem bo vse zažgal: „Ostali bodo samo žebļi, / spajkani, zarjaveli vsi. / Tak bom ostal. / Tak bom vse preživel.“

Šalamunov svet je res „krut“ in „ostrih robov“, saj je razvrednotil ves metafizični, duhovni in realni svet. Boris Paternu je o tem zapisal

v Slovenski književnosti 1945-1965: „Njegov odnos do idealitete je zarisane že s prvimi besedami zbirke: 'Utrga se luč... in tuja sonca vžigajo svetlobo...' Ta odnos, ki pomeni odstranjevanje in zanikanje sleherne idealitete, je neizprosno dosleden od prve do zadnje strani knjige. Zavzema vsa tematska področja in vse plasti pesnikovega dožemanja sveta.“ Tudi narava in stvari v njej so mu samo laž in ukana, prevara. Strupeno se posmehuje ustaljenim navadam in vrednotam ter navdušeno izenači vse na isto raven: pišinger (pivo), pravljice, stari leseni ključi, živali, natakariji, Noe, Dante, Deus, Gregorinovi, Spinoza, vrtilčarski stric Gvido, Eliot itd. S tem jih po Paternujevih besedah „v resnici izniči, stepta v gmoto banalnosti. Vse se izteče v enake vzorce brez posebne vrednosti oziroma v stvari, ki čakajo, da bodo čisto vegetativno použite. Pravljica se izenači z oranžado in Dante z vitaminskimi Bevipler tabletami.“

Šalamunov svet je svet „narobe zloženih stvari“ in o tem se pesnik razpisuje na dolgo in široko, ne da bi nakazal kako rešitev ali poiskal kako vrednoto, ker je po njegovem ni, češ: „Med dvema točkama v prostoru / zmeraj lahko potegneš črto / a kje je pot med istim krajem.“ Edini dokaz za lastno bivanje je podal v zadnji pesmi z besedami: „iz občutka da ješ / da si ti tisti ki ješ / in nihče drugi / vse to je dokaz.“

Jezik je pogovorni, nepesniški, namenoma greši proti pravopisu, mnogim besedam je vzel pravo vsebinsko vrednost. Pesem če šteješ ena do sto zaključuje: „dečva bečva bačva banana.“

Paternu je zaključil svojo sodbo o knjigi z besedami: „Šalamunov Poker bi najbrž smeli označiti za zadnjo, vsekakor pa za doslej najbolj daljnosežno tvorbo alienativne lirike, ki se je preko satirične groteske zoper vse tradicionalne idealitete in še posebej zoper malomeščanski življenjski okus prevesila v praznino dražljive, a samo še provokativne igre sredi razmetanega ter razvrednotenega inventarja tega okusa. Tu pa se možnosti alienativne lirike začno spreminjati v nemožnosti.“

Na koncu je Šalamun dodal Slovar nekaterih besed, ki jih je prav tako ironično razvrednotil. Ob izidu je knjiga naletela na živahen odpor in polemiko.

Maksa Samsa, BLEŠČEČE PREVARE. Izdala Matična knjižnica v Ilirski Bistrici, str. 32. Samsova (roj. 1904 na Dolnjem Zemnu pri Ilirski Bistrici, do 1930 je bila učiteljica, sedaj živi doma) je že 1934 izdala v Trstu zbirko Nekaj pesmi, sedaj sta Božidar Borko in Jože Šmit zbrala 26 njenih pesmi, katerim je napisal uvod France Bevk, ki je vsebino njenega življenja podal z naslednjimi njenimi verzmi: „Živela sem za pesem, / pa lahko v culi nesem, / kar ona mi je dala! / Ko v grobu bom ležala, / naj njen spomin ostane, / opeva srčne rane!“

Vsa zbirka je res uglasena na „srčne rane“, ki ji jih je zadalo težko življenje: ljubezen ji je pustila v srcu „pogorišče“, zaradi nje

poje „črne speve“, zavida vsem, „ki niso poznane jim boli nobene“, hodi „samotne poti“. „Iskala si zaman srca soglasja / v življenju med ljudmi...“ Najlepše je svoje razočaranje podala v Srcu: „S kruhom prevare nasičeno, / z vinom spoznanj napojeno, / v željah nikoli uslišano, / stokrat po krivem obsojeno, / stokrat do zemlje ponižano, / čisto, nedolžno, a križano / moje srce, kam bi rado?“ To srce „veselo ne boš več nikoli,“ zato prosi Boga, naj jo dvigne, „ko se pod križem zgrudi“, kliče pa tudi: „Daj, vrni se, mladost!“ „Le do takrat izplača se živeti. / ko ni spoznanje upov nam umorilo.“ Sedanje življenje se ji zdi težko, češ: „Mislečemu človeku težko zreti / je na življenja prazne bedarije.“

Te mračne izpovedi je pesnica zavila v slike iz narave, ki pa so tudi bolj sive barve. Učila se je pri Gregorčiču in narodni pesmi, zato so verzi strogo ritmični, tekoči, nekoliko odmaknjeni, rimani. Pesnica je bolj priloznostna kot resnična ustvarjalka.

Tone Kuntner, VSAKDANJI KRUIH. Izdala Mladinska knjiga v Ljubljani, str. 56. To je prva zbirka 36 pesmi mladega štajerskega pesnika, ki se je doslej oglašal v revijah. Prevladujejo spomini na mladost, ljubezen in kmečko življenje. V pesmi Kadar pride pomlad pravi: „Kadar pride pomlad, / kadar pride zelena pesem na trate, / se led odtali / s streh in oči / in zahrepenim... // Pa grem v poletno noč / kresnice lovit / in svoje otroštvo.“ Poje o otroških igrah, studencu, obisku na rodnem domu, o katerem pravi v oklepaju, da je sedaj podržavljen, toda z jezo žalostjo izprašuje: „Kje so njive, hudiča, kje pšenica? - / Moja zemlja ni nikoli rodila plevela. / Z mojo zemljo delajo greh.“ Igral se je s kamnom, ki je imel obliko srca. njegova prijateljica je bila „grabljica v rožnatem krilu“ in oba sta dolgo dišala po senu.

Ljubezenske pesmi so rahle, vabeče, nekoliko razočaranja je v njih, ker je ostal sam „z resnico in lepimi spomini“. Najlepše so kmečke pesmi, npr. Sprva si seme: „sprva si seme / ljubezen sejavčeva, / da te poseje, / da te pozabi. // Potem si pšenica, / zrela za igro / z vetrom / in s kosci. // Potem si nekomu / vsakdanji kruh.“ Spominja se nekdanje dobre letine: „To je bil praznik. / Spraznili smo déžo / in sod. // Spraznili smo déžo / in sod! / Potem so odšli. / O, to je bila lepa letina! // Zdaj smo, / kar smo. / Živimo / po človeški milosti / in noben bog / se več ne prikaže. // Molimo! / Oče naš...“ (Kmečka) Toda to je le spomin, saj zdaj ni več tako, zdaj raste plevel in „oče in še mnogi“ niso več kmetje, ki so orali, kakor črna živina“, posejali „svojo ljubezen“, jo „s krvjo pognojili“, napravili „čez njivo križ“, čakali in molili, „da ne bo toče“.

Pesnik izpoveduje svojo navezanost na zemljo, kar je osnovno doživetje v vsaki pesmi. Čeprav ji je bil „nezvesti gospodar“, ga boljjo

sedanje razmere na domačem posestvu, ki ga ne obdelujejo več s kmečko ljubeznijo, ker sam še ni pretrgal vezi z rodno zemljo. Vendar pa zemlje ne idealizira, kakor so delali romantiki in moderni. Te pesmi so iskrene, doživete, boljše od ljubezenskih, vse pa so podane v tradicionalnem jeziku in svobodni obliki. Kritik France Vurnik je zapisal: „In čeprav je Kuntnerjeva pesniška zbirka v izraznem pogledu še dokaj neizrazita, v izpovedi pa tudi premalo poglobljena, površinska, vendar s svojo dosledno in zavzeto uglašenostjo na človekovo sožitje z zemljo vrača v tematski krog sodobne poezije tiste sestavine, ki se mu izmikajo zaradi socialnih in duhovnih sprememb, pa morebiti tudi zaradi podedovanega neprijaznega občutka do tega sveta.“

Braco Rotar, LAKOTA. Založba Obzorja v Mariboru, str. 61. Rotar (roj. 1942) je v svoji prvi zbirki Lakota zbral 20 pesniških skupin ali ciklov, različne velikosti, a približno enake vsebine. Najprej nekaj primerov! V začetnem Prostoru pravi: „Skozi steno, / pojdemo vendar skozi steno, / saj so tako vsi / ti kamni moji, / saj je luč v mojih očeh, / pojdemo, / naj nam zobje grizejo meso, / naj nam teče reka / krvi skozi prste / naj so naše roke umazane. / Pojdemo vendar skozi steno / in pojmo, / pojmo tisto noro pesem, / saj smo že mrtvi / s steklenimi očmi / kakor ribe, / saj ni nikjer mojih rok / in ne morem / držati žerjavice. / Niti žerjavice.“ (II.) Ali: „Besede so že zdavnaj izgubile svoj pomen. / Utonile so v modrem prostoru. / Ostalo je samo naprej in bodočnost in beg pred prej.“ (str. 13) Ali: „Zemlja zemlja na obzorju je le ustvara / ki naj reši prihodnost za nekaj naslednjih trenutkov / Pride čas ko je treba stopiti nanjo / Potem išči pot ki ne vodi k zlu / Ker roka tvori čas in ne prelivanje vode...“ (str. 27) Ali: „In slovenska zgodovina nekoliko zaudarja po sintetičnih vlaknih / Kar pa seveda ni najhuje / Tak' vrže se Valjhun na nekristjane / Na vrh brda vrba mrda / In to je utrudljivo / Od zore do mraka od mraka do dne / Je le malo preveč!“ (str. 47) In v tem slogu se zbirka nadaljuje.

Rotar je šel očitno za Šalamunom, vendar ga v duhoviti nesmiselnosti ni dosegel, zato je Lakota pusta in dolgočasna, nerazumljiva in neokusna. Na ovitku je knjigo priporočil Dušan Pirjevec, češ da je „v samem toku sodobne poezije nekaj samosvojega“, da obravnava „življenje kolektiva in življenje v kolektivu“, da se je učil v začetku pri Zajcu in Strniši, potem pa „marsikaj veže to zbirko na Tomaža Šalamuna pa tudi na novejšo verze Vena Tauferja“. Odločno pa je zbirko odklonil France Vurnik v Sodobnosti (1967, 650-651). Prav tako je „moderna“ oprema Marka Pogačnika: nekatere strani so bele, na drugih je kaka ravna črta.

Aleš Kermavner, KNJIGA. Izdala in založila Kulturna komisija pri univerzitetnem odboru Zveze študentov Jugoslavije v Ljubljani. Knjiga je že po obliki nenavadna: ima 64 neoštevilčenih strani, v sredi je pet belih listov, za njimi naslov z založnikom, ostali listi so v sredini preluknjani. List za naslovom je podatek o smrti 19-letnega avtorja, študenta filozofije na ljubljanski univerzi: „(tk) LJUBLJANA, 4. — V Linhartovi ulici št. 66 v Ljubljani se je včeraj zastrupil s plinom A. K., 19. V kuhinji je izpustil plin in tako izgubil življenje. Vmes ni tuje krivde.“

Knjiga je eno samo nesmiselno norčevanje iz vsega. Na primer prva „pesem“ Mrk: „polenta v solati babica ki sem jo brcal v noge uresničevanje mrk / bolezenska znamenja na telohu udrihaj po topornosti mrk / poplava iskanja trapasti policaji preklinjaj naučene gosi solata v polenti / kdaj sem si zlomil nogo cena črnih je pet tisoč iskric razuma v nogah konja mrk...“ Proti koncu knjige so neke vrste oglasi in reklama za samomor. V istem slogu so ilustracije. Človeka je groza cinizma in notranje praznote nadarjenega fanta, čudno pa je, kako je mogla knjiga iziti...

Marija Gorše, KROG. Založila Državna založba Slovenije, str. 78. Pesniški prvenec mlade avtorice obsega 51 pesmi, ki so razporejene v 7 ciklov. Vsebinski razpon ni širok, ker je osrednje vprašanje ljubezen, ki sega od hrepenenja, čakanja, upanja, prevare, spoznanja do bolečine in črne žalosti.

Bila je mrtva, „mrtva goličava pod nebom brez ptic“. Prišel je in jo oživil; „zdaj je najina vsa ta samota: / svetla jesenova miza, / belo morje tišine“. Njegov glas ji je vse: „Tvoj glas je svetloba / jutra, / toplina rdečega gozda, / temina večera. // Glej, cvet sem, / ki odpira čaši. / Zemlja, ki čaka semena. / Pojoča ptica v zraku. // Tvoj glas utihne. / Cvet uvene. / Ptica joče / nad jalovo zemljo.“ (Tvoj glas) Izpovedala sta si ljubezen, „ure miru so se iztekle“. Zdaj „vse preraščaš, / trta, / divja, neugnana“. Odšel je, zato je sama žalost, molk, njegovih rok ni nikjer, če ne najde „žive vode, bom poginila“. V ciklu Penelopa (13 pesmi) je naslikala Penelopino čakanje Odiseja, njeno žalost in nemir, ki jo ženeta po otoku in jo pripeljeta do spoznanja, da „čakanje je majhno / skrito upanje“. V naslednjem ciklu sta se spet našla, daleč je „do drevesa spoznanja“, zdaj stiska „zlatο jabolko v dlaneh“. Zapustil jo je, zato pozna samo še molk. Vse je črno, „zakaj je noč enaka noči?“ Spoznala pa je, da je rana „prabit ljubezni, živa, neuničljiva“.

Pot, ki jo je Goršetova v svoji ljubezni prehodila, je bila lahko trpka in bridka, vendar nas ne pretrese, ker je avtorica vse pesmi zavila v lepe podobe iz narave, v katerih se njena izpoved ublaži in

omili. Te podobe so sveže, nazorne, polne barv, čeprav zlasti v drugem delu prevladuje črnina. Posrečen je ciklus Penelopa, kjer je še najgloblje zajela ves nemir in nestrpno pričakovanje. Zbirka je iskrena izpoved mladega ženskega srca, ki je že trpelo, ni pa še šlo preko pekla in neba.

Flibert Benedetič, RAZPOKE. Založilo Založništvo tržaškega tiska, str. 83. Sebe je tridesetletni tržaški pesnik takole predstavil v uvodni pesmi Trideset let: „Nekaj narediti v življenju – vidiš jo uganko! / Če po letih štejejo čas, / zame bilo jih je treba kar trideset, / da sem se naučil povedati to, / kar me je v duši postaralo. // Slovenska mati me je rodila / – v italijanskem Tržiču – / izven nekje. Iz svojih ranih let / pomnim pesek, močvirje in smolo barak. / Moje sanje spet in spet so bila Brda, / kjer je bil spočet moj rod...“

V zbirki je 60 pesmi, ki so razdeljene v štiri cikle: Pesem z ulice, Ne jokaj, zemlja, V Benetkah, Razpoke. Osnovni ton vse zbirke je žalosten, trpek, razklan; najpogosteje se ponavljajo prav besede „žalost“ (nad 14 krat), „revščina“ (10 krat), „samota“ (17 krat). Ta žalost izvira iz usode njegovih rojakov: „Ogenj kraške burje in sonca / je oblizal dušo / – morje Soča Benečija Brda – rana naših razsekanih dreves / je postala ocean. // Da bi ti rekel vse prav vse / kar po srcu joče in poje / zemlja mati / bi moral izjokati nerazrešljivo pesem / samote.“ Njegovim ljudem grozi narodna smrt: „Tudi mi imamo svojo obalo. / Na poslednji sipini osamljena deca / brezmočna posluša mrmranje daljav / in se žejna opoteka. / – Ne bo dovolj, dokler Slovenec / še živim s tesnobo smrti, / ki bo zadal mi jo brat, / dokler Slovenec jokam svojo deželo, / kjer valovi brezizraznost. / Ne bo dovolj, dokler z našega neba, / boleče prepletenega z usodo starih izročil / zamrle sanje dan za dnem / – snežinke smrti prepuščene – / padajo na tla, kjer blato gospodari...“ (Razpoke) Enako tragično sliko mu nudi Benečija: „Noč zrcalo nad Matajurjem razpeta / ko danes po toliko letih opevam spomine / ko danes v Avstraliji si pleteš preteklost / ko si že samomor danes / še enkrat prosim te pridi / in oj poglej svojo reko / kjer se žalostna zbira pozabljena deca...“ (Benečanska ljubezen) Mati iz Benečije je podobna Michelangelovi Pietà: „Oči — globoke kakor zemlja samota / oči — podoba sinov s krampom v tujini / oči — pozabljena revščina ob reki Nadiži / oči motno-prozorne... // Mati iz Benečije je sedela poleg mene / mati iz Benečije si je v naročju pletla solze... / oj božime oj božime. / In so konjska kopita topotala.“ (Mati iz Benečije) V vseh slovenskih zamejskih krajih je življenje tragično: „Ta razžarjena gnezda so lakota / lakota neskončnih nerazrešljivih krivic / in brezmejne bede...“ (Ne jokaj, zemlja.)

V takih razmerah tudi pesnik ne more biti dobre volje, in zlasti

v prvem delu knjige neprestano ponavlja, kako je sam in žalosten: „Jaz sem en Slovenec na križišču / razparan / ki ga ziblje venec češenj skal in morja.“ (Mati iz Benečije.) Videl je žalost vsega gorja, ki ga obdaja, „in se je tudi vame sesula, neskončna“. Vse to ga tako tare, da vzklikne: „Jaz bi rad ne bil. / Vse je strašno mrtvo.“ (Truden.)

Vendar pa se pesnik ne ustavlja samo na svoji ozki domači zemlji, ampak njegova žalost obišče Hirošimo, zatrti madžarski upor (Magyarovar 1956) in druge kraje.

Prav ob rodni zemlji pa je našel pesnik tudi smisel življenja: „Hvala za sonce, ki me okopa / ki štika obleke na obzorju / hvala za burjo za češnje in skale / za moj mali narod hvala / in za življenje. / Hvala da lahko govorim s teboj.“ (Ne jokaj, zemlja) Nekatere pokrajinske slike so zelo nazorne, čeprav se jih vedno drži splošno pesnikovo razpoloženje: „V portiču vse postaja mehko. / Sonce pomaranča / riše zvečer rdeče podtone / med črnim modrim zelenim. / Morje postaja samotno...“ (Devin)

Vsebinsko se Benedetičeva zbirka močno loči od ostalih slovenskih, oblikovno pa jim je blizu, ker se pesnik ne drži pravopisa, ločil itd. Rad kopiči samostalnike, kar bo italijanski vpliv, zaradi česar je treba njegove pesmi pazljivo brati, npr. „Vedno ponoči kličem med štirimi stenami okno / iskati besede dušo boža dež / kadar molčijo glasovi danes vsak dan / kaj naj bom drugega kakor sam...“ Ali: „Reka časa jaha sanje / obrazi grebeni valov tam se srečajo / in vrtinci pozdravi svilene mrmrajoče tišine.“ Zato je pesniški izraz trd, jezik vsakdanja govorica, ki jo le tu pa tam preseka kaka samonikla primera.

Rado Bordon, NES(P)ODOBNE PESMI. Nekakovšne pripovedne pesmi ali podobno branje s pojasnili vred. Izdala Založba Obzorja v Mariboru, str. 198. Avtor je 1955 izdal knjigo sonetov Večne zanke, v novi zbirki pa je 96 basni, ki so razdeljene v štiri cikle: Na koga kaj meri, Živalski vrt, Vretenčarska družina, Na prepihu.

Pesnik obravnava v basnih nekatere splošnočloveške napake in slabosti (nadutost, nevednost, priliznjenost, lenobo, zavist), pri drugih pa izrazito sodobno slovenske (rotacijo, grupaštvo, protekcijonizem, nespособnost itd.). Sicer pa pravi avtor sam: „Ko v knjigi bereš to in ono basen, / na koga meri, bravec, ne sprašuj; / le z basnopiscem tiho pomodruj / in nauk postane tudi tebi jasen. // Če v basni sebe boš mordà spoznal, / tedaj zapisana je, kot je prav.“

Vsebinski razpon je obsežen, zdaj konkreten, drugič zabrisan, posečen, duhovit, zbadljiv, a tudi zvođenel. Nekatere resnice so stare, poleg njih pa tudi sodobno nove. Verzi so tekoči, včasih nekoliko pregotobesedni, na splošno pa je knjiga sveže in uspelu delo.

Dušan Mevlja, MOJI. Zbirka satiričnih pesmi. Izdala Založba Obzorja v Mariboru, str. 88. Avtor je do sedaj izdal več knjig (poezija: Zbadljivke, 1953; Pravljica o Zlatorogu, 1956; Odložena maska, 1957; Pôhod, 1963; proza: Vesele in pikre, 1952; Gledališke humoreske, 1953; Samo za objokane ljudi, 1955; Stene imajo ušesa, 1957. Oh, ta zamišljenost, 1962; mladinsko: Leteča žaba, 1954; Veliki lovec Bum, 1957; Luna je na zemljo padla, 1964), večinoma humoristične vsebine o vsakodnevnih neprijetnostih.

Nova zbirka ima štiri cikle s 64 pesmimi. V prvem (Iz ožine v širino) se norčuje iz informbirojevske dobe, zlasti iz Stalina: „Bil nekoč sem veren deček, / mit mi je bila beseda, / da je Stalin naš pastir, / mi pa smo njegova čreda. // Žal, da v našega pastirja / več verjeti mi ni možno. / Da pa mi smo čreda, / temu bi verjel pobožno.“ (Moja vera) V drugem (Cehovski soneti) opeva ubogega pešca, ki se stiska ob robu ceste, mimo njega pa brzijo limuzine: „Kar sram me je priznati: avta nimam / in ne hladilnika in ne sesalca.“ V tretjem (Noji) se norčuje iz različnih napak sodobne slovenske družbe: neodgovornost, birokracija, nesocialne plače, neumnost itd.; „Pravijo da žive samo v Afriki / čudni ptiči, noji. / Jaz pa poznam tudi pri nas / mnopo takih ptičev, / ki vtikajo svoje glave v pesek, / svoje velike in težke glave.“ Ali: „Nihče navkreber se prilizovati / ne zna tako kot mojstri birokrati, / nihče navzdol tako ukazovati, / kot drobni in ponižni birokrati.“ V zadnjem ciklu so epigrami in bodice na aktualne dogodke.

Knjiga je sveža, aktualna, duhovita, saj spada Mevlja med najuspešnejše sodobne slovenske satirike.

Anton Birtič-Mečanac: OJ, BOŽIME. Slovenske beneške narodne, Birtičeve in druge pesmi. Izdalo Prosvetno društvo Ivan Trinko v Čedadu, str. 96. Birtič (roj. 1924 v Mečani v Nadiški dolini, v Ljubljani maturiral, nato se posvetil glasbi) je v tej knjigi zbral narodne in umetne pesmi, v narečju in knjižni slovenščini, tako je prikazal vsjo pesniško rast Beneške Slovenije od nekdanj do danes.

Narodnih pesmi je 68, nekatere so izrazito beneške, druge so znane v inačicah tudi po ostalih slovenskih krajih. Lahko bi rekli, da so pesmi fantovske, ker vse prepeva Birtičev glasbeni ansambel Beneški fantje.

V drugem delu knjige so umetne pesmi znanih beneških pesnikov. Na čelu jim je narodni buditelj Peter Podreka (1822-1889, župnik v Rocnu) s štirimi narodno spodbudnimi in oblikovno preprostimi pesmimi. Vse govore o težki usodi rojakov in proslavljajo lepoto Beneške Slovenije: „Za res si častita / Nediška dolina! / Ja, vredna spomina / si slavnega ti. // Si lepa in velika / in tud si modrica, / zato si kraljica / slovenskih dolin.“

Sledi pet pesmi najbolj znanega beneškega pesnika Ivana Trinka Zamejskega (Trčmun 1863-1954, duhovnik in prof. v Vidmu). Tudi njegove pesmi opevajo ožjo domovino, njeno bridko zgodovino in težko življenje, zapete so občuteno, nekako v Gregorčičevem slogu.

Največ umetnih pesmi je Birtičevih, ki jih je avtor razdelil med uglasbene in neuglasbene, ker je vse napisal za svoj zbor. Če bi hoteli presojati njegove pesmi z merilom sodobne slovenske lirike, bi ne prišli daleč, a bi tudi ne bilo pravilno, ker Birtič ni pesnik v navadnem pomenu besede, ampak popevkar. Ne zanima ga pesniška dovršenost in globoka izpovednost, gre mu le za možnost petja, za tekoč in peven verz, vsebina in besede so drugotnega pomena. Na prvi pogled lahko odkrijemo, da se je učil pri domači narodni pesmi, a tudi drugi rodoljubni pesniki se oglašajo iz njegovih verzov. Osnovni noti sta jim ljubezen do dekleta in domače dežele.

Deset pesmi ima Izidor Predan, znani beneški kulturni delavec. Vse so izrazito rodoljubne in tožijo zlasti nad izseljevanjem. Na koncu je še osem pesmi manj znanih avtorjev. Spremno besedo v knjigo je napisal France Bevk.

EVA. Avtorji knjige: Marko Pogačnik, Franci Zagoričnik, I. G. Plamen, Tomaž Šalamun, Braco Rotar, Aleš Kermavner. Prispevki: Risba, Rej pod lipo, Polnočne metamorfoze, Usvajanje pošte, Pošta, Rodni kraji, Hiša Markova, Jan Kazimir, Reklama za Namo. Knjiga je izšla v samozaložbi v 600 izvodih, str. 80 neoštevilčenih.

Knjiga je nenavadna, polovica strani je belih, v prvem delu so nekaki modni vzorci, sestavljeni iz večjih in manjših pik, vprašajev, klicajev itd. Pesmi so nerazumljive, prav tako dve prozi, na koncu se Kermavner navdušuje za samomor. (Razumevajočo kritiko o knjigi je napisal Herman Vogel, Naši razgledi, Ljubljana, 22. okt. 1966, str. 416-417.)

Franc Sodja, MEDITACIJE. Izdalo Baragovo misijonišče v Buenos Airesu, str. 98. Franc Sodja (roj. 1914, lazarist) je izdal svojo prvo pesniško zbirko 70 pesmi, ki so razdeljene na pet ciklov: Spcmini, Misli, Lesene jagode, Pred vratj pekla, Sinjine.

V prvem ciklu se spominja otroških let, matere, mrtvega očeta, slovesa od doma, planin, polj, mika deklet, toda vsemu temu se je odpovedal, ker: „Razbičan, zapljuvan je stal vred mano / in dal da razsušena usta si / nastavim ob njegovo srčno rano.“ Odločitev za duhovski poklic pa mu je prinesla samoto: „bridko čutim, da sem sam“. Poročil je mlada človeka in ostal „sam, čisto sam“. Vendar pa mu ni žal posvetne ljubezni, hoče „Ljubezen“, ki je „čista, močna kakor smrt“.

V drugem ciklu je bolj duhovniški vzgojiteljski: brata svari, naj bo močan kot macesen; materina ljubezen dela čudeže; dobrota, lepota, resnica so tercet; „čprav v zdivjan vihar zaviti, / ne kloni. Čakaš, da ti jutro sine!“ Žal mu je ljudi, ki jih zgloda črv zle usode. „Vsa zemlja je Nazaret.“ Rešitev je v križu: „Vzcvetel je križ krvavordeče. / Pognal je korenine / iz grenke bolečine / človeških src, / ki so iskala sročje.“

V tretjem delu je 15 sonetov, zajetih iz skrivnosti rožnega venca in Jezusovega trpljenja. V prvem delu vsakega soneta je svetopisemski dogodek, v drugem prenos nase s prošnjo, molitvijo. Soneti so neke vrste prošnja molitev, a večkrat tudi občutena pesem, npr. Vnebovzetje: „Zadnji šum sveta v temi se zgublja, / stara oljka sanja pod zvezdami, / vonj cipres se sklanja, grob poljublja / svete, najsvetejše med ženami. // Luč mogočna v hipu noč razkolje: / kot fanfare pele bi srebrne / lep, božanski glas skoz log zapolje: / Vstani, Mati! – Zemlja se razgrne...“

V četrtem ciklu se je spet znašel v vrtincih življenja, ki ga je pahnilo Pred vrata pekla. Že naslovi pesmi kažejo njegovo duševno stisko: V temnici, V vrtincu, Noč brez sna, Na dnu, Izdajstvo, Depresija, Res... „Vso noč ura uri je enaka, / brez oddiha v meni bol tik-taka.“ Sprašuje se: „Kdo sem jaz?“ In odgovarja si: „Resnično sam ne vem.“ Hotel je pobegniti, a ustavil ga je križ: „Stoj! Kdo spet zastavlja pot? / Križ! Prirashčen je na plot: / prebodenih rok in nog. / Ti si; veliki moj Bog!“ Tedaj je spoznal: „Lepo je živeti, saj je Bog s teboj!“ In njegov De profundis je zahvala za vse, tudi za „grozo življenja“.

V zadnjem ciklu je očiščen, prepojen, vesel: „Veselju okna na stežaj odpiram, / sam sebe iščem, prebujen iz spanja... v svobode čiste kopljem se slapovih, / v obraz smehlja se mi spokojen dan.“ Našel je odgovor na vprašanje, kdo sem: „Goló, od vseh vetrov razvejano drevo / sem, ki strmi v nebo... nad mene sklanja se onstranstvo.“ „Zdaj se skoz mene silna reka v svet razhaja, / vse žejne bi napojil, da bi se vsega / raztrosil in razdal...“ Njegovo srce je tako goreče, „da kamen bi pretopil v kri s toplino / srca, ki v boli mre, ker preveč ljubi.“

Zbirka je pretresljiva pot človeka, ki se je uprl zapeljivemu svetu, se preko pekla težav priboril do notranje svobode, do odpovedi same-mu sebi in sedaj ponuja svoje srčno in duhovno bogastvo vsem ljudem. To pot je podal Sodja na preprost, realističen način, v strogo urejeni pesniški obliki, saj zavzemajo tretjino zbirke soneti, dosti pesmi pa je zloženih v istem ali podobnem jamskem verzu. Le v zadnjem delu se je nekoliko bolj sprostil in prišel do nekake himnične vzvišenosti. Izraz je svež in plemenit, daleč od sodobnega pesniškega eksperimentiranja, vsebina je tehtna, optimistična, človečansko altruistična.

Zbirko je lepo opremil z lesorezi Jure Vombergar, kratek uvod vanjo pa je napisal prof. Alojzij Geržinič.

Božo Vodušek, IZBRANE PESMI. Cankarjeva založba v Ljubljani, str. 129. Vodušek (roj. 1905 v Lj.) je do sedaj izdal samo pesniško zbirko *Odčarani svet* (1939), njegove prve pesmi pa so izšle že 1924/25 v Križu na gori. V prvi dobi je bil izrazit katoliški pesnik ekspresionistične smeri, počasi pa se je odmaknil od vere in je po besedah Branka Rudolfa „prav z besnim, zagrizenim, razkrajajočim razumom, nekaj časa potlačil v sebi čutečega človeka zaradi imperativa, ki mu je velel, da mora za vsako ceno zmagati, ko je z vso ostrino svojega razžarjenega (nikakor ne samo v mislih določenega) temperamenta končno zmagal, je povsem očitno iskal korenine v evropski preteklosti – kar je dokazljivo podobno najlepšim iskanjem ekspresionizma“. Ta zmaga je bila „izredno bridka, hudo plačana! Tisto, kar danes lahko označimo na hitro z nekaj boljše ali slabše merjenimi in izmerjenimi stavki, izraža pa tudi prikriva intimno dramo, ki je pesnika pripeljala prav na rob 'ničā' v skrajni izčrpanosti vseh fizičnih in živčnih moči“ (Rudolf).

Druga značilnost Voduška človeka in pesnika je njegova samota, odmaknjenost od vsega javnega življenja. Mitja Mejak, ki je napisal v zbirko uvod pod naslovom *Samota odčaranega sveta*, pravi, da je bil Voduškov konflikt brez dvoma „tako moralne kakor tudi intelektualne, religiozne in družbeno-politične, v precejšnji meri pa navsezadnje tudi eksistencialne narave, saj za vse te variante lahko najdemo oporo tako v Voduškovi življenjski poti, kakor tudi v njegovi liriki...“

Izbrane pesmi prinašajo 74 pesmi, ki so razdeljene v tri razdelke: Iz boja s poezijo, usodo in smrtjo (19), *Odčarani svet* (6), *Ure tišine* (8), na koncu so dodani še *Prevodi iz tujih poezij* (8).

Nove so samo v oddelku *Ure tišine*, ki se ločijo od predvojnih tudi po tem, da so daljše, štirivrstične, samo ena je osemvrstična, navadno zgrajene v štiristopnem troheju, svobodna je že omenjena osemvrstična *Blečeca tihota visokega dne*; pred vojno je bila njegova najmočnejša oblika sonet, ki ga je spreminjal tudi tako, da ga je začel s terceti. Te pesmi je začel zlagati leta 1947, ko je v *Novem mestu* priobčil *Ladjo sanj* in ji dal podnaslov: *iz Ur tišine*.

V pesmi se je z „ladjo sanj“ odpravil na pot osebnega iskanja, o katerem pa že vnaprej ve, da je nedosežno: „Drzen glas uho dosega: / Vkrcajte se za Neznano!“ Čudovita pot ga vodi od obzorij do obzorij, pri vsakem svetu, ki ga zagleda, pa se mu budi „plamen večnega nemira“. Nemiren, negotov in poražen ugotavlja: „še je morje preširoko / za obljubljeno obalo! / še nebo, glej, pregloboko, / da bi se doseči dalo!“ Ko je že ves notranje izgubljen, se še enkrat požene proti zadnji obali, toda sledi padeč in trezno prebujenje: „Le za hip sem kot bogovi, / radostni privid izgine, / v novem mraku me slapovi / nosijo nazaj v nižine.“ Boris Paternu je zapisal o pesmi: „Filozofijo iskateljstva dopolni s filozofijo sizifovstva.“ Podobno iskateljstvo je tudi v ostalih

pesmih: Zvezde in srce, Potešitev, Rojstvo Adamovo, Ko smo Prometeji neugnani, in v drugih. Sklepna pesem zbirke in dosedanje Voduškove pesniške poti je odisejski motiv, v katerem se ustavi na negostoljubnem robinzonskem otoku, se vda v usodo in „S tvojim pogumom prost / dvomov in spraševanj / bo slavil življenja skrivnost / in čakal brez pričakovanj...“

Tudi nove pesmi so torej v vsebinski povezavi z „odčaranim svetom“, pa tudi jezik ni doživel bistvenih sprememb. Verz je enostaven, dostikrat trd, ker uporablja dosti samostalnikov in deležnikov. Voduškov pomen je tudi v tem, da je pokazal pot povojnim ekspresionistom. Za njim hodi npr. Gregor Strniša.

Fran Albreht, PESMI. Založila Državna založba Slovenije, str. 108. Zbral, uredil in uvod napisal Zvone Verstovšek. Albreht (1889 v Kamniku — 1963 v Ljubljani) je bil tajnik teološke, pozneje filozofske fakultete, po vojni predsednik Ljubljane, vmes je od 1922 do 1932 urejal Ljubljanski zvon. Pesniško pot je začel 1906 v Slovanu in jo nadaljeval skoro do smrti. Izdal je zbirki *Mysteria dolorosa* (1917) in *Pesmi življenja* (1920), vse poznejše pesmi so ostale raztresene po revijah.

V novi zbirki je 74 pesmi, ki so razdeljene v dva cikla. V prvem (42 pesmi) so krajše pesmi iz prvega obdobja. Poje o sebi in življenju, hoče biti svoboden, življenje se mu predstavlja polno zmot in trpljenja: „Jaz vidim pot: nešteto zmot / preti povsod, gradi mi pot / trpljenje.“ Mladost „pa stopa v boj pojoča“. Leteti hoče kot albatros in „s širokim, smelim poletom utečiva temnici“, kajti „preklet je, kdor na tleh čepi“. Na kamen „smo sejali svojo mladost“, sam se je boril in „kot list odtrgan v zraku sem obstal“. „Polnočni gost“ mu trka na duri, to so „mrtvi dnevi — moja mladost“. Po vsem tem je spoznal, da je vsak „v svoji duši večno sam in večno nem in večno tuj ljudem“. Veliko pesmi je posvetil ženi, saj „najtišji akord moje pesmi, žena, si ti!“ Ona mu je „Vera in Bog“, „Dobrotna! Čudežna! Osrečujoča!“ Poljublja jo „kot sonce polje“. Ona je „vekomaj ista — sem vekomaj druga, / bajka skrivnostna, slast tvoja in tuga... ljubica nežna... mati in žena“.

V drugem ciklu so pesmi daljše in manj osebne. Poje o možu, ki naj bo „obrušen dragulj in prozoren kot val“, o domovini: „Kmečki ljudje smo; poldrug milijon, / doma in na tujem; povsod je naš dom / in pa v Ameriki.“ S pesmijo Evropa se začenjajo socialne pesmi; tu pravi, da se v naših dušah „bojujeta vzhod in zapad“, zahod propada, dviga pa se komunistični vzhod: „Ali ne lušči se tam na iztoku iz rdečih megla / sinje, pravljlično mesto iz belega kamenja — / mesto bodočnosti?“ Podobno misel izraža tudi Proletarski maj: „že na iztoku

je brizgnil signal, / kmalu, o kmalu v svet bruhne naš val“, „mi v paradiz smo bodočnosti most“. Zbirko zaključujejo bojevite medvojne pesmi proti Nemcem, dve dachauski, ker je bil z ženo v tem taborišču, naročilo bivšim partizanom, naj skujejo „novega človeka“, v zadnji, Neizpeti pesmi, pa ugotovlja o sebi: „v življenju stal si, stal si sred viharja“.

Albreht je zrasel iz moderne, ki mu je zlasti v prvi dobi vtisnila nedvomen pečat: ko bereš njegove pesmi, imaš pogosto vtis, da nekje v ozadju brni Župančič, tako v motiviki kot v izraznem aparatu. V poznejši dobi je pel bojevite socialne pesmi, ker se je po svojem rodu rad prišteval k „pogaženim in verujočim“. V teh pesmih ni skrival, da se bori za „strašno in krvavo“ revolucijo, ki bo „preobrazila svet in človeštvo“ in ustvarila na svetu „paradiz“. Stanko Janež ga šteje „med predhodnike kasnejše socialne in ekspresionistične lirike. Po pesniškem izrazu spominja na Župančiča in Bezruča.“

Lojze Krakar, NOČ, DALJŠA OD UPANJA. Državna založba Slovenije, str. 67. Krakar (roj. 1926 v Semiču v Beli krajini, slavist, od 1965 svoboden književnik) je do sedaj izdal naslednje pesniške zbirke: V vzponu mladosti (1949), Cvet pelina (1962), Med iskalci biserov (1964) in Umríte, mrtvi (1965).

Nova zbirka je sestavljena iz štirih ciklov: Ognjemet ob Seni, Potopis, Cvetočega maja, Noč, daljša od upanja, iz uvodne in zaključne pesmi, skupaj 46 pesmi brez naslovov. Osnovni ton jim je „noč“, ki mu jo je prineslo v dušo že taborišče Auschwitz, poglobilo pa tudi sodobno življenje s svojimi nesmisli. France Pibernik je o tem zapisal: „Intenzivna zavzetost nad svojim lastnim življenjem ga je pripeljala do tistih meja, kjer pojavi in posledice že dobivajo naravo totalnega, kjer se srečujeta človeška zavest in podzavest v golem spopadu biti in ne biti.“

Svoje duševno razpoloženje je podal v uvodni pesmi z besedami: „Temnó je tu: temnó kot duši v grobu / na prvo noč po smrti, ko v temi / začne zaudarjati ji po trohnobi / minulih dni, / trohnobi, ki duši.“ Odšel je v Pariz, obiskal Sacré Coeur, Quartier Latin, Champs Elysées, Montparnasse, Seine, muzeje, pivnice, a povsod je našel razočaranje, sodobno tehniko, ki je zamorila nekdanje vrednote: „Jekleno šumijo noči po asfaltnih poljanah. / Jekleni petelin prebuja pomladna jutra. / V jeklenih katedralah molimo Device, narejene iz jekla. / Stanujemo v trdnjavah iz jekla in z jeklom delamo vojne / in v svetlih jeklenih pečeh sežigamo ljube starše.“

Nesrečni „pesnik iz Semiča“ se v tem odtujenem svetu ne znajde: „Moje sanje so zločin nad mojim življenjem. / Moje sanje so zločin v stoletju matematike. / Jaz sem poslednji nevernik, obsojen / na strašno grmado plamenečega živčevja.“ (To je tudi geslo celega cikla.)

Vse je jeklo in njemu smo dali „svoje ptice, vodé in drevesa... svoje: žene, otroke in mir“, v zameno pa bi radi, da bi vsaj umrli „po naše, po domače, po starinsko“. Pri psu, ki kadi, je „v noči daljši od upanja“ srečal zeleno mravljo in objemal „grozo noči“. Spoznal je, da je zver v človeku samem in „z možgani vlaka v drvečem podzemlju“ je pre-mišljeval „o večnem gladu zveri učlovečene“.

Zver nastopa tudi v Potopisu, ki je nastal lani v Berlinu in ima za geslo: „Krutost mrtvega tigra / sopé počiva v mojem telesu. / Strl sem hrbtenico njene živali. / Vem: njen oče je bil.“ Iskat je šel svojega taboriškega grobarja „z bičem iz kačjih žvižgov / in s smrtjo-na pasji verigi, ki stopa / ponoči stonoga skoz mojo sobo / in ovehava moj glad po svobodi“. Toda „ob poti srečujem grobarje“, razne nedolžne poklice opravljajo, kar v pesniku povzroči preobrat: „Poprositi moram svojo najpogumnejšo misel, / naj laja in tuli in grize, samo da / spet spraviva zver nazaj med zverine / in da je spet pravljica bela in zemlja / podobna okrogli nebesni modrini“. In naprej prosi maj, „naj te vidim z očesom / poslednje iskre svojega pepela. S svojo podobo bom kakor z ikono / blagoslavljal življenje trave na grobu / in najina mladiča bom udomačil, / da bosta imela žametne šape / čustev, podobnih mahu na panju, / ki ne pomeni več smrti svojega drevesa.“

Logično nadaljevanje po vsebini in obliki obeh ciklov je naslednji — Cvetočega maja, ki ima za geslo: „Kakor nomad se selim / s trnjem nemira v duši / v nove pomladi iz zim, / v travnato radost po duši.“ Odpravlja se „k poslednji samoti“, vse je samo „privid večno zelene pomladi“ „upanje je umrlo „brez testamenta in boga“, vse je samo „sežgana njiva mrtvih“, tudi ljubezni ni več: „Zaprta je tempelj Afrodite, / ki sem prišel ji žrtvovat, / in skoz razbite šipe vidim, / da raste na oltarju osat.“

Zadnji cikel — Noč, daljša od upanja — ima za geslo: „Morda je nekje pomlad, morda bodo neki dan / ozelenele naše roké, ozelenela naša usta, / morda je resnično pomlad, polna bele krvi — / toda armada kamnov je večja, večja od naše hrabrosti.“ Pesnikove muke se poženejo do viška; poslednji prijatelji se mu izneverujejo; v njem je „vsak dan manj sonca“; pometel bo, „naj pride sem smrt kot za praznik“; „pes v tebi bo lajal na grozo“; ko je gledal v reki svoj obraz, „je iz šopa misli / v očeh sršala dlaka, pasji / zobje so rasli mi v srcu“; k reki bo odšel „jutri krstiti žalost“; z zadnjim bankovcem „kupim poguma, narejenega v fabriki“; „sreča je zaprta v stekleni jetnišnici, / kjer ni niti žeblija, da bi se obesila“; zdaj smo pohabljeni in „besedo človek pa bomo morali iskati / v kakšnem starem, zelo starem slovarju“; živimo „od olupkov upanja, na upanje kupujemo življenje za sproti“. In zaključek: čakanje: „Mrzlo je, a čakati moramo... Nekoč bomo morda živali, sanjamo, / z molčečnostjo rib in s

strupom škorpionov / in takrat bomo v svoje slovarje zapisali / besedo za bivanje v votlosti. Čakanje.“

Vsa zbirka je zelo mračna, brezupna, toda podana v plemenitem, izbrušenem, ekspresionistično pobarvanem jeziku. Primere so sveže in kljub hermetičnosti veliko povedo. Tragika je prepričljiva in pretrepljiva.

France Lokar, POSUTE CESTE. Lokar (r. 1917 v Višnji gori) je župnik v Starem trgu pri Ložu, zbirko 25 pesmi mu je izdalo Ciril-Metodijsko društvo katoliških duhovnikov Slovenije. Pesmi pojejo o preprostih stvareh, najprej o vsakdanjem kruhu: „O kruh, ti naš mogočni brat, / plačilo pota si in dela, / ostani vseh hiš najlepši zaklad, / src naših pravljica sladka, vesela!“ Drugi Lokarjev motiv je dom, ki je ves v soncu „in mraza, žalosti v prsih ni“, kadar pride domov. Sledijo socialne pesmi, v katerih pesnik živo čuti s potrebami, toda sam je ubog, da jim ne more ničesar dati. Edina stvar, ki bi jo mogel storiti, je želja: „To minuto bi rad / vse stvari / skrtil v tople dlani.“ Jesen ga spominja na kratkost življenja, češ: „Kako hitro življenje moje, tvoje / skozi tihi mir / neslišno tone v zadnji jesenski večer.“ Zadnje pesmi so posvečene mrtvi materi, ki je še lani kot roža cvetela, „za nas lačne je kruha imela, / svetlobo in pesem in zrele roké“, sedaj pa je brez nje sam „kakor izmita stena na pečini, / ki čaka novih viharjev“.

Lokarjeva pesniška zbirka ne prinaša novih odkritij, vendar je topla izpoved globoko čutečega srca, ki soutriplje s trpečimi in potrebnimi. Kruh in mati — to sta osnovna motiva in življenjska opora vsakega človeka, zato sta pesniku tako draga. Čeprav je duhovnik, ne pridiga, ampak čutimo, da poje iz srca. Verzi so sicer izbrušeni, plemenito izbrani, vendar realistično-tradicionalni in v nasprotju s sodobno in iskano moderno slovensko poezijo. Knjigo je lepo ilustriral Lojze Perko z motivi, ki dopolnjujejo posamezne pesmi.

Andrej Medved, TOUJOURS DE NOUVEAU – VEDNO ZNOVA. Knjiga je izšla v samozaložbi, ima francosko-slovenski naslov, v francoščini sta tudi dva mota, ki sta vzeta iz Chopina in Mickiewicza, dalje imajo vse pesmi samo francoske naslove, na koncu pa je avtor zapel izvirno povsem v francoščini.

Zbirka je majhne oblike, obsega 70 strani in 32 pesmi. Vse imajo zelo kratke verze, brez ločil in kitic. To jim daje vtis, da so kar planile iz avtorja, 18-letnega maturanta, polne so mladostnega zanosa, čustvene pristnosti, izpovedne neposrednosti in odkritosti. Vsebina je vroča, nestrpna ljubezenska izpoved mladega avtorja, ki zdaj prekipeva od sreče, drugič se pogreza v žalost, kakor se pač obnaša dekle. V prvi

pesmi se primerja morju: „Burno / Vroče morje / Proti nebu / vpijoče / Gledam / to morje / Žgoče / In vroče / Gledam / To ni morje! / To sem jaz! / Jaz! / Globok / kot morje / Žgoč / In vpijoč / kakor smrt / Kakor rana / odprta / odprt“.

Jedro vse zbirke je nadaljna pesem, po kateri ima knjiga naslov, *Toujours de nouveau*, ki jo začinja: „Iz nerazumljivega / Izmaličenega / Potuhnjenega / Egoističnega sveta / Se omamljen / In prepojen / z roso meglene jutra / Vedno znova / vračam k tebi / Vedno znova / se vračam / k tvojemu / toplemu pogledu / Vedno znova / hočem poslušati besede / ki jih govoriš...“ In v tem slogu gre naprej, kar 35 krat se „vedno znova“ vrača k njej, a je ne najde in tudi ne odgovora o smislu in nesmislu življenja, zato bo obesil smisel na klin, ljubezen pa raztrgal „na tisoče bolečih solz“. Razen ljubezni in raznim življenjskim težavam je posvetil po eno pesem Kosovelu, Baudelairu, Lorci, Parnasu in Apokaliptičnim jezdecem.

Jezik je realistično preprost, vendar kaže zbirka na nadarjenega pesnika.

Leopold Povše, MOJA CECILIJA. Povše (roj. 1915 v Žužemberku) je župnik na Prežganju pri Litiji in je izdal zbirko v samozaložbi. Pesmi so epske in se delijo v tri cikle: Bog in njegovi, obsega meditativne pesmi, Domovina narodno budniške in priložnostno alegorične, Jaz in moja pota, didaktično čustvene pajsaze s potovanja po Latinski Ameriki, zlasti pa iz Rima, kjer je religiozna poezija pomešana s pokrajinsko.

Pesnik se je učil pri Aškercu, a je dokazal dovolj nadarjenosti. Nekatero pesmi so tudi uglasbene. Posebno privlačnost dajejo zbirki odlične ilustracije Božidarja Jakca.

Mart Ogen, DEDIŠČINA. To je prvenec mladega pesnika, ki hodi precej svoja pota in hoče svobodno življenje reformirati. Sam pravi: „Po mojem mnenju je vsaka resnično dobra poezija hkrati že tudi angažirana.“ Pesniki bi si morali prizadevati „za vzbuditev vere v določene moralno-etične vrednote, brez katerih človek ne more resnično in polno živeti“. Zato so njegove pesmi usmerjene v naš čas, „ki v njem živimo in ga mažemo... ki nam je odmerjen in na katerega pljujemo“. Pesmi so po svoje zanimive.

Rudolf Mohar, PESMI, Izšle so v samozaložbi na 55 straneh, natisnila pa jih je tiskarna Učnih delavnic Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani. Zbirke nisem mogel dobiti.

Gabriel Kolbič, OTROŠKE PESMI. Izšle so v samozaložbi v Mariboru na 72 straneh. Avtor je akademski kipar in je knjigo tudi sam opre-

mil. V pesmih opeva zemljo okrog Slovenskih goric, kmečka praznovanja in običaje, rože, živali in podobno, vendar ne prinaša dosti novega.

Niko Grafenauer, **PODENJPED**. Zbirko je založila mariborska založba Obzorja (56 strani), pesmi so zanimive, izrazno neposredne, vsebinsko zaokrožene in zajete iz sveta, ki ga otrok najprej zaznava.

Cvetko Zagorski, **MOLČEČI SVET**. Zbirka je izšla v 300 izvodih v samozaložbi v Ljubljani (48 str.). Zagorski (roj. 1916 na Jesenicah, časnikar, navadno nastopa pod psevdonimom Milan Koblar) je že 1940 izdal pesmi Bog umira. V novi zbirki je ponatisnil pet starih pesmi, ostale so nastale v povojnih letih. Jedro zbirke so meditativni samogovori o veri v življenje, o plamenčku, ki ogreje življenje in mu sveti skozi mračine vsakdanjosti, kjer današnja poplava besed izgublja smiselni in dejavnostni pomen“. Pesmi so tople in je prav, da so izšle.

II. PRIPOVEDNIŠTVO

R o m a n i

Kakor pesništvo je bilo v tem letu razgibano tudi pripovedništvo, ki je dalo 11 romanov, več povesti, zbirk novel, potopisov, spominov itd.

Anton Ingolič, **LASTOVKA ČEZ OCEAN**. Obzorja Maribor, str. 454. Naslov je realen in simboličen: realen, ker je Lastovka ime jugoslovanskega poltovornega parnika, ki pelje iz New Yorka na Reko tovor blaga in 12 potnikov, simboličen, ker so potniki ljudje, ki jih je usoda kot lastovke zanesla čez ocean, da bi si v Ameriki ustvarili lepše življenje, toda domotožje jih žene spet domov, nekatere za stalno, druge samo na obisk.

Roman nadaljuje izseljeniško vprašanje, ki ga je pisatelj prikazal že v *Kje ste, Lamutovi?*, *Črni labirinti* in *Nebo nad domačijo*. Sprva teče življenje na ladji mirno, počasi pa Vesna, študentka ljubljanske univerze in časnikarica, pripravi potnike do tega, da ji začno po odlomkih razkrivati svoje življenje in mišljenje. Najzgovornejša je 60-letna mrs. Betty Bobbich, ki ima največ povedati. S petnajstimi leti je prišla v Ameriko, najprej garala kot sužnja pri bogatelem rojaku Petku, nato

se poročila s skopim možem, mu rodila tri otroke, pobegnila od njega, imela otroka in še enega z ječarjem v ječi. Imela je svoj salon, v katerem je prodajala prepovedane alkoholne pijače in sebe, poznala ni nobene morale, češ „šlo je vendar za dolarje. Dolar pa je bil, je in bo največji in najvišji bog v Ameriki“. Pri vsem tem razburkanem življenju pa je našla čas in denar, da je podpirala sorodnike v starem kraju, dala popraviti cerkev in šolo ter že na ladjo prejela brzojavko, da jo čakajo vaščani z godbo in zastavo. Eden njenih sinov je postal gangster, napadal banke in dobil 15 let ječe. Toda Betty se še ni umirila, zato je tudi na ladji dobila primerne mornarja.

Podobno razgibano življenje sta imela mr. Srebot in mr. Grum. Srebot je delal v gozdovih in tam stanoval, le pozimi se je preselil v mesto, da je s pijačo in dekleti zapravil prisluženi denar. Nato je bil iskalec zlata, farmar, trgovec s starimi avtomobili, sedaj pa se vrača domov, ker je zvedel, da ima doma deklo, o kateri sploh ni vedel, da mu je dala hčerko, ki je sedaj že poročena. Tudi Grum je bil delavec: „Delali smo po deset in še več ur na dan, zadnje kaplje znoja so kapitalisti iztisnili iz nas.“ Bil je sindikalist, zato so ga po njegovih besedah povsod metali na cesto, pisal je v časopise, vodil pevski zbor, pomagal graditi slovenske domove, med vojno podpiral partizane, vedno pa se boril proti katoliško usmerjenim Slovincem.

Mr. O'Green je zastopnik v Ameriki rojenega Slovenca: za silo še lomi slovenščino, toda njegov pogovorni jezik je angleščina; ponosen je, da je „pravi Amerikanec“, dvakrat ranjen v vojni, trikrat odlikovan. Njegova hči Nelly, ki je z njim, ne zna nobene slovenske besede in tudi ne ve, da je njen priimek O'Green slovenski Ogrin.

Novejši izseljenci so Rotar, ki je odšel v Ameriko po prvi svetovni vojni s Primorske, in Jakličeva družina, ki je živela v novem svetu tri leta. Le na obisk pa sta šli v Ameriko stara Jera in Vesna. Jera je imela v Ameriki moža in sina, ki je bil pri domobrancih, prišel v Ameriko, z očetom obogatel in pomilovalno gledal na vse doma, zato je skrivaj pobegnila na ladjo. Tudi Vesna je odšla na obisk k sorodnikom, bratranec jo je zasnubil, a ga je zavrnila.

Vse to je predzgodovina, ki jo Ingolič razpleta deloma v medsebojnih pogovorih, deloma jo pripovedujejo posamezniki Vesni, ki si piše dnevnik. To pripovedovanje je raztegnjeno skozi vso knjigo, in ker je razdrobljeno, je težko pregledno. Poleg tega pa se tudi na ladji dogajajo navadne in še bolj nenavadne stvari. Najprej se začne razbijati Jakličeva družina. Žena na noben način noče domov v revščino in očitno vara moža z nekim Urbasom, ki je izmed vseh potnikov najbolj skrivnosten: trdi, da je trgovski potnik, zabavlja čez Jugoslavijo, govori slabo angleški, a dobro slovenski.

Po nekaj dneh odkrije Vesna, da je na ladji slepi potnik Gregor.

Začne mu skrivaj nositi hrano in zve, da je bivši študent in domobranec. Umaknil se je v Avstrijo, od tam pa so ga poslali s skupino saboterjev v Jugoslavijo, a so malo opravili. Sedaj se zaradi domotožja vrača iz Amerike skrivaj domov in se bo na Reki javil oblastem. Na dan si ne upa, ker se boji Urbasa, ki je bil voditelj saboterske organizacije. Končno pa se je na Vesnino prigovarjanje le pokazal in takoj ga je Urbas napadel z nožem, Gregor pa ga je obstrelil s samokresom, ki ga je Jakličev sin ukradel na ladji, da bi z njim ustrelil Urbasa, ki mu je prevzel mater. V Dubrovniku odpeljejo Urbasa v bolnišnico, Gregorja pa v ječo, iz katere pa se bo kmalu vrnil in poiskal Vesno, ki ga bo težko čakala. Na ladji so imeli tudi pogreb, ker je Grum umrl in so ga vrgli v ocean.

Vse te ljudi in dogodke je pisatelj dovolj spretno povezal v kolektiven roman z vrsto skoraj enakovrednih junakov. Značajske osebe dobro naslikal: živi so, dobri in slabi, ponosni in skromni, zgovorni in molčeči, vsak svet zase. Manj prepričljive pa so življenjske zgodbe starejših izseljencev, kot so Betty, Srebot, Grum in Rakar. Kakor že v prejšnjih romanih o evropskih izseljencih je tudi tu Ingolič hotel prikazati staro romantično prepričanje, da je tujina mačeha, ki samo izkorišča izseljence. Iz njihovih besed vstaja pred nami Amerika brez vsake zakonitosti, džungla (morda je pri tem vplival Luis Adamič!), kjer vlada samo pravica močnejšega, kjer ni nobenega poštenjaka, kjer so same pokvarjene ženske in kjer je edini „bog“ dolar. Kljub temu pa je bil pred prvo svetovno vojno Cleveland največje slovensko mesto in lepo urejeno, v Ameriki je bilo več slovenskih dnevnikov kot doma itd. S to miselnostjo o tujini je obračunal že Oton Župančič v Dumi, Ingolič pa jo ganljivo ponavlja v duhu kakega Jakoba Aleševca ali Zofke Kvedrove. Povsod so dobri in slabi ljudje, vendar se Slovenci do uglednih gangsterjev še nismo povzpeli, dobili smo le nekaj senatorjev.

Kritik Mitja Mejak, ki ureja Ingoličevo Izbrano delo, pravi, da je ta roman „tudi pisateljska študija o zgodovini slovenskega izseljevanja čez veliko lužo“. Trditev je zelo dobrohotna, ker ob štirih ljudeh ni mogoče obdelati slovenskega izseljenskega vprašanja. Niso vse Slovenke Betty Bobbič in tudi ne Grumi, Sreboti ali Rotarji. Drži pa Ingoličeva ugotovitev, da so v Ameriki rojeni Slovenci malo zavedni — če niso strnjeno naseljeni —, za silo še znajo materino govorico, njihovo mišljenje pa je ameriško. Tretji rod pa je skoro vedno izgubljen, kar je lepo prikazano v očetu O'Greenu in njegovi hčerki Nelly. Njuno zgodbo, zlasti konec, je znal pisatelj pretresljivo povedati, češ: „Kdo bo v daljnem Rock Springeu sredi ameriških puščav, kdo bo v drugih tujih deželah še poslušal šumenje slovenskih gozdov, žuborenje naših vodá in žgolenje naših ptic — kdo?“

Oblikovno roman ni novost za slovensko slovstvo, ker je pozorišče

na ladji in slepega potnika že uporabil Beno Župančič v Mrtvem morju. Tudi v Ingoličevem pisateljskem ustvarjanju roman ni novost, ker je izseljeniško snov že obravnaval, tudi način pripovedovanja, da posega nazaj, si pomaga z dnevniki, zapiski, pismi itd., je že uporabil. Govorico starejših izseljencev je ponazoril s tem, da je uporabil mnogo angleških izrazov. Zlasti Betty je v tem plastična: „Tri mesece, three months, kaj pa je to! Petinštirideset let, forty-five years, to je nekaj...“

Ingolič je napisal tudi potopis SIBIRSKA SREČANJA; založila Mladinska knjiga, str. 198. Popisal je svojo pot po Sibiriji, moderna mesta, tovarne, znanstvene inštitute, mehanizirano kmetijstvo, neskončne gozdove itd. Potopis je napisan duhovito in zanimivo, opremljen pa je tudi s fotografijami, ki jih je pisatelj sam posnel.

Andrej Hieng, GOZD IN PEČINA. Slovenska Matica, str. 432. Hieng je doslej izdal tri knjige novel (Novele, Usodni rod, Planota), v katerih ga zanima predvsem vprašanje krivde, češ: „Mojo ustvarjalno donišljivo vznemirjajo predvsem nenavadni ljudje in nenavadni dogodki. Iščem v njih to, kar je zanje u s o d n o. Življenjska pot mojih junakov v novelah je: hoja ob prepadih, ob usodnem robu... Da, krivda, občutek krivde, ki vrta v človeku kakor črv v starem lesu. Marsikdo v usodni uri svojega življenja ni izpolnil svojega dolga do sočloveka, ki je iskal njegove pomoči, brezbrizno je šel mimo njega in ga za vselej zgrešil. To ga pozneje žre...“

Vse te besede veljajo v celoti tudi za njegov prvi roman Gozd in pečina. Tudi v njem je polno krivd, ljudje hodijo brezbrizno drug mimo drugega, nato se kesajo, toda napak in grehov ni mogoče popraviti, vest se oglaša in brez smrti skoro ni rešitve. Prvo polovico naslova razlaga junakinja Ana takole: „Svet je gozd in brez smotra: v njem rastemo drug preko drugega in drug mimo drugega, razpadamo ko kamni, prhnimo ko listje, uničujemo, kar je ob nas, in kar je ob nas, uničuje nas... Strahovi so ljudje, ki jih ne vidimo, čeprav bi jih morali videti.“

Svet je torej gozd, brez kažipotov, vendar pa prav na koncu glavni junak Miro Leban pokaže rešitev iz gozda življenja: „Šel je skoz gozd... Potlej se mu je med debli in med meglami naenkrat odprl pogled na pečino, ki jo je obsijalo prvo sonce... Kakor premec velike stare ladje je visela pečina nad njim in nemudoma si je rekel, da je našel znamenje, ki določa ali pojasnjuje njegovo bodoče ravnanje. Moral bo čez, čez steno, čez pečino. Vnaprej je čutil: vrtoglavico, napekost v mišicah, vlago na kamnu, znoj za vratom, bolečine v kolenih... Moral bo čez pečino. Prispodoba in več ko le to...“

Če hočeš torej v življenju uspeti, če nočeš sprhniti kot listje, se

moraš preko pečine povzpeti iz gozda. Toda za plezanje je treba trdne volje, notranje in zunanje moči. Hiengova filozofija je mračna in pesimistična, kakor je bila že v njegovih novelah. Življenje ljudi nima v njej nobene cene, saj se le redki izbranci prebijejo iz gozdne goščave.

Roman je tudi vsebinsko precej nevsakdanji. Godi se v našem času v Zagrebu, kjer živi glavni junak, slovenski skladatelj Miro Leban. Toda pisatelj posega daleč nazaj, prav do prve svetovne vojne. Tedaj je Leban preživel mladost v sončni Vipavi, kjer je bila njegova mati poštarica in sta tolkla hudo revščino. Že kot otrok je bil pesniška duša in je užival lepoto narave in ptičjega petja. V to idiliko pa je planila prva svetovna vojna in se mu zasekala v dušo in srce, da ga je spomin nanjo spremljal vse življenje.

Nato se Leban s spomini ustavi v letu 1925, ko so se mu „kar nenkrat razodeli ljubezen, uspeh in prijateljstvo“. S kantanto Ognji si je pridobil ugled, ki ga potlej ni več zapustil. „Bil je posebnej in kako bi ne bil v dobi, ko so celo malo pomembni ljudje nosili v srcu in v besedi zlo sveta; razumel se je na mojstrstvo ptiča noja... in tak je ostal.“

Naselil se je v Zagrebu, srečno prebil drugo svetovno vojno, ker je znal spretno krmariti med Scilo in Karibdo, oziroma, ker ni imel toliko značaja, da bi se odločil za eno ali drugo stran. Glasbeno je malo ustvarjal, več je sanjaril in se zabaval z dekleti. O njih je vodil poseben dnevnik: „Moje ženske niso bile moj križ, ker sem jih navadil, da so hodile same.“ In tako so šle ob njegovem življenju: Mira, Nada, Angela... do Ane. Kakor so prišle, tako so odšle. Edino Ana mu je nekaj pomenila, ker je upal, da se bo z njo rešil in začel novo, urejeno življenje. Toda Ana ga ni marala, vendar pa mu je dala moči in spoznanja, da se mora sam povzpeti preko pečine v smiselno življenje.

Pisatelj o Lebanu ne pripoveduje, ne poustvarja njegovega sedanjega in preteklega življenja, ampak se Leban sam izpoveduje. Izpoveduje se na različne načine: z dnevnikom, s spominjanjem, z odkrivanjem preteklosti in notranjosti Ani, z razpravljanjem z godbenikom Prohasko in še z vrsto drugih ljudi. V tem načinu podajanja je knjiga razgibana, mnogovrstna in po svoje sveža, nova in psihološko poglobljena.

Vprašanja, ki jih Leban odkriva, so razmeroma preprosta; kakšno varnost si znamo ustvariti v življenju; ali potrebujemo gospodarja; ali nas ljubezen učvrsti, ali je telo edina gotovost itd. Kljub obširnemu razmišljanju pa ne dožene do konca nobenega vprašanja. Leban ni filozof, ki bi znal reševati uganke življenja, tudi ni realist, ki bi se postavil življenju iz oči v oči, ampak je umetnik, ki veliko čustvuje, tudi v barvah (prim. v dnevniku prvih sedem dni z Ano!), toda nikoli ne gre do korenin, rajši se zateka v ljubezen ali vtika glavo v pesek kakor noj.

Od prve do zadnje strani romana ga spremlja Ana, ki ga je znala osvojiti, ker je iskala ob njem opore, ob kateri bi se povzpela iz umazanega življenja, ki se mu je poklicno predajala od prvih dekliških let. Ko pa je ugotovila, da je slabič, ga je gladko zapustila..

Tudi Ana ima svoj roman, le da je tragičnejši od Lebanovega. Njeni starši so bili bogati in ugledni, toda oče se je vdal pijači in igranju, zapravljal vse in pobegnul na Hrvaško, kjer je ostal leta v neki razvpiti hiši. Ana je šla dvakrat ponj, a ga ni mogla pripeljati domov. Zato je, pravi pisatelj, vse življenje iskala očeta, v vsakem moškem, tudi v Lebanu, toda v nobenem ga ni našla. Od tod da izvira njen nestanovitni značaj. Kljub pokvarjenosti pa se zaveda, da ne živi v redu, in hrepeni priti iz gozda življenja: „Meni se zdi, kot bi dolgo tavalala po kraški jami, vseskoz po temi... Čutim, da bom prišla na svetlo... priti moram na svetlo.“ Poročila se bo z violinistom Milanom, ki jo ima resnično rad in jo bo popeljal v novo življenje.

Poleg Lebana in Ane nastopa še vrsta drugih, večinoma nevsakdanjih ljudi. Anin oče živi samo v hčerini izpovedi in po neurejenem življenju konča tako, da ga nekdo obesil v gozdu. Njena mati se pojavlja najprej v pripovedi, nato tudi sama: starejša ženska, ki še ni pozabila, da je bila nekoč ugledna podeželska gospa, po miselnosti pa tipična malomeščanka. Hčeri je bolj zvodnica kakor mati. Po dolgih desetletjih se je ponovno srečala z mladostno ljubeznijo, glasbenikom Prohasko, in ob njem bo pozabila na pokojnega moža in Ano. Več prostora je posvetil pisatelj Prohaski, ki rad filozofira, pijančuje ter bi ga od daleč mogli primerjati Jurčičevemu stricu Dolefu v Desetem bratu.

Časovni razmah je zelo raztegnjen: sega od Lebanove mladosti do njegovih sivih las. Jasno je, da vsega tega razdobja pisatelj ni mogel zgodovinsko oživiti z vsemi barvami in sencami, ustavil se je le pri važnejših dobah. Pisatelja zanima samo notranja, človeška problematika ljudi — Ane in Lebana —, zato je pustil zunanji svet za kuliso, da imajo njegovi ljudje navidezno oporo.

Slogovno roman ni izčiščen, enoten, saj se prepletajo realizem, ekspresionizem, idilika in grob naturalizem. Zgradba ni trdna, ker je roman zgrajen iz vrste skoraj samostojnih zgodb, ki se šele na koncu trdneje povežejo. Ves skromno zunanje dogajanje pa preplavlja bohotna lirika, ki je utemeljena le pri Lebanu umetniku.

Beno Zupančič, MEGLICA. Zupančič (roj. 1925 v Sisku) je dovršil v Ljubljani slavistiko, potem se je posvetil v glavnem političnemu življenju. Do sedaj je izdal zbirki novel: štirje molčeči in druge zgodbe (1951) ter Veter in cesta (1954), povest Mrtvo morje (1956) ter roman Sedmina (1957, 2. izd. 1965).

Meglica je obširen roman (318 str.) in se dogaja v Ljubljani leta 1962 v enem samem jesenskem dnevu od jutra do naslednjega jutra. Kaj se lahko zgodi v Ljubljani v tem času? Dosti ali pa tudi nič, kakor se vzame. V Zupančičevem romanu se ne zgodi veliko, ker ga spet zanimajo mali ljudje, „rejci malih živali“ ali „vrtičkarji“, ki jih marksistično družboslovje istoveti z malomeščani. Roman nima zaokrožene zgodbe, ampak pisatelj mozaično projicira (prim. Joycovega Ulyssesa in podobne francoske eksistencialistične romane) doživljanja, razmišljanja, kritike in ironije cele vrste ljudi, ki jih je toliko, da jih je moral navesti na prvi strani kakor pri drami, da se bralec sploh znajde v tem labirintu nepomembnih in zato malo različnih junakov in problemov.

Meglica je tipičen primer slovenskega antiromana. V njem ne moremo govoriti o logičnosti ali nelogičnosti razvoja določene epske zgodbe, o več ali manj uspehah značajih, o realističnem opisu narave in podobnem. Roman je namreč zmes ljudi in drobnih doživljanjev, ki jih je pisatelj razum uporabil zato, da preko njih izrazi in izpove svoje misli o sodobni Ljubljani in slovenskem slovstvu sploh.

Najprej je predstavil Ljubljano: „Mesto je staro, njegovi prebivalci mladi. Komaj včeraj so prišli z dežele. Zato tako radi gojijo tulipane. Tulipani so rože, ki bi jih bilo mogoče pripisati pomembnim ljudem. Mesto je zjutraj kljub socializmu skoroda malomeščansko, pritlikavo, nataktno. Ljudje poležujejo, vstajajo, hitijo ali se obirajo, sitnarijo, se umivajo, češejo, brijejo, mažejo maslo na kruh, zabavijajo zaradi prometnih nesreč, dajejo otrokom spodbudne nasvete, da bi se pripravili na šolo. Res pa je, da so vsi tako ali drugače zaposleni. Gospodinje ocenjujejo gospodarski napredek na živilskem trgu. Cene, ljubi bog, kakšne cene! Koliko vsakdanjosti, koliko banalnosti! Človek se skoroda mora zgroziti, če je samo kdaj pomislil na kaj vzvišenega. Moški grejejo motorje, ne da bi se pozabili izza avtomobilskih vetrobranov ozirati po slokih nogah kake administratorke na visokih petah ali v oprijetem krilcu. In res je, da uporabljajo za glagol *delati* glagol *služiti*. Ostanek preteklosti. Njihov ideal so še zmeraj bele roke.“

Ze v tem opisu vsakdanjega jutra je vrsta ostrih puščic na razmere in ljudi, ki so vedno enaki, naj vlada ta ali oni družbeni red. Razlika je sam v tem, da se eni prej zadovoljijo z razmerami in sredstvi, s katerimi razpolagajo, drugi pa vedno hrepene više in v udobnejši položaj, seveda z manjšim trudom. Edini, ki je menda zadovoljen, je stari Gaber, ki ves dan sedi na soncu in se pogovarja s kokoško Nežico.

Drugačni so mladi in teh je v romanu največ. Lenca je nezakonska hči delavke, frizerka po poklicu, zaljubljena v akademika Matjaža, čigar oče je ravnatelj nekega podjetja, kar se da ugleden mož. Njena življenjska filozofija je kaj preprosta in sodobna: Hoče živeti. Hoče biti svobodna. Hoče imeti lepo krilo, čevlje po modi. Hoče biti med ljudmi, ki jo bodo spoštovali. Hoče biti čedna. Ne more prebiti brez dišav *Chanel* in dobre zobne ščetke. Rada hodi v kino, rada na ples.

Kmalu bo znala za silo angleško. Njeno gospodinjstvo ne sme trajati več kot uro na dan. Hoče moža, ki ne bo mevža. Ne verjame v nič: „V kaj pa naj bi verjela?“ Matere ne mara, ker jo svari in ji govori o „njenih“ časih, ki so za Lenco „kakor branje zgodovine ali ogledovanje porumenelih fotografij“. Ne dela rada, in kadar ji kdo kaj očita, pokaže zobe. Pripravljena je tudi ugrizniti. Življenje je zanjo „velika pisana žoga, ki si jo mora človek ogledati od vseh strani. Ob tem pa ne moreš biti sam. Dekle še manj kot možki.“

In Lenci je podobna vsa mladina obojnega spola, le da nekateri nič ne delajo, pa kljub temu živijo.

Največ junakov stanuje v stari hiši, ki je bila nekoč imenitna. Tako Helena z materjo in že omenjeno Lenco; slepi Miklavž z babico Magladeno, ki je blagajničarka hišnega sveta. Potem pekovski mojster Špik, mož sumljive poštenosti, z jalovo ženo Marjeto, ki pomaga ženskam, da se rešijo otrok. Finančni svetnik Franc se ukvarja z znanostjo, a popoldne umrje. Njegova žena Anastazija skrbi v hiši za zabavo in za živahno razpravljanje na sestankih stanovavcev.

Pisatelj se ne more sprijazniti s temi ljudmi ter njihovo sivo megleno vsakdanjostjo ter filistrskim življenjem. Prav tako pa ne mara nekakega „evropeiziranega“ tipa Slovence, kakršno je dekle, ki jo takole predstavlja: „Študira umetnostno zgodovino, ima fička, med počitnicami potuje po inozemstvu, kjer proučuje zgodovinske kostume, zraven pa se vadi v jezikih. Zelo je fina, zmeraj pravi ‘prosim,’ ‘izvolite’ ali ‘dovolite,’ ‘klanjam se’, oziroma podobne neslanosti. Kolikor mogoče obilno uporablja besede, kot so angažiran, indigniran, konsterniran, parafiran, polakiran, izdiskutiran, da ne navajam navedkov iz različnih tujih in domačih avtorjev ali diskusij. Drugače pa je tovarišica vsestransko neomadeževane preteklosti, zmerom oziroma vsakokrat pravih socialističnih nazorov, najboljših manir, dobrega zdravja... Plemenita živalca.“

Takšne in podobne sarkastične meditacije spremljajo ljudi in razmere vselej, kadar se ponudi pisatelju prilika. Ne ustavlja se samo ob posameznikih, ampak ob vseh Slovencih, češ da se preradi smilijo samemu sebi, iz vsakega občančka naredijo junaka, da je „že naravnost junaško biti nejunak“, in „še vedno smo Cankarjevi šimni Sirotniki. Naše gospodarstvo je kljub vsemu še zmeraj samo obrt. Naša trgovina podeželska štacuna z mešanim blagom. Naša kultura ljubiteljsko jecljanje. Naša znanost za silo preoblečena kraja. Naša politika hišni prepiri.“ (Matjaž) in dalje o Ljubljani: „To vaše mesto pa je takšno, kot bi prebivavci zajtrkovali uredbe, kosili resolucije, večerjali zakone.“

Morda bi se razmere spremenile, če bi prevzeli vodstvo mlajši, sposobni in šolani ljudje, rod, ki je zrasel po vojni in „nima nikakršnih ‘narodnoosvobodilnih kompleksov’, ne sklicuje se na zasluge, hkrati pa tudi ne more imeti slabe politične vesti.“

Roman je torej zmes ljudi in razmer, ki jih avtor razumsko prikazuje, razlaga, a tudi nakazuje rešitev, kjer je potrebna, drugod pa govori o njih s tako duhovito ironijo, da je že sama po sebi kritika in rešitev.

Oblikovno je delo razbito v toliko in toliko zgodbic, ki so pogosto brez dogodkov, razpravljanja, razmišljanja ali kritike. Zupančič pa je toliko umetnik, da zna ustvariti žive in značajsko izdelane ljudi, ki niso klišeji, ampak vsakdanji slovenski ljudje, zajeti iz resničnega življenja.

Mimi Malenšek, MINUTA MOLKA. To je že 15. knjižno delo Mimi Malenškove (roj. 1919 v Dobrli vasi na Koroškem), ki je danes poleg Mire Miheličeve med najvidnejšimi slovenskimi pripovednicami. Skoro v vseh delih — tudi zadnjem — obravnava zgodovinsko snov, toda po njeni lastni izjavi je ne zanima zgodovina kot taka, „ampak človek ali skupina ljudi v določenem času, družbi ali okolju“ in vpliv posameznika ali večje skupine na široki tok družbenega dogajanja. Vsakdo plačuje obulus svojemu času, vsakdo pa tudi sooblikuje obraz svojega časa.

Roman *Minuta molka* prikazuje generacijo, o kateri pravi pisateljica, da je nosila na svojih ramenih vso težo razdobja, v katerem sta Evropo pretresali dve veliki vojni, in težo boja za velike družbene spremembe po zadnji vojni. Ta rod predstavljajo France Potočnik, Peter Klemen, Pavle in Bernard, ki so bili ob koncu prve svetovne vojne ljubljanski osmošolci in so potem krenili vsak v svojo smer. France je odšel najprej na Koroško za prostovoljca, bil ranjen, nato je doštudiral za zdravnika. Peter je krenil v Prago in postal slikar. Pavle je stopil v bogoslovje in so ga posvetili v duhovnika, medtem ko se je Bernard spremenil v revolucionarja in nastopil med zadnjo vojno, ko je napočil njegov čas.

To je dolga doba, ki jo je Malenškova zajela v svojem romanu, skoraj 50 let slovenske zgodovine. Jasno je, da ni mogla poustvariti vseh zgodovinskih dogodkov z enako natančnostjo in umetniško močjo, nujno se je morala omejiti na važnejše in še te samo skozi dušo zdravnika Potočnika. Bolj kot roman bi lahko rekli, da je *Minuta molka* kratek pregled slovenske zgodovine od prve svetovne vojne dalje, vendar pa ne samo zunanje zgodovine, ampak tudi notranjih sprememb v slovenskem človeku.

Da je mogla pisateljica podati vse dogodke skozi dušo glavnega junaka, je vzela izvirno, čeprav nekoliko nenavadno zgodbo. Slikar Peter umira v svoji hiši nekje na Gorenjskem, kjer je doma tudi zdravnik Potočnik, že v pokoju. Potočnik sedi ponoči pri umirajočem prijatelju, in ker ne more ničesar napraviti zanj, se spominja svojega in prijateljevega življenja. Najprej dijaških let, prve ljubezni do notarjeve Mirte, Koroške, kjer na dolgo in široko opisuje boje in vse, kar je pripeljalo do neuspelega plebiscita, Mirtine poroke z nekim

Srbom, zdravniške službe v ljubljanski bolnišnici, Mirtine smrti in svoje poroke z njeno sestro Leljo. K sebi sta vzela Mirtino hčer Tamaro, toda Lelja je umrla ob porodu prvega otroka. Ostal je sam s Tamaro, se preselil v domačo vas, ustanovil zdravstveni dom in postal vaški zdravnik. Med zadnjo vojno so ga Nemci odpeljali v taborišče, kjer je zdravil, po vrnitvi je dosegel, da je Tamara doštudirala za zdravnico in sedaj ga vsako nedeljo obiše.

Vzporedno s Francetovim zasebnim življenjem pa razgrinja pisateljica življenje in razvoj slovenske vasi. Ni je natančno lokalizirala, a je nekje na tromeji, ki močno vpliva na prebivalce. V stari Avstroogrski so vsi preprosti kmetje, le trgovec in žagar sta se nekoliko dvignila nad ostale, življenje teče mirno, idilično, ljudje so dobri, delavni, pobožni. Vojna raznese ljudi po svetu, marsikaj vidijo, zato začno po povratku in v novi državi življenje spreminjati. Kmetije so jim premalo: razvijati se začne tujski promet, zato olepšajo hiše, jih prezidajo, dvignejo, da dobe čim več tujskih sob. Ker je meja blizu, začno tihotapiti, razraste se tudi lesna trgovina in žage pojo noč in dan svojo pesem. Razcepijo se v klerikalce in liberalce, v orle in sokole ter nagajajo drug drugemu. Vendar je v njih še ostala nekdanja kmečka poštenost, zato tudi nemško zasedbo kar srečno prebijejo.

Po zadnji vojni jim premoženje nekoliko zravna, vendar tudi tedaj ni večjih pretresov. Na zunaj res ni večjih sprememb, toda v njihovi miselnosti se je marsikaj starega, dobrega porušilo, zato ni čudno, da je zdravniku žal teh nepovratnih časov. Spremembe v kmečkem življenju je pisateljica dobro zadela, videti je, da jih pozna in občuti, zato je ta del najlepši in umetniško najmočnejši. V kmečkem svetu je ustvarila vrsto zanimivih značajev, kmečkih korenin, katerih vrste se danes močno redčijo. V romanu pa so živi in tako bodo ostali in pričali „o nekdanjih dobrih časih“.

O generaciji kot taki ne moremo reči, da je kaj prida soustvarjala življenje in razmere, ker se je samo Bernard zavestno boril za drug socialni red. France sam o svojem delovanju takole sodi: „Navsezadnje je vse, kar je kdaj storil v življenju, storil, ker drugače ni bilo mogoče, ker druge poti ni iskal in bi je morda sploh ne bil našel. Zato ker je bil pač človek in ker življenje od človeka zahteva v nekem trenutku to in v drugem spet nekaj drugega.“ Skratka, France je dober človek in Tamara mu pravi: „Svet je nekoliko boljši zavoljo takih ljudi, kot si ti.“ (Podobni junaki in misli so v Finžgarjevi povojni povesti *Mirna pota!*) Kakor France so dobri tudi drugi, popolnoma negativnega značaja ni v romanu nobenega.

Pripovedovanje je tekoče, zanimivo in zlasti kmečko življenje lepo psihološko poglobljeno. Zahtevam pravega romana delo ne ustreza, ker je preveč raztegnjeno, vendar bo zlasti mlajši rod našel v njem kos slovenskega življenja, ki počasi izginja v pozabo.

Vladimir Kavčič, UPANJE. Upanje je osma knjiga Vladimirja Kavčiča (roj. 1932 v Podgori v Poljanski dolini), nov korak na poti njegovega umetniškega razvoja, a tudi nova snov, sodobna jugoslovanska stvarnost.

Knjiga namreč prikazuje življenje vojakov, ki služijo rok v zahodni Slavoniji. Tu so zbrani iz vse države, preprosti in izobraženi, vestni in leni, dobri in slabi — skratka mladi ljudje s svojimi načrti, težavami, upanji in usodami. Pisatelj spremlja njihovo vsakdanje življenje, odkriva pa tudi njihovo preteklost, jo prepleta s sedanostjo, usode in portreti posameznikov se neprestano prepletajo in izpopolnjujejo. Zato nimamo enotne zgodbe in glavnega junaka. Delo je izrazito kolektivno, osredotočeno predvsem na skupino izobražencev-vojakov, ki zastopajo najrazličnejše moralne svetove in vsak po svoje gledajo na vojaško življenje.

V prvem delu romana se precej dviga nad ostale inž. Robert, asistent uglednega ljubljanskega profesorja in spreten kemik, ki je že zbudil zanimanje doma in v svetu. Poleg tega je bil iz ugledne družine, ki je imela dobre zveze. Toda imel je kup slabih lastnosti: na las je bil podoben predvojnim ljubljanskim bogatim sinčkom edinčkom. Bil je brez prave volje do dela, zadovoljil se je s položajem, na katerega se je usedel, uspehe je rajši dosegal z bahanjem in lepim govorjenjem kakor pa z resnim delom. Rad je veseljačil, popival, živel „na široko“, ker mu očetovega denarja ni manjkalo, zabaval se je z dekleti in zapeljal uradnico na kemijskem inštitutu Martino. Vojaško življenje si je na vse načine lajšal in se ga kmalu tudi rešil. Prepričanja ni imel nobenega, država, politika, vera, morala so mu bile deveta briga. Bil je tip ljudi, ki vidijo samo sebe, ki si brezobzirno krčijo pot navzgor, edini cilj jim je uživanje, visok položaj, dosti denarja, velik avto, ne poznajo pa duhovnega življenja.

V drugem delu romana je posvetil pisatelj več prostora Borisu, kavarniškem pianistu, a bi bil rad skladatelj, toda je preveč samo sanjal. Bil je notranje razdvojen, razbit, domači so bili med vojno na drugem bregu, zato je bil med tovariši „zaznamovan“, celo vpis v partijo mu ni koristil, ker so povsod prehitro zvedeli za njegovo preteklost. Tudi pri vojakih je bil sprva ves nemiren. Ciničnega Roberta je občudoval in se z njim družil, počasi pa je zlezal v pisarno in skušal biti najboljši, najzvestejši (tipičen Slovenec pač!). Ko se je spomladi začel lov na ustaške skrivače, se je Boris tega lova navdušeno udeležil in enega izmed skrivačev ustrelil. Tedaj je nenadoma ugotovil, da se je notranje prerodil: „Vsa njegova prejšnja hotenja, ves njegov miselni in čustveni svet je tu izpuhtel kakor dim pravkar končanega spopada... Odpovedal se je preteklosti. Začel bo živeti znova.“

Kakor Roberta je pisatelj tudi Borisa osvetlil od vseh strani. Bil je boljši, ker je bil kmečki sin in ker si je moral sam utirati pot skozi življenje. Toda kot človek je bil preveč nepraktičen; čeprav je imel

univerzo, si ni znal poiskati primerne službe. Njegova razdvojenost je nekoliko šibko utemeljena, ker pravzaprav ne spada v tako imenovano komunistično „razočarano generacijo“, kakor je zapisano na ovitku knjige. Borisa niso razočarale razmere, ampak je bil sam kriv neuspehov. Tudi njegovo končno spoznanje je malo prepričljivo.

Poleg dveh Slovencev, nastopa v romanu še vrsta južnih bratov. Kapetan Pašalić je tip starega oficirja, živi sam zase, vojakom je nedosegljiv, sicer pa neustrašen in pošten. Hercegovac desetar Bebek je primer prevestnega človeka. povzpel se je iz skromnih razmer in sedaj se hoče ob vsaki priliki izkazati, da bi ga pohvalili. Srb Mića Dimitrijević, študent ekonomske fakultete, je po značaju precej podoben Borisu, po načinu življenja pa Robertu: pijančuje, poseda po gostilnah in veliko govori, zabava se z dekletki ter sanjari o ženi svojega strica. Pretresljiva je življenjska usoda Joza Vuleta: doma je bil siromak, z bratom sta se pretepala, da sta bila oba zaprta, končno si je postavil hišico in se oženil; otroci so se rodili kar po vrsti in z njimi še večja revščina, pri četrtem otroku pa je bil tako obupan, da ga je ubil. S tem si je odtujil ženo. Pri vojakih je bil vesten in je edini padel v boju z ustaši. Drugačen od njega je Fember, odkrit upornik in zabavljač čez ustaljeni red. Tudi tega zadene krogla, in sicer Borisova ko med zasedo zapusti lastne vrste. Zalo nazorna in živa sta še Tači in Niko, prvi naraven in zdrav kmečki fant, drugi zagrenjen in nezadovoljen s seboj in svetom.

Tako je Kavčič ustvaril vrsto živih fantov, ki jih je vojaški rok potisnil pod isto streho in na zunaj enak način življenja, na znotraj pa nadaljujejo ali prebolevajo prejšnje doživljanje. Preteklost pisatelj spretno odgrinja, po odlomkih, kadar nanese prilika, da poživi enolično vsakdanjost: med odmori v vojašnici, v zasedah, kadar ni nevarnosti, zvečer in ponoči, ko posamezniki premišlujejo. Tudi vsakdanje vojaško življenje je podano tako, kakor se v resnici odvija. Pokrajina je enolična, sama ravnina, ki ubija ljudi, ki je niso vajeni. Pisatelj jo je začrtal le z nekaj krepkimi potezami, ki popolnoma zadostujejo za to vojaško okolje.

Jezik je realističen, včasih vojaško robot in posejan z značilnimi srbskimi vojaškimi izrazi, zlasti primerami, ki so sočne, jih ni preveč in poživljajo pripovedovanje. Upanje je napredek v Kavčičevem pripovedništvu, istočasno pa obogatitev sodobne slovenske snovnosti.

Nada Gaborovič, NE SAMO JAZ. To je četrta knjiga mariborske pisateljice in tudi snov je zajela iz Maribora: sodobno življenje povprečne meščanske družine, vendar ne v celoti in v povezavi z družbo, ampak osebni odnosi med posameznimi družinskimi člani, v prvi vrsti med možem in ženo.

O tem pripoveduje v prvi osebi mož Jane Sket, odgovorni ured-

nik tamkajšnjega časopisa. Naveličan je žene Marte, naveličan pa tudi enoličnega življenja. Bil je siromašen kmečki študent, vojno je preživel v taborišču, zato je po vojni naglo napredoval. Enolično življenje pa ga je notranje ubilo, ker ni imel nobenega ideala, ker je mehanično opravljal svoje delo. Pisanje člankov ni zahtevalo nič osebnega, vse je bilo vnaprej določeno: toliko vrstic o tem, toliko o onem, vmes pa dolge seje, o katerih koristnosti ni bil prepričan, le udeleževati se jih je moral, ker je bil pač „ugleden mož“. Včasih je želel postati pisatelj, kmalu pa je tudi to misel zavrgel in edino nepoklicno delo je bilo šahiranje v gostilni in popivanje v pozne nočne ure. Tako je bil malo doma, a še takrat slabe volje.

Drugačna je bila žena Marta, nekdanja igravka na amaterskih odrih, potem profesorica, a po moževi trditvi nikoli ni prenehala igrati. Čeprav se je njena svežina že osula, je bila še zmerom privlačna. Bila je prepričana, da je več vredna, kot ji je nudilo vsakdanje življenje, zato je sanjala o filmski karieri. Šola jo je veselila in je imela lepe uspehe, sploh bi bila postala navadna žena in dobra mati, če bi ji bil dajal kaj opore mož. Ko pa je gledala njegovo naveličanost, izostajanje od doma, je začela tudi sama iskati družbo in vsaj skromno zabavo. Če bi ne bilo otrok, bi se bil njun zakon razdril, čeprav nobeden izmed njiju tega ni želel. Počasi se je navzela miselnosti prijateljic, ki jim je bil sodobni tehnični napredek edini smisel življenja, njen mož pa ni bil sposoben, da bi korakal z ostalimi.

Hčerka Jana je hodila v zadnji razred osemletke. Prezgodaj je doživela ljubezensko razočaranje, zato se je zaprla vase in pomilovalno gledala na neurejeni zakon staršev. Bližji ji je bil oče kot mati, ker se je več ukvarjal z njo in ji skušal pomagati pri učenju in pri premagovanju mladostnega razočaranja. Njen brat Martin je bil še otrok, zahteven in razvajen, ker je odraščal brez družinske ljubezni, prepuščen deklam, ki so se pogosto menjavale.

To so osnove, na katerih je zgradila Gaborovičeva svoj roman *Ne samo jaz*. Že na prvi pogled je jasno, da bo krenila v običajni in konvencionalni zakonski trikotnik: žena — mož — prijateljica. Jane je nepričakovano srečal neko Vero, uradnico in ženo ekonomista Bresta, in začne se ljubezen, zelo petošolska in žalostna. Jane bi rad ohranil zunanji videz, mesto je majhno, škodilo bi njegovemu položaju, noče se ločiti od žene, noče začeti novega življenja, ker bi od njega zahtevalo nekaj dejavnosti. Tako pravzaprav ona pritegne Janeta, loči se od moža, ko pa vidi, da Jane ne bo istega napravil, odide za eno leto v Ameriko in medtem bosta pozabila drug na drugega.

Ta meglena ljubezen se vleče skozi ves roman, večinoma ob večerih. Pisateljica se ponavlja, premleva že stokrat izrečene misli, dejanja skoro ni. Kadar pa ni Jane z Vero, se doma prepira z ženo, vedno o istih stvareh, vedno na enak način in vedno brez vsake odločitve. Otroka sta se teh prepиров že tako navadila, da se ne zmenita več

zanje, le Jana, kadar ne more več prenašati, zagodrnja, naj že vendar prenehata.

In tako se Jane Sket ob koncu romana znajde prav tam, kjer je bil ob začetku: notranje razdvojen, nezadovoljen s seboj in ženo, povrh pa še brez Vere. Morda je edini uspeh ta, da se je spet zbližal s hčerko.

Roman se pisateljici ni posebno posrečil, ker je premalo vdelen v sodobno slovensko družbo. Časnikar Sket je tako zaposlen sam s seboj, da ne vidi življenja okrog sebe, zato je roman pravzaprav samo podoba časnikarja Sketa in njegove žene, deloma tudi hčere. Premalo je torej v delu občečloveškega, splošno zanimivega in veljavnega, kar bi bravca prevzelo in pretreslo. Ni katarze, očiščevanja ali novega spoznanja, vse je preveč statično in enolično. In vendar je pisateljica že v naslovu poudarila, da ni samo Jane tak.

Pripovedovanje je širokopotezno, pisateljici se nikamor ne mudi, zato na dolgo in široko pripoveduje tudi o manj važnih razgovorih in dogodkih. Kljub vsemu pa je roman. Ne samo jaz za Gaborovičevo napredek v njenem pisateljskem razvoju. Predvsem je premagala staro, že izrabljeno snov in se lotila sodobne.

Ela Peroci, PO ŠOLI ME POČAKAJ. Perocijeva (roj. 1922 v Sv. Križu pri Rogaški Slatini) se je doslej uveljavila kot dobra mladinska pisateljica; sedaj je prišla do kratkega romana *Po šoli me počakaj*. Sama pravi, da je to „drobna knjižica, ki sem jo dolgo pisala, nekaj let. Nisem in nisem mogla najti pravega izraza za to, kar sem hotela povedati... Od mojega pisanja, ki ga poznate, se seveda zelo razlikuje. Tu opisujem našo mladost.“

V bistvu pa vendar ni tako velike razlike med njenim kratkim romanom in dosedanjim pisanjem. Prej je opisovala v pravljicni obliki mladost svojih otrok, tukaj pripoveduje o svoji dijaški mladosti, način pa ni tako drugačen. Tudi v romanu je pripovedovanje v prvi osebi in na način, kot bi imela pred seboj znance in bi jim pravila o sebi. Začenja npr.: „Zrasli ste in nič več vam ne morem pripovedovati pravljic...“ Ta pisateljčin kramljajoči način, to njeno poseganje v pripovedovanje spremlja vso knjižico, na drugi strani pa so tudi mesta, ki so čisto ekspresionistična in neke vrste pesem v prozi: kratki stavki, odsekani, kot naštevanje: „Verjela sem v prstan z majhnim rubinom, / verjela sem v tisoč lepot, / v varno nebo, / v tihe sprehode, / v noči brez strahu, / v domovino brez mej, / v pesem, ki sem jo pela, / verjeli smo v sebe in v vse dobro v nas.“

Zgodba sama pripoveduje o pisateljčini mladosti oziroma o zadnjem šolskem letu; prvi dan se je začel še v miru, zaključek z maturo pa je segel že v vojno. V tem razponu spoznamo nekaj sošolk in sošolcev, vendar samo v glavnih obrisih. Sprva je njihovo življenje brez-

skrbno: zabavajo se, hodijo v plesno šolo, zlagajo pesmi, odkrivajo si ljubezen. Vsega tega pa je ob izbruhu vojne na mah konec. Življenje je postalo težje, v šoli veje drug zrak, začne se organizacija Osvobodilne fronte in pisateljica pravi, da so vsi vneto sodelovali pri tem delu.

Kakor način podajanja, tudi zgodba ni etnotno zajeta, nekateri prizori so izrisani realistično, drugi ekspresionistično, bežno, bolj lirično kot epsko. Prav to neenotnost pa daje knjigi neko svojstveno privlačnost, ker so nastopajoči junaki vsi mladi, polni optimizma in zaupanja v vse lepo in dobro. Na drugi strani je ekspresionistični slog živahen, razgiban, ker se ne ustavlja pri nadrobem opisovanju, ampak zajema le bistveno, bolj razpoloženje kakor zunanje dogajanje. V knjigi je ohranjen način življenja predvojne ljubljanske dijaške mladine, podan z očmi enega izmed njih.

Karel Mauser, LJUDJE POD BIČEM. Tretji del. Izdala SKA v Buenos Airesu. Čeprav je pisatelj zapisal „Povest v treh delih“, je po obsegu (1113 str. in je najobsežnejše delo, ki je izšlo v tujini) in široki zasnovi pravi roman.

Delo se začinja nekaj mesecev pred zadnjo vojno v Podbrezjah na Gorenjskem, kjer učiteljujeta Viktor Žalar in Silva Miklavc, zaročena z ljubljanskim bogatašem Blažem Bregarjem. Polagoma je začela brsteti hed Silvo in Viktorjem ljubezen, ko pa je izbruhnila vojna in so oba fanta odpeljali v taborišče, je Silva izgubila nedolžnost, da je rešila Blaža. Ko je pričakovala otroka, jo je Blaž zapustil in se poročil z drugo.

V drugem delu je Silva v Dobropoljah, pisatelj je posegel v vojna leta in prikazal borbo za Turjak, vpeljal pa je nekaj novih oseb, zlasti bivšega partizana nadučitelja Kostja Razpeta, njegovo ženo Natašo in funkcionarja OZNE Sašo. V tem delu je Silva precej pasivna in jo zapro zaradi prepovedanih knjig. Blaž odpelje Razpetu ženo in ta se razočaran nad vsem ustrelji.

V tretjem, zaključnem delu je pisatelj razrešil usodo do tedaj znanih ljudi in nekaterih novih. Pravo bistvo in jedro knjige sta Bregar in Nataša, ki se po Razpetovi smrti poročita. Bregar, ki je bil ves čas razvajen sinček edinček, se tudi v novih razmerah ni spremenil: postal je še večji gospod kot prej, stanuje v krasni vili z vrtom, ima avtomobil, hodi v tujino nakupovat za podjetje in novo družbo, pri tem goljufa in nalaga denar v Avstriji, kamor se bo umaknil, ko bo postalo doma prevroče. Natašo ima bolj za okras kot za resnično ženo, kmalu pa ga začne odbijati njena rabsipnost in pozneje bolezen — rak. Ko ženina bolezen napreduje, ji preskrbi za služabnico bivšo usmiljenko, sam pa si poišče kar dve ljubici. Skratka, Bregar je popolnoma negativen človek, brez značaja, brez političnega prepričanja. Ko čuti, da ga po ženini smrti sumijo, se skuša umakniti v Avstrijo, toda med

aretacijo ga ustrelijo. Njegova usoda je tragična, vendar nujna posledica njegovega življenja.

Nataša je sprva napol razvajan otrok, ki se upira možu Razpetu, ker ji ne more dati tistega razkošja, o katerem je sanjala v gozdu. Gizdalinski Bregar ji je takoj ugajal, zato je šla brez pomisleka za njim, le od časa do časa jo je motila krvava preteklost in Razpetova smrt. Bila je pa premalo resna in globoka, da bi sama mogla iti vase in spoznati svoje pravo bistvo. Potrebni sta ji bili Silva in bivša usmiljenka Neža. Obe sta tako vplivali nanjo, da je šla med boleznijo vase in se pred smrtjo skrivaj spovedala. Mauser ji je posvetil veliko prostora, mojstrsko se je poglobil v njeno duševnost in utemeljil njeno notranjo praznoto s tako nazornostjo, da spada v tem pogledu med bisere slovenskega pripovedništva. S tenkim psihološkim posluhom je nato razvijal in oblikoval to duševnost, dokler je ni pripeljal do enovitosti in notranje harmonije. Zaradi te popolnosti, zaradi preteklosti, ki je presejala njene moči, in zaradi trpljenja, ki ga je tako vdano prenašala, čeprav ji je bolezen vzela moža, telesno lepoto in zavidljiv družbeni položaj, spada med najlepše postave vse trilogije.

Ob Nataši pride do prave podobe tudi Neža, popolnoma nova oseba v trilogiji. Kot bivša usmiljenka je živ dokaz svojega poklica, v katerem je odmrla sebi in se popolnoma žrtvuje samo za druge. Tudi z njo je dosegel Mauser lep uspeh.

Nova je tudi Bregarjeva tajnica Lidija. Kot večina drugih oseb ima težko preteklost: vojna ji je porušila dom, moža so ji ubili, postala je aktivistka in pomotoma izdala nedolžnega človeka partizanom, da so ga ustrelili kot izdajalca. Sedaj ima tajna policija v rokah dokaz njene krivde in jo izkorišča po mili volji — proti njej in proti Bregarju, čeprav ga ljubi. Pustila je, da so ji napeljali v stanovanje skriven telefon, nato je morala vabiti Bregarja na dom, da so prisluškovali, ko ji je počasi odkrival svoje grehe in načrte. Nazadnje se ji je od vsega hudega zmešalo. Njen duševni razvoj do blaznosti in izbruh blaznosti same je mojstrsko opisan.

Saša je oznovec, brez srca in ene same dobre misli, bolj stroj kot človek, in bi izdal tudi svojega očeta, če bi mu ukazali. Še slabši je njegov pomagač Cestnik, ki ustrelj Bregarja.

Silva mora prehoditi trnovo pot ljubljanskih zaporov, gledati, kako vozijo jetnike noč za nočjo v smrt, ječarji so neprijazni, včasih jo obišče Saša, da se naslaja nad njenim trpljenjem, zasliševanja so mučna, končna obsodba: dve leti prisilnega dela. Najprej dela v Teharjih na polju, nato v kočevskih gozdovih. Veliko je trpela, a tudi notranje zorela. In prav v njeno notranjost je pisatelj dobro posvetil.

Kakor že v drugem delu Razpet, tako je v tem delu tudi Viktor počasi spoznaval, da življenje ne sloni na pravičnih temeljih. Kmete so s silo potiskali k tlom, čeprav je bil prepričan, da edino zemlja daje življenje. Šola se mu je uprla, ker je moral učiti stvari, v katere ni

veroval. Odšel je za gozdnega delavca, a tudi tu so mu nagajali, ker niso prenesli, da se jim idejno noče ukloniti. Tako je počasi našel samega sebe in razčistil svoje razmerje do Silve. Takoj po njeni vrnitvi iz taborišča sta se poročila, ker pa so Viktorja odpustili od dela, sta ponoči skrivaj prešla mejo in postala begunca.

Če pogledamo na delo v celoti, vidimo, da je Mauser najbolj uspel v tretji knjigi, kjer je ustvaril vrsto oseb, ki so med seboj na ta ali oni način prepletene, psihološko poglobljene, utemeljene in življenjsko resnične. Bolj so ga zanimale osebe kot razmere in okolje, ki je le široko platno, pred katerim se zapletajo in razpletajo osebne drame nastopajočih oseb. Le v tretjem delu je tudi zunanji okvir resničnejši in plastičnejši.

Trilogija je resno in prepričljivo delo ter bo ohranila svojo vrednost zaradi umetniških dosežkov in zaradi odkrite poštenosti, s katero je avtor prikazal to zapleteno in sporno obdobje slovenske zgodovine.

Ferdo Godina, BABILON LJUBEZNI IN SOVRAŠTVA. Roman iz življenja filmskih delavcev. Pomurska založba. To je deveta knjiga tega prekmurskega pisatelja (roj. 1912 v Dolnji Bistrici) in po vsebini novost v slovenskem pripovedništvu. Obravnava razmere v slovenskem filmskem svetu, čeprav je v uvodu pripomnil: „Snov, ki jo obravnavam v svojem romanu, nima nobene zveze z razmerami v slovenski filmski proizvodnji in prav tako ne s filmskimi razmerami v drugih republikah Jugoslavije.“

Dejanje je postavil v lepo deželico Lazitanijo, ki ima milijon in pol prebivavcev, socialistično samoupravljanje in dve filmski podjetji Morana in Lata. Glavni junak je snemavec Roman Mujdrca, ki pripoveduje v prvi osebi o svojem življenju, o babilonski zmešnjavi v filmskih podjetjih in med kopico ljudi, ki so tu osredotočeni. Med seboj se ljubijo in sovražijo, rafinirano spodjedajo drug drugega, voditelji so diktatorski primitivci in šarlatani ter na debelo trošijo družbeni denar: „Delavec v tovarni mora za svojo malo, prepičlo plačo delati po osem ur na dan in ga pri odhodu domov pretipajo, ali ni ukradel vijaka, kmet mora delati od zore do mraka, če hoče živeti, in še celo uradnik mora v uradu nekako prebiti svojih sedem ur... Mi pa zapravljamo stotine milijonov in nihče nas ne vpraša, kam smo jih dali in kje so filmi, ki smo jih z milijoni realizirali.“ Kritika ni naperjena le proti človeku kot takemu, ampak še bolj proti razmeram, ki take ljudi dopuščajo in ustvarjajo.

Kritiko poživlja snemavčeva ljubezenska zgodba. Poročen je z ženo Maro, a jo brez utemeljenega razloga zavrže, potem ima otroka s Sabino, jo pozabi in se zbliža z nekoliko skrivnostno Nušo, nazadnje pa se spet pomiri z Maro. Njegovo zasebno in javno življenje je v nasprotju in nekoliko šibko psihološko utemeljeno, Mara pa je najlepši lik vsega romana, dobra, požrtvovalna in zna vse odpustiti.

Kritik Jože Šifrer je v ljubljanski Sodobnosti zapisal: „Godinov roman pomeni zanimivo, prijetno in poučno branje. Pisatelju se je dokaj posrečilo razgrniti predse moralna vozlišča sodobne družbe in še posebej te, ki je določena z našimi republiškimi mejami. Z veliko prizadetostjo je spregovoril o marsičem, kar vznemirja razmišljujočega sodobnika. V tekstu si pripoved ter osebna izpoved ves čas podajata roki, to pa je gotovo eden izmed elementov dobre literature.“ (1967, 332)

Godina je izdal tudi zbirko novel VIRAGOVA VERONA, ki so izšle že davno po revijah. Prikazujejo nekdanje Prekmurje, predvsem mlade ljudi ter njihovo erotiko. Nekatere imajo protiduhovniško tendenco (prim. Jože Šifrer, Sodobnost, 1967, 556), večinoma pa se ne dvigajo nad opisno povprečnost.

Frane Šrmpf, BEG V JUTRO. Izdala Pomurska založba. Ta kratki roman (188 str.) pripoveduje o dvajsetletnem štajerskem fantu Bračku, ki so ga Nemci mobilizirali in poslali z vojaško četo v Francijo. Tu skuša pobegniti v Švico, toda na meji ga obstrelijo in zapro. S pomočjo francoske prijateljice Yvonne in nemškega vojaškega zdravnika, ki je s Koroške, pobegne iz bolnišnice ter se po mnogih dogodivščinah (dolgo se vozi pod vlakom, na katerem so njegovi bivši tovariši) prebije do Celovca, kjer dobi zvezo s partizani, toda Nemci ga tik pred ciljem spet ujamejo in obglavijo.

Delo je snovno precej razgibano, vendar pa umetniško zelo začetniško in neprepičljivo.

Fani Okič, LJUBIM TE, DEKLICA. Roman (199 str.) je precej avtobiografski in pripoveduje o slovenski gimnazijki, ki jo Nemci izselijo na Hrvaško. Pridruži se moslavinskim partizanom, postane četna sekretarka SKOJ, vzljubi soborca Milkana, vendar mu ljubezni ne odkrije. Ljubezen prekine fantova smrt, sama pa doživi vse ofenzive, je dvakrat ranjena in trikrat odlikovana.

Pisateljici se v tem knjižnem prvencu ni posrečilo, da bi se dvignila nad romanizirani zapis lastnih doživetij. Čeprav je mnogo lepih strani in doživetij, ni pravo umetniško delo.

Povesti in novele

Malo več kot romanov je izšlo knjig povesti in novel, ki so različnega obsega in umetniške vrednosti.

Marjan Krušič, SREČNI OTOK. Prva knjiga tega pisatelja, obsega pet novel o življenju na nekem dalmatinskem otoku. Novele so

samostojne,, vendar predstavljajo zaokroženo celoto, ker imajo isto pozorišče — otok in njegove skromne prebivalce. Delo je zanimivo, sodobno, uspelo.

Pavle Zidar, JEM NJEGOVO TELO IN PIJEM NJEGOVO KRI. To je peta avtorjeva knjiga in obsega naslovno novelo in novelo Jutro. V obeh je podal svoj pogled na svet, precej zapleteno in z moralno tendenco.

Saša Vuga, ZARJAVELE MEDALJE. Šest novel, prolog in epilog o bivših boricih, ki imajo obremenjeno preteklost in jih je življenje postavilo ob stran. Vse veže bivši komandant Marostar. Pisatelj je lepo zajel njihovo tragiko, zlasti je uspel v jeziku.

Ivan Potrč, ONKRAJ ZARJE. V knjigi je zbrana Potrčeva novelistika od 1936 dalje, večinoma zajeta iz Štajerske, napisana v socialnem realizmu.

Jože Sonj, GOSPA Z MENTOLOM. Knjiga, ki prinaša tri novele, je prozni prvenec pesnika Snoja. V njih skuša na moderen način prikazati nekatera vprašanja sodobnega življenja.

Rudi Seligo, STOLP. Novela je prvenec mladega avtorja; v njej prikazuje življenje zidarskih delavcev, predvsem pa delo.

Smiljan Rozman, POLETJE. Ljudska povest s Pohorja izpred vojne, plete se okrog gostilničarjeve posvojenke Feronče, v katero se zaljubijo trije fantje in se konča z ubojem. Povest je prepričljivo napisana.

Zarko Petan, PREPOVEDANE PAROLE. Aforizmi. V knjigi (54 str.) je avtor zbral duhovite aforizme in zajedljive domislice, v katerih neposredno ali s prisposobo, s smehom ali ostro besedo razgalja družbene in individualne napake sodobne slovenske družbe.

Poleg že omenjene knjižice je Petan izdal še ZGODBE V ENI SAPI (80 strani), humoreske, ki imajo podobno vsebino.

Ivan Matičič, REZINKA. Pisatelj je Nestor slovenskih pripovednikov (roj. 1887 v Ivanjem Selu pri Rakeku) in je napisal dobro večerniško povest (izdala jo je Celjska MD) o neki notranjski družini, ki se sprva razbije, potem pa zadovoljivo zaključi.

Lev Detela, ATENTAT. Proza in pesmi. Sodobna knjiga, Trst, 1966, str. 154. V tem delu Detela nadaljuje in še stopnjuje svojo avantgardistično literaturo po stopinjah Joyceja, Kafke in drugih. Z njo se bori proti zablodam sodobnega sveta, proti diktaturam, nasilju, uklenjenosti v tehniko itd.

Atentat ni ne roman ne novela, ampak bistroumen nesmisel oziroma poročilo o nesmiselnosti atentata. Knjiga je sestavljena iz dveh delov: iz proze in poezije. Prozni del predstavljajo štirje teksti: Maškarada, Rumena nevarnost, Kitajski ukaz in Cirkuški konec. Teksti so vedno krajši kakor streha kitajske pagode. In Kitajci zavzemajo v delu velik prostor kot nekaka nevarnost, kot protisila, ki deluje usodno na potek atentata.

Za kaj gre? Glavni junak je profesor filozofije Razibil, ki bi moral ubiti diktatorskega generala. Med „dogajanjem“ pa se zaljubi v gospodično, hoče postati dober človek in živeti v miru, zato postane Nerazibil, nazadnje pa ga razmere prisilijo, da postane Ču Fu in atentator. Njegova usoda je tragična.

Na koncu je 45 strani pesmi, ki jih je napisal glavni junak, najprej kot Razibil, nato Nerazibil, končno kot Ču Fu. Vse so napisane v enakem slogu kot proza.

Knjiga je nenavadna za slovensko literaturo, tako po vsebini kot po jeziku.

Decembra 1965 pa je Lev Detela izdal pri isti založbi 25 strani debelo „lirično grotesko“ JUNASTVO SLAMNATEGA KR Pana. V delu hočeta X in Y obesiti slamnatega Krpana, ko pa spoznata, da sta sama slamnata Krpana, se obesita.

Pojasnilo na ovitku knjige pravi, da je to delo „analiza tragičnih človeških peripetij. Za eksistencialno analizo se pri Deteli skriva obtožba proti tiraniji in nečlovečnosti, a tudi spreten napad na slovenske nacionalne mite, ki lahko postanejo stereotipno strašilo...“

Delo je podobno Atentatu.

France Lipičnik, NARODOPISNE ČRTICE. Izdala Celjska MD. V knjigi je šest črtic narodopisne vsebine iz okolice Šmartnega pri Celju.

Spomini in potopisi

Rudolf Golouh, POL STOLETJA SPOMINOV. Panorama političnih bojov slovenskega naroda. V knjigi (420 strani), ki sega od 1905 do 1945 je avtor opisal delavsko gibanje v Sloveniji, odnose med socialisti, tržaško vprašanje, zlasti pa prva leta po prvi svetovni vojni (1918-21, kar 120 strani).

Boris Grabnar, AMERIKA ZA EK RANOM. Avtor je prepotoval ZDA od vzhoda do zahoda in opisal svoje osebne vtise, kakor si jih je nabral s svojimi slovenskimi očmi. Prevladuje avtorjevo zanimanje za ameriško televizijo.

France Brenk, FILMSKA POTOVANJA. Avtor je profesor za zgodovino filma na Akademiji za gledališče, radio, film in TV v Ljubljani, dolžnost filmskega strokovnjaka ga je pognala na pot po Evropi, vendar je videl več kot samo filmske festivale.

Bogdan Pogačnik, POVSOD SO LJUDJE. Potopisne impresije. Avtor je časnikar, službeno je obiskal skoro vse celine, v knjigi pa je zbral popotne vtise iz zadnjih deset let in iz kakih tridesetih dežel. Delo je zanimiv in privlačen mozaik.

Pavle Zidar, KARANTANIJA. Pričevanje. Knjiga je več kot topis, je z umetniško močjo in osebno prizadetostjo napisano pričevanje o današnjem stanju koroških Slovencev. Splošna slika je porazna, kljub temu pa je knjiga zanimivo in potrebno branje.

Vera in Aleš Bebler, OTROCI ZEMLJE IN MORJA. Potopisna povest. Avtorja sta preživela dve leti v Indoneziji, zato sta zanimivo podala njeno zgodovino, zemljo in ljudi.

Partizanska tematika

Tone Fajfar, ODLOČITEV. Spomini in dnevnik. Knjiga obsega 576 strani in v njej je Fajfar, eden izmed ustanoviteljev Osvobodilne fronte, opisal ves čas od 6. aprila 1941 do maja 1945. To je prvo delo, ki z zorišča Izvršnega odbora OF obsega ves vojni čas; podano je v obliki spominov, osebnih doživetij, kronike, dokumentacije, dnevnika, ponatisa treh avtorjevih brošur itd. Dodane so avtorjeve ilustracije in risbe B. Jakca.

France Filipič, Z OČMI, ZAZRTIMI V SVOBODO. V knjigi je zbrano vse, kar je bilo v slovenski literaturi napisanega o taboriščih. Izčrpen esej v zbornik je napisal F. Filipič.

Ortomir Šinkovec, UPORNI SVET POD SNEŽNIKOM, in *Ernest Adamič*, LJUDJE V VIHARJU po svoje dopolnjujeta to tematiko.

Dramatika

Dramatika je bila letos – kot vedno – šibko zastopana. Vendar pa so uprizorili v različnih gledališčih nekaj novih del .

V Trstu je *Josip Tavčar* napisal MRTVEGA KANARČKA, tragično fantazijo v dveh delih, v kateri je prikazal osamelost in stisko sodobnega človeka. Celjsko gledališče je uprizorilo *Miloša Miklona* INVENTURO 65, ki je doživela veliko zanimanja. V delu je zbral različne družbene in človeške napake in nepravilnosti ter jih satirično osmešil. Ljubljanska Drama je predstavila DVA BRATA *Petra Božiča*; avtor na smešen način biča človekove napake, toda vse šale niso dovolj duhovite. Mestno gledališče v Ljubljani pa je podalo *Zarka Petana* BESEDA NI KONJ, montažo že objavljenih satir in humoresk.

III. MLADINSKO SLOVSTVO

Za mladino so izšle naslednje knjige:

France Bevk, ROŽ, PODJUNA, ZILA. Knjiga je zanimiv in poučen potopis po Koroški, nadaljevanje Ob morju in Soči. Tudi zdaj pisatelja spremljata Tinka in Blaže, pridruži pa se še domačin Hanzej. Knjiga je lepo ilustrirana.

Jože Ciuha, POTOVANJE V DEVETO DEŽELO. Slikar Ciuha je spretno združil mladostne spomine, dogodivščine iz svojih potovanj v Afriko, Burmo in Indijo ter potopisne zanimivosti. Vse skupaj je ilustriral.

Mirko Mahnič, TURNIR. Povest je napeta zgodba iz letoviškega kraja, zajeta iz spominov. Godi se pred vojno in kaže ostro razliko med gosposkimi letoviščarji in domačini.

Smiljan Rozman, ČUDEŽNI PISALNI STROJČEK. Otroška povest. Moderna pravljica o dveh kraljih, ki se sovražita, in čudežnem pisalnem strojčku, ki spreminja vse besede sovraštva v prijateljstvo, hudo v dobro, vojno v mir.

Branka Jurca, VOHLJAČI IN PREPOVEDANE SKRIVNOSTI. Mladinska povest o pubertetnikih, ki zaidejo v svoji potrebi po uveljavljanju na stranpota, a jih starši in vzgojitelji iztreznijo. To je avtoričino najboljšo mladinsko delo. Izdala je tudi moderno pravljico

Mira Mihelič, PUHEK. Knjiga obsega pravljicne zgodbe o dečku Puhku. Napisala je tudi pravljico NOVO LETO NA STREHL.

Marija Vogelnik, O DEKLICI, KI JE PREHITRO RASTLA. Knjiga obsega 20 razpoloženjskih slik in pravljic.

Tone Seliskar, DEČEK Z VELIKE CESTE. Povest je izšla v Seliskarjevem zbranem mladinskem delu in je podobna prejšnjim njegovim mladinskim spisom.

Mira Voglan, ČIRULE, ČARULE. Knjiga obsega mladinske pesmi-
ce, večinoma že znane.

Tudi letos je izšlo več ponatisov starejših del.

z a p i s k i

BULGARIAN ART YUGOSLAVIAN ART

Rajko Ložar, BULGARIAN ART, The New Catholic Encyclopedia, Str. 865-872. — Isti, YUGOSLAVIAN ART. N. C. E. Str. 1089-1100. Založba Mas Graw - Hill, New York; sponzor dela The Catholic University of America, Washington.

Naš odlični član ustvarjalec dr. Rajko Ložar je dobil častno nalogo napisati za severnoameriško katoliško enciklopedijo članka o bulgarski in jugoslovanski umetnosti od njunih začetkov do današnjih dni. Urednik dela za umetniški in umetnostno zgodovinski del je bil p. Roman Vorastko OSB, ki mu je dr. Alfonz Čuk, profesor teologije na benediktinskem kolegiju priporočil prav dr. Ložarja za pisca teh prispevkov. Ložar je imel malo časa na razpolago, kajti urednik je bil prej dve leti neki drugi, ki je pa zadevo zanemaryl. Dr. Ložar bi imel napisati članke o vseh slovanskih umetnostih, za kar pa je bilo časa premalo, kakor tudi za izbor slik. Za spis o ruski in ljudski umetnosti so se pojavile še težkoče z znano Ryerson Library v Chicagu. Tudi v pogledu bolgarske in jugoslovanske umetnosti so bile v ameriških univerzitetnih knjižnicah težave, ki jih je pa dr. Ložar premagal.

Pisatelj je južnohrvatsko in vzhodnosrbsko gradivo spoznal lahko ob priložnosti služenja svojega vojaškega roka in druge sosedne dežele je lahko obiskal pozneje, tako da znanstvenika tolikšnega znanja niti v domovini niti v širnem svetu ne bi mogli najti. Knjigo s približno istim gradivom je l. 1962 napisal dr. Vojeslav Mole, Sztuka Slovan boludnowich, Wroclaw, a to je skoraj edino delo o vsej južnoslovanski umetnosti, ki pa sta ju Ložarjevi razpravi vsaj deloma že prehiteli. V stvarih, kjer vlada v znanosti več mnenj, dr. Mole ta različna mnenja registrira, dočim se dr. Ložar odloči za najbolj verjeten slučaj. Tako je marsikaj bolj jasno in vsaj začasno dognano, ker ne smemo misliti, da bi se krajevni strokovnjaki kar naenkrat odločili za mnenje, ki bi krajevnim hvalisanjem nasprotovalo.

I. BULGARSKA UMETNOST

Zaradi manjše poznanosti bulgarske umetnosti moramo navesti obširnejši prikaz iste baš iz Ložarjeve razprave, kakor bomo morali storiti tudi s srbsko, makedonsko in bosansko umetnostjo, dočim o hrvatski in zlasti slovenski umetnosti že računamo z bolj-šim poznanjem materije.

Najbolj odločno se dr. Ložar odloča za protobulgarsko avtorstvo Maderskega jezdeca. Če primerjamo Ložarjevo reprodukcijo z ono v Moletovi knjigi, zapazimo, da je bil prestavljen spomenik v nekaj letih iz narave pri Maderi v sofijski muzej, bil ob tem prenosu tudi očiščen in so zdaj na reprodukciji liki jezdeca, leva in psa bolj jasni kot so bili prej. Po primerjavi z drugimi spomeniki je Maderski jezdec najbolj podoben sasanidskim umotvorom 3. stoletja. Rezidenca kanov je bila Pliska, kjer sta bili dve palači pod kanom Omortagom. Po A. D. Filovu je bila protobulgarska arhitektura podobna prav tako sasanidskim stavbam. Kana Omortag (815-831) in Malamir (831-852) sta bulgarski teritorij razširila tudi na severno Makedonijo; Simeon (899-929) pa je razširil meje države do Jadrana, Črnega morja, do Donave in do Tracije. Važne za umetnostni razvoj so grško-rimske tradicije. Vkljub starejši sasanidski predlogi je Maderski jezdec nastal v 9. stoletju.

Iz najstarejših krščanskih držav so bile na bulgarskem teritoriju cerkve bazilikalnega tipa. V notranjosti so bile prve bulgarske cerkve močno razčlenjene. Ložar pripisuje tudi zaklad iz Nagy Szent Miklosa iz 7. do 9. stoletja bulgarskemu izdelku, vplivanem po postsasanidskih zlatarskih izdelkih.

Z Malamirjevim sinom Borisom (852-899) se je pričela zlata doba starobulgarske umetnosti. Sin Simeon je bil vzgojen v Konstantinoplu in je svojo prestolnico premestil v Preslav. Najvažnejši spomenik iz njegove dobe je okrogla cerkev v Preslavi. Sodobni bizantinski vplivi so bolj zaznatni v cerkvah v Čupkati, pri drugi v Preslavu, v Patlejni in pri sv. Ivanu v Nesseburju.

Slikarstvo te protobulgarske dobe najbolj predstavljajo freske v Perušnici. Važen fragment je zlasti sv. Teodor v Patlejni, keramični izdelek.

Leta 1018 so si Bizantinci pod Bazilijem II. Bulgaroktonom prisvojili Bulgarijo, ukinili patriarhat v Ohridu, postavili za nadškofa Grka in uvedli svojo upravo. Eden od upravnikov je bil Georgijec Gregor Bukarian, ustanovitelj samostana v Bačkovem (1083). Freske v tej cerkvi je izdelal Georgijec Yoan ok. l. 1100. Slike v podeželski cerkvi v Vodoči so bolj starinske.

Druga bulgarska država je obstajala od l. 1186 do 1396. Že l. 1106 sta Janez in Peter Assen zlomila bizantinsko nadoblast in proklamirala neodvisnost v Trnovem, ki je bilo razdeljeno v dve polovici: ena je bila vladna in cerkvena, druga je bila bivališče preprostega naroda, a tudi boljarjev in manjših cerkva. Trnovo je postalo center bulgarske umetnosti in neposreden vpliv Bizanca je prenehal.

Imamo dva tipa arhitekture: enoladijskega (Assenovgrad, Stanimaka itd.), drugega v obliki križa (Trnovo, Nessebur itd.)

Slikarije so najvažnejše v Bojani iz l. 1259, ki jih je dal nalikati sevastokrator Kolojan. Slike v grobnici mešajo simbolizem z zgodovinskimi spomini. So tu portreti Kolojana in žene Desislave, Konstantina in žene Irene. To je vrhunec bulgarske srednjeveške slikarije, portreti so edinstveni v barvah. Ostale freske prikazujejo sv. Janeza Rilskega in Sveto Nedeljo. V Rusenskem Lomu so freske s helenističnimi elementi. Freske iz Zemena iz ok. 1350 kažejo znake, ki so blizu zapadnoevropski umetnosti: scena križanja je blizu realizmu zapadne gotike.

Knjižna iluminacija ima dva stila, konservativnega in oficialnega. Tetraevangelij duhovnika Dobrojše iz l. 1221 in sedaj v Bologni se nahajajoči ohridski psalter sta konservativna: oficialna bi bila Kronika Manasije iz l. 1356 in tetraevangelij carja Ivana Aleksandra iz ok. istega leta kot Kronika Manasije.

Turška nadvlada 1396-1878. Arhitektura je bila spočetka omejena na male cerkve. Večja je katedrala v Bačkovem iz l. 1614. Večina stavb je enoladijskih. Po orinskem paktu 1828 so zidali krščanske cerkve za vse kristjane turškega carstva največ med l. 1830 in 1860. Uporabljali so baročne elemente. Najvažnejša sta samostan in cerkev v Rili. To je našlo svoj izraz tudi v mestnih arhitekturah Nikole Fičeva in Janča Kuneva.

Najstarejše freske so pri sv. Petru in Pavlu v Trnovem iz 2. pol. 15. stol. Po tem nastajajo do začetka 18. stoletja. Nastale so lokalne šole, tako v Razlogu, kjer jo je ustanovil ok. 1790 Toma Višanov, učenec Dunaja. Kristo Dimitrov je študiral najprej na Atosu, potem tudi na Dunaju. Njegov sin Dimiter Kristov, znan pod imenom Dimiter Zograf (1796-1860) je bil oče Zaharije Zografa, najslavnejšega te skupine, ki je študiral v Rusiji in delal tudi portrete, krajine in celo avtoportret. Bulgarska umetnost je napravila pot v moderno. Po osvoboditvi je prišlo več tujih učiteljev v deželo, zlasti Čeha Ivan Mrtvička in Jaroslav Vešin. Domačini so Anton Mičovin, Ivan Angelov (pleinairista), Štefan Ivanov, Cerna Todorov, Nikola Marinov, N. Mihajlov in Boris Mitov (portretisti). Impresionistični elementi so v krajinah Atanasia Michova in Nikole Petrova, Vešinovih učencev. Konstantin Štarkelov je predhodnik ekspresionističnih krajin s scenami Pirinskih gorovij. Pred prvo svetovno vojsko so imeli Bulgari neko svojo historično Heimatskunst, potem so se naslonili na Ruse.

Umetna obrt v zlatu, srebru in bakru je cvetela tudi pod turško nadvlastjo. Eden centrov so bili Čiprovci; učili so se od Saksoncev. Zakladnica v Bačkovu kaže v 17. stoletju turško-perzijske elemente. Delovali so tudi knjižni slikarji.

Dr. Ložar je obdelal obširnejši material kot dr. Mole in ga tudi brez oklevanja pripisal Bulgarom. Prav tako pripisuje do 12. stoletja Bulgarom ohridsko umetnost. V jugoslovanski umetnosti se bomo z makedonsko umetnostjo ponovno srečali.

II. JUGOSLOVANSKA UMETNOST

O jugoslovanski umetnosti piše dr. Ložar, da je to umetnost historičnih narodov SHS, ki so živeli ločeno do l. 1918 in se tedaj zedinili v kraljestvu SHS, katero se je l. 1931 preimenovalo v Jugoslavijo.

V 4. stoletju je z delitvijo rimskega imperija v vzhodni in zapadni del prešlo prebivalstvo deloma v kraško, deloma v alpsko področje. Srbsko in makedonsko umetnost bomo kot bulgarsko obenem z bosansko nekoliko natančneje po Ložarju opisali, dočim sta hrvaška in slovenska tudi izseljencem bolje poznani in bomo samo v velikih obrisih navedli pomembnejše izvlečke.

a) *Srbija in Makedonija*. V 7. stol. so prišli srbski rodovi izza karpatskih gora v vzhodno Heraklijevo cesarstvo. Zavzeli so dolino Morave, jugozapadne gore Raške, tj. rimske province Praevalitano in jugovzhod Dalmacije. V 9. stol. so se Srbi pokristjanili. Raška se je naslonila na Adrijo. Deloma so med Srbi delovali učenci sv. Cirila in Metoda, ki so prišli iz Makedonije od Ohrida in Prespe, deloma misijonarji z zapada.

V Zeti in Zahumlju so bile prve cerkve razdeljene v po tri ladje, srednja je imela zaokroženo apsidno kot Bogorodica Krajinska, sv. Misael v Slomu in sv. Mihael na otoku Šipanu; tudi oktogoni (Ošalj) in trikonih v Zatonu ob Limu se nahajajo tu. V 9. stol. so benediktinski misijonarji zgradili cerkev sv. Sergija in Backha blizu Skadra ob Bojani, kjer je bila prestolnica Zete, kar so prezidali l. 1290 kraljica Jelena in njena sinova Dragutin in Miljutin. Druga benediktinska bazilika sv. Nikolaja je bila postavljena ob vznožju Taraboša.

Relief na ciboriju iz Kotora jo podoben onemu iz Ulcinja. Freske sv. Mihaela v Stonu že vsebujejo portret kronanega kralja in iz tega časa je tudi miroslavovo evangelije, ilustrirano od diakona Gligorija pod vplivom južnoitalijanskega knjižnega slikarstva (l. 1194). V Raški so se srbski rodovi srečali z grško-rimskim oltarjem. Troladijski baziliki Prokuplja in Čurlina sta nastali po tej tradiciji. V Matejevci je predromanska cerkev podobna hrvatskim. Cerkev sv. Petra v Raši, blizu Novega Pazarja s tetrakonhom je bila morda sezidana med bulgarsko okupacijo pred pravim srbskim pokristjanjenjem.

Zlata doba raške umetnosti se je začela ob velikem županu Štefanu Nemanji (1159-1196). Postavil je Marijino cerkev, cerkev sv. Nikolaja v Toplici blizu Kuršumlje, Marijino cerkev v Studenici in tzv. Jurijeve Stupove. Marijina cerkev v Studenici je dvoranska s polkrožnimi apsidami in spominja na italijansko romantiko. Štefan Nemanja je ustanovitelj Hilandarja, srbske postojanke arhitekture in literature. Njegovi nasledniki so nadaljevali njegove tradicije v 13. in 14. stoletju. Žiža je nastala pod sinom Štefanom Prvokronanim; pod kraljem Radoslavom Exonartex v Studenici, pod kraljem Vladislavom Mileševa, pod Štefanom Uro-

šem I. Sopoćani, pod kraljico Jeleno Gradac, pod Dragutinom in Milutinom Arilje, pod opatom Arsenijem cerkev sv. Apostolov v Peći.

Dečani, ustanova Štefana Uroša II. Dečanskega je najdaljša srbska srednjeveška cerkev, zidana 1327-1335 iz belega in pisanega marmorja, triladijska, spominjajoča na gotiko. Njena silhueta in vertikalnost sta delo frančiškana brata Vida iz Kotora; gotska je vsa koncepcija.

Makedonija. S Štefanom Urošem II. (1281-1320) se je pričela srbska zasedba Makedonije. Okupacija Epira in Tesalije se je deloma izvršila pod Urošem IV. Dušanom. Srbsko prodiranje dalje po Balkanu, eventuelni marš do Konstantinopla se ni izvršil, ker je Dušan 1355 umrl. V tej eri je prevladovala cerkev v obliki križa z narteksom (grško-rimski tip). Kraljeva cerkev sv. Joahima in Ane v Studenici, Devica Marija v Mušutišču, Sv. Demetrij, Marija Devica v Peći so bile enoladijske; Bogorodica Ljeviška v Prizrenu in Vnebovzetje v Gračanici, najopaznejši srbski spomenik, sta imela po pet ladij. Vse te cerkve so bile v okolici Kosovega.

Kliment, najslavnejši učenec sv. Metoda je prišel z Moravske pod Svetopolkom. Car Boris mu je dal v misijonstvo Makedonijo in del Epira. Klimenta je podpiral Naum, drugi Metodov učenec, in v Prespi sta ustanovila bulgarsko-slovanski misijon. Središče je bilo predstavljeno v Ohrid, kjer je bil pod carjem Simeonom ustanovljen bulgarski patriarhat. Boris je zgradil sedem katedral v Makedoniji, tako sv. Ahileja ob Prespanskem jezeru in sv. Sofijo v Ohridu. Sv. Ahilej je bazilika s tremi ladjami, končujočimi s tremi apsidami; sliči bazilikam maloazijskih tipov. Ti cerkvi je podaljšal Samuel. Kliment sam je sezidal en samostan in eno cerkev. Ob Prespanskem jezeru v kraju German je Samuel zgradil cerkev sv. Germana (1006) vzporedno s cerkvijo sv. Janeza Krstnika v Messembriji.

Od l. 1086 do 1186 je Bulgarija hotela vključiti Makedonijo, kar je preprečil Bizanc. Iz tega časa so freske v cerkvi sv. Sofije, nastale pod nadškofom Leonom pred l. 1056 in prva plast slik v cerkvi sv. Pantaleona v Nerezih, zgrajeni l. 1164 po Aleksiju Komnenu. Bulgarija je znova dosegla neodvisnost 1186 in Makedonija je spet arhitekturno oživila. Cerkev sv. Konstantina in Helene v Ohridu je preprosta dvorana v obliki križa. Cerkev sv. Klimenta v Ohridu je ustvaril plemeniti Bulgar Proton Žgour. Ciklus fresk v cerkvi sv. Jurija v Kurbinovu iz l. 1191 je delo grško-slovanskega značaja.

Pod srbsko nadoblastjo so bile zgrajene cerkve sv. Jurija v Starem Nagoričinu (1313) po Milutinu; sv. Nadangel v Lesnovi (despot Oliver 1314), Marija Bogorodica v samostanu Mateiči pri Kumanovem, začeta od carja Dušana in končana od carice Helene in carja Uroša 1355; Nadangela v Prilepu po kralju Marku, in narteks sv. Sofije v Ohridu. Kralj Milutin je na gori Atos dogradil v obliki križa nekdanjo cerkev Štefana Nemanje.

Moravska skupina (1371-1459). Makedonsko delo ni bilo zadnje srbsko. V kosovski bitki (1389) so Turki Srbe porazili, a Srbija so bile še vazalne province. Moravska dolina je ohranila še nekaj samostojnosti, ki pa je z zavzetjem Smedereva prenehala. Turška oblast je segala na Ogrsko in v Avstrijo. Moravske cerkve so bile trikonhi s po eno ladjo (Kruševac, Kalenić), tudi s tremi ladjami (Ravanica, Resava). Tudi petladijske cerkve so tu (Manasija) in spet enoladijske (Ljubostinja, Lazarica). Najlepše okrašene so bile enoladijske cerkve. V zunanjsčini so prevzele atektonsko makedonsko ornamentiko.

Skulptura je predvsem okras portalov, oken in roset. V Marijini cerkvi v Studenici so zaznatni vplivi romanske dekoracije v Apuliji in Lombardiji, kar je prišlo pač preko Dalmacije in Zete. V Dečanih je delal fra Vid iz Kotora. V Moravi so najboljši primerki v Lazarevici in v Kruševcu. So to eklektični nasloni na zapadna sloga romanike in gotike. Vzhodni in zapadni elementi so se združili v monumentalno balkansko-slovansko umetnost.

Slikarstvo se javlja najprej v dveh važnih raških skupinah, v Mileševu 1235 in v Sopočanih 1265. Freske 13. in 14. stol. so še v Studenici, Zići, Moraći, Gradacu, Arilju in Jurijevih Stupovih. Na Kosovu in v Makedoniji so Gračanica, Bogorodica Ljeviška, Staro Nagoričino, Matejća in Ohrid. V ikonografiji je bil od vsega početka važen bizantinski vpliv, tako v Pantokratorju in Obhajilu apostolov. Pozneje imamo neki pripovedni stil. V Studenici najdeš sceno Križanja; Marijine in Kristusove teme imajo božji in človeški značaj. Slikali so največ srbski umetniki. Veliko je število kraljevskih portretov, edinstveno za toodobno Evropo, tako zlasti portreti kralja Vladislava. Freske v cerkvi sv. Janeza Evangelista v Sopočanih so odlikujejo z edinstveno kvaliteto.

Prvi slikarji so prišli iz Bizanca, pozneje v dobi raške in makedonske periode so pričeli slovanski slikarji izpodrivati grške mojstre. Znani so še nekateri z grškimi imeni kot Astrapas, Eutychos, drugi pa so očitno srbski, slovanski (Jovan, Nikola, Makarije). Signature kažejo grški odnosno slovanski karakter. Hieratični bizantinski značaj se staplja s slovansko miselnostjo, človeške in personalne kvalitete rastejo, a v bistvu je to še vedno bizantinska umetnost.

S turško okupacijo so se umetniki naselili na Ogrskem. v Romuniji, Dalmaciji, Črni gori in Rusiji. V Srbiji ni bilo zapadne renesanse. Umetnost se je umaknila v samostane, kjer se je ohranila kot ljudska umetnost. V Vojvodini so bili srbski samostani na Fruški gori; Sremski Karlovci so postali duhovno središče. V 17. stol je baročna arhitektura prodrla iz Avstrije v srbska središča; cerkve in samostani na Fruški gori so sprejeli v prvi polovici 17. stol. baročne adaptacije. 1725 tudi Belgrad in 1758-62 Sremski Karlovci. Spiralni stebri in oltarji imajo baročno ornamentiko, kipi svetnikov so dramatično razgibani. Kiparja sta bila Marko Gavrilović iz Novega Sada in njegov sin Aksentij. V slikarstvu so delali živopisci, ki so slikali ikone: Jeronamah Hristofer Žefarović (umrl 1753), Ambrozij Janković (umrl 1731) in Joahim Marković

so najbolj poznani; studije so delali po knjigah, slikali so tudi portrete, historične scene in žanre. .

Začetek moderne. Okrog l. 1700 so prišli prvi srbski slikarji Dim. Popović, Teodor Bračun, Jak. Difelin in Juraj Tenecki na dunajsko akademijo. Pravoslavna tradicija je bila opuščena, navezali so se stiki z zapadno umetnostjo zlasti v portretu. Francoski vplivi so prihajali z univerz v Göttingenu, Jeni in Parizu. V delih Arsenija Teodorovića (1768-1826) in Kanstantina Danila (1798-1873), neoklasicistov se pojavi tudi že romantični realizem. Romantika sta K. Jovanović (1811-82) in St. Todorović (1832-1925), pri katerih pa zaznamujemo že vplive atmosferskih barv (impresionizma). To nadaljujejo G. Jakšić, U. Knežević in M. Tenković; G. Krstić je krajinar, žanre slika U. Predić. Na prvi jugoslovanski razstavi v Beogradu (1904) je Nadežda Petrović (1874-1915) vpeljala impresionizem in potem stilno še napredovala. Druge skupine so tvorili M. Jovanović, K. Miličević in R. Vukanović. Sledili so P. Dobrović, M. Milunović, S. Šumanović in M. Konjović, ki so bili že pod vplivom pariških fouvistov. Starejši kiparji so bili S. Roksanić, P. Ubakvić, Gj. in Sr. Stojanović. Slikar P. Lubarda je bil s Cetinja, kipar D. Džanonja iz Strumice.

b) *Bosna in Hercegovina.* Že od neolitske dobe je Bosna neka posebnost. Rimljani so jo vključili v Dalmacijo in jo civilizirali. Najstarejša krščanska spomenika sta dve dvoladijski baziliki iz 6. stoletja.

Do 12. stoletja je potem bosanska arhitektura malo poznana. Odslej se večajo ostanki arhitekture. Ionoklastični vpliv bogomilstva kaže pomanjkanje monumentalne skulpture in slikarstva. V 14. stoletju in pozneje so nastali posamezni manuskripti, najvažnejši je glagolski misal hercega Hrvoja (1403-1415), ki ga je ilustriral neki Dalmatinec z uporabo sodobne toskanske iluminacije.

Vsega pa je ohranjenih okrog 30.000 nagrobnikov bogomilskih vernikov v Bosni, Hercegovini, v zapadni Moravski dolini in deloma še v Dalmaciji. Ti „stošci“ so nekakšni sarkofagi, nahajajoči se največ v območju bosanske patarenske cerkvene pokrajine, ki je danes v glavnem pravoslavna in katoliška. Kažejo nek ekspresiven čut za monumentalnost. Tehnično in stilistično so pod kavaškimi in islamskimi vplivi in je včasih težko ugotoviti, kaj je originalno in kaj preneseno. Prvi spomeniki so iz 14. stoletja, ostali iz 15. in 16. stoletja.

Leta 1463 sta padli Bosna in Hercegovina pod Turke. Odslej je arhitektura služila islamu in turški državi: mošeje, meddresi, hani, mavzoleji, mostovi in utrdbe. Turško nadvlado je zamenjala l. 1878 avstroogrška. Novo stavbarstvo je nastopilo brez prave tradicije in ko sta l. 1918 prišli Bosna in Hercegovina v južnoslovansko državo, se je uveljavila nekakšna industrijska arhitektura. Slikar Risto Vukašinović se je izučil v Münchnu in v Pragi. Najslavnejši sodobnik pa je slikar Jovan Bielić roj 1886. Milivoj Uželac (roj. 1896) je študiral v Parizu, Omar Mujadžić v Zagrebu.

c) *Hrvatska in Dalmacija*. Cerkve v Dalmaciji od 8. do 12. stol. so različnih tipov, deloma z naslonom na Italijo, deloma v odnosih do frankovske države. Romanske stavbe so v Kotoru, Splitu, v Zadru in Trogiru, a tudi v Zagrebu segajo začetki stolnice v 12. stoletje. Že tedaj izgleda, da so v banovinski Hrvatski merodajni severni vplivi, v dalmatinski pa italijanski. Pa to ni predmet Ložarjeve razprave. Vsekakor so dalmatinski spomeniki, da omenim samo trogirski romanska dela, izdelki velike kvalitete. Lahko trdimo, da tvorita mejo med srbsko in hrvatsko umetnostjo cirilska in latinska pisava, a brez dvoma so merodajni tudi zapadno orientirani mojstri kot npr. Fra Vid v Dečanih. A moramo reči, da so prispevki fra Vida le delni, da so njegove arhitekture v bistvu vzhodnjaške in da stojimo pred njegovimi deli kot nač pred deli bizantinske umetnosti. Iz še starejše umetnosti imamo opraviti z Miroslavljevim evangeliem, ki bi ga Hrvatje radi predstavili kot svoje delo. Že cirilski napis tega ne dovoljuje in če so le podobnosti, jih moramo pripisati goli soseščini.

V poznem srednjem veku imamo v Zagrebu na stolnici Parlerieve plastike. V dalmatinski renesansi se pojavijo mojstri kot Nicoló Florentinac, Andrija Aleši, Petar in Marko Andrijić, zlasti pa Juraj Dalmatinac. Tudi to so severnjaška in južnjaška dela, kar bi govorilo spet za dvojno pot hrvatske umetnosti. Kar pa ima Bizanc z Dalmacijo skupnega, to so ikone Matere božje, kakor segajo tudi še v Slovenijo in Istro, pa jih ni mogoče obravnavati kot umetnostnozgodovinski pojav.

č) *Slovenija in Istra* sta najsevernejši in najzapadnejši del Jugoslavije, obenem dr. Ložarjeva ožja domovina, odn. njeno soselstvo. Zato je to poglavje tudi najsoslednejše obdelano. Zanimivo je, kar navaja pisec o srečanju z romansko arhitekturo v Istri, a še bolj zanimivo, kar navaja o Pribinovi (?) cerkvi v Zalavariu. Izgleda, da se je gotovski tok nekako v Sloveniji ustavil, a Ložarjev opis navaja istrski zaključek in za ta del srednjeveške umetnosti bi bilo potreba tudi enkrat opisati vse ono, kar se je na slovenskem zaključku še na madžarskem in hrvatskem teritoriju nadaljevalo. Te pomanjkljivosti sicer ne gre očitati Ložarjevemu leksikonografskemu članku, a omenjam to stvar kot splošno umetnostnozgodovinsko nalogo. Časovno nadaljevanje je pa tipično slovensko in ne potrebuje posega v hrvatsko materijo.

Pri moderni arhitekturi je izpadlo ime arh. Jagra, napram precej obširni navedbi arh. Fabianija je pa arh. Plečnik preskopo obravnavan. V Ameriki je danes Plečnikovo delo res malo aktualno, a za slovenske razmere je bilo zelo pomembno.

Dr. Ložarjev članek upošteva poleg junaške protobulgarske, bogate srbske, izredno svojske Bosne in sporadično razcvetele Hrvatske in Dalmacije tudi skromno in dosledno slovensko umetnost, ne po velikosti razmerja, ampak po kvalitetah umotvorov in mu moramo delo oceniti z velikim priznanjem.

Marijan Marolt

KARL JASPERS

Karl Jaspers (1883), nemški eksistencialist – boljše, filozof človekove eksistence, ki je letos konec februarja umrl v Baslu, ni sicer tako široko znan, kot Heidegger ali Sartre – oba v precejšnji meri last sodobnega snobizma – vendar uživa s svojim filozofskim opusom, ki ni majhen, ugled enega največjih mislecev tega stoletja. In morda je v nekaj vrsticah nestrokovnega vpogleda – Jaspers je za tak vpogled primeren – mogoče reči le to, da je bil velik in dostopen mislec. Izšel je iz znanstvenega in izkustvenega poznanja človeka – bil je po poklicu zdravnik – ter je po notranjem gonu, preko psihiatrije (*Splošna psihopatologija*, 1913), prišel takorekoč naravno nujno do filozofije eksistence, se pravi, do razmišljanja o stvareh življenja in biti. Njegovo glavno in veliko filozofsko delo je *Filozofija: I. Filozofski razved v svetu. II. Osvetlitev eksistence; III. Metafizika* (1932).

Ne le za misleca, ampak tudi za umetnika in sploh človeka, je ena glavnih možnih umskih in dejavnostnih smeri tale: iti po sledih biti v sebi (stvari), biti zase (človek) in biti sploh (transcendencija). Jaspersova terminologija: Dasein, Existenz, Transzendenz. Na tej stari in globoko shojeni poti je mogoče priti tudi do drugih življenjskih, umetnostnih in filozofskih postaj: narava, svet; ekspresija, abstrakcija; vprašanja snovi, misli, časa; spoznanja in ravnanja... Jaspers, ki se je od vseh eksistencialistov še najbolj naslonil na Kierkegaarda, se je na teh poteh najdlje in z največjo ljubeznijo zadržal pri eksistenci. Vprašanje bitnega je zanj v prvi vrsti vprašanje realne človekove eksistence – nasprotno kot pri idealistu Heideggerju, ki se preko eksistencialne problematike dviga v čudoviti, vendar odmišljeni nadsvet biti. O tej je bilo rečeno, kot pravi Heidegger sam na začetku svojega nedokončanega dela *Bit in čas*, da je najbolj univerzalen, a tudi najbolj prazen pojem. Jaspers govori o človeku drugače – z globokim, občutenim razumevanjem; njegova metafizika, ki se spontano oblikuje iz življenjskih struktur, ni teoretska, idealistična, ampak človeško vsebinska. Če je Heidegger s svojim vrtanjem v etimološke in mitične plasti besede in jezika takorekoč filozof-poet – njegovo delo *Bit in čas* bi si mogel kdo spremeniti v abstraktni, modernistični ep, ki bi mu dal naslov Bog in čas – je Jaspers, nasprotno, filozof življenjskega realizma.

Eksistencialist se po pravici usredi v vprašanjih eksistence, se pravi, sredi življenja. Jaspers, eden najbližjih velikemu verovalcu in dvomljivcu Kierkegaardu, je trdil, da je za končno, pristno doživetje eksistence treba iti po poteh poraza in negotovosti. O biti je mogoče govoriti na več načinov, npr. o biti človeka (eksistence) ali o absolutni biti (transcendenci, to je o duhu, pa tudi o božjem). Transcendencija je

vseobsegajoča (das Umgreifende) – vse je v njej, pa je ni mogoče doseči drugače, kot preko odpovedi in sprejetja poraza. Tako govori Jaspers: poraz je usoda eksistence, nič ni trajnega, v pozabo in uničenje gre vse, kar si hoče človek ovekovečiti... Ideja absolutnega se usodnostno razbije v relativnem – vsaka človekova zamisel, ki naj bi bila vse obsegajoča in popolna, konča v relativnem. Tragika je tudi v samem filozofiranju – Jaspers je februarja 1951. leta, v govoru po beromünsterski radijski postaji dejal: „Filozofija..., ki sem jo živel z vso dušo in jo ljubil, čeprav v resnici in končno ne uspe, ampak propade.“ Filozof eksistence je veliko, izčrpno pisal o Nietzscheju, a je ostal vse življenje bliže Kierkegaardu kot Nietzscheju. Poraz in nuja sta globoko človeška – odpirata pot v duhovnost in neskončnost transcendence.

Nikaka shema, nikak sistem ali ideologija, ki hoče kakor koli objektivistično določiti, kaj je človek in svet, ne doseže identitete z menoj. „Ena mojih prvih ugotovitev – govori Jaspers v *Filozofiji* – je, da sem v bistvu svobodno bitje, svobodna eksistenca v družbi.“ Prav tako prvotno pa je tudi doživetje človekove kontingence, krhkosti in omejitve. Tu nas pripelje Jaspers v eno svojih najbolj občutenih misli: na človekove mejne položaje (Grenzsituationen). Polnost in samoosveščanje eksistence leži v mejnih položajih, dejal bi, v človekovih križevih potih; človek je vedno v tem ali onem stanju, ki ima nadih končnega: trpljenje, smrt, pregnanost, prevara, nesvoboda, krivda, grešnost. Mejni položaji pa so lahko tudi pozitivni, npr. svetost. Ne moremo preko teh postaj, polnost eksistence je živeta v tragičnih mejah. Samo preko ozkih stez in prepadov mejnih položajev, ob spoznanju in sprejetju človekove negotovosti v svetu, je mogoče zblížati se z onstransko transcendenco. Značilno je, da Jaspers ne pozna absurdnosti eksistence, kot npr. Camus.

Živeti polarno, živeti na mejah... Od tu pelje pot Jaspersove misli na širšo stvarnost in širšo eksistenco – Evropo in zgodovino. Evropa je svoboda, znanost in humanizem. Četudi smo po tolikih nekdanjih in zdanjih udarcih izgubili ravnotežje zaupanja v civilizacijo, moderno znanost in tehniko, včasih tudi kulturo, vemo, da je evropski humanizem v stalnem presnavljanju. Človek je za Jaspersa odprta možnost in čeprav je Evropejec kriv najhujših zablod in pregreh. Je zmožen tudi na najbolj svoboden način in brez nepremostljivih predsodkov videti, kaj je v resnici svet, kaj človek, kaj duh. Evropa je veliki zgodovinski in družbeni paradoks. Je na poti, da prevzame v svetu vlogo, ki jo je v svojem času imela Grčija. „Duhovna obzorja Kitajske, Indije – piše Jaspers v članku *Evropa danes* (1946) – so nam postala nenadomestljiva, in to ne samo kot kontrast lastnim obzorjem. Kdor je začutil njihov dih, ne more pozabiti, niti nadomestiti teh obzorij. Vendar, ko odložimo azijska dela in se vrnemo k Bibliji in

našim klasikom, nas prevzame občutek domačega, ne le od podob velikega bogastva, ampak ob zavesti svobodnega duha in njegove stopnjevanosti“.

V območju filozofske dejavnosti se je Karl Jaspers posvečal tudi filozofiji zgodovine. Delo *Vir in cilj zgodovine*, ki se po znanstvenem obsegu sicer ne more primerjati s Toynbeejevim *Študijem zgodovine*, gotovo pa po zarezosti idej in globinski občutenosti časa, je bilo napisano, kot pravi avtor v predgovoru, da bi prispevalo dvigniti zavest sedanosti. V tej knjigi so nakazana vprašanja „velike eksistence“: Jaspers se opira za analizo človekove eksistence na zgodovinske pojave – pomen zahoda, enovitost in deljenost Evrope, značaj moderne znanosti in tehnike, vrednotenje vere, možnosti prihodnosti... In eden najvažnejših pojavov „velike eksistence“ je zgodovinska osna doba: to je doba med približno 800 in 200 leti pr. Kr., ko se je stkala duhovna in materialna podoba poznejših stoletij, do današnjega časa. Seveda je za kristjana – pojasnjuje – Kristus središče zgodovine. Jaspersova srednja zgodovinska doba naj bi bil samo najbolj strnjen kulturno in politično preporodni čas. Iz te osne dobe izhaja človek, kot ga poznamo danes; z njo je bila zaključena velika mitična doba in odpirala so se vrata v razumsko ustvarjalno dobo. Na Kitajskem jo začenjata Konfucij in Laotse, v Perziji Zoroaster, v Palestini sta moža novega časa Izaija in Jeremija; Grčija rodi konstelacijo filozofov-fizikov od Talesa, preko Heraklita, Parmenida, Pitagora, do Platona in Aristotela. Nekaj novega, neizrekljivega se je razlilo preko zemljé.

Ena osnovnih in, poleg svobode, bistvenih zahtev Jaspersove eksistence je komunikacija. Že na začetku Filozofije stoji: „Filozofirati ne začnemo iz samote, ampak iz medsebojne osebne komunikacije.“ In eksistenca je predvsem komunikacija – ljubeč boj v družbi. Jaspersova filozofska terminologija v poglavju o komunikaciji je še posebno kierkegaardska: ljubezen, zvestoba, odpoved...

Karl Jaspers je živel od leta 1937 v Baslu. V švico se je umaknil iz Heidelberga, pregnan od nacizma. Vrednotenje eksistence, ki je pravzaprav vrednotenje človeka, ni imelo in nima dosti mirnih mest. Pretenzija po posedovanju objektivne resnice jo onemogoča in uničuje. Jaspers, ki je 87 let star predstavljal svežino zdravega eksistenčnega humanizma, ni bil samo filozof teoretične in akademske zvrsti; zanj ni bila filozofija objektivna institucija, niti ne suh, znanstven predmet, ampak stvar življenjskega občutja in humane dejavnosti. Vir filozofiranja ne leži samo v intelektualni formi, ampak v človeku samem, v njegovem čudenju, dvomu in zavesti eksistence.

In Jaspersov eksistencializem v Sloveniji, med obema vojnama? Znano je, da so se nekateri esejisti že po prvi svetovni vojni začeli zanimati za Kierkegaarda in nato za Heideggerja in Jaspersa. Pred-

vsem katoliška inteligenca okoli tridesetih let je bila dovzetna za probleme osebnosti in eksistence. V eseju o Kierkegaardu (1935) omenja Kocbek tudi Heideggerja in Jaspersa. Par let pozneje je o eksistencializmu, predvsem o Jaspersovem, pisal v reviji *Čas* Anton Trstenjak, postavljajoč individualno konkretnost človeka nasproti abstraktni splošnosti ideje, individualizem nasproti materializmu. Jaspersove nazore pa je gotovo poznala tudi skupina „križarjev“, za katero je bila osnovna misel človečnostno pojmovanje sveta in zgodovine.

France Papež

KULTURNI VEČERI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1968

1. kulturni večer, 4. maja 1968: dr. Tine Debeljak, Ob stoletnici Wladislava Reymonta (literarni odsek).

2. kulturni večer, 18. maja 1968: Debussyjev večer; uvod in komentarji prof. Alojzija Geržinič; filmi o Debussyjevih in Rameaujevih skladbah (glasbeni odsek).

3. kulturni večer, 1. junija 1968: gledališka predstava (gledališki odsek).

4. kulturni večer, 15. junija 1968: dr. Mirko Gogala, Dialog: teološka razlaga (teološki in filozofski odsek).

5. kulturni večer, 6. julija 1968: Božidar Fink in dr. Vinko Brumen, Dialog med nami (teološki in filozofski odsek).

6. kulturni večer, 20. julija 1968: prof. Alojzija Geržinič in Milan Magister, Dialog z našimi komunisti (teološki in filozofski odsek).

7. kulturni večer, 3. avgusta 1968: dr. Filip Žakelj, Baragova zaveda ob stoletnici njegove smrti (zgodovinski odsek).

8. kulturni večer, 17. avgusta 1968: Ruda Jurčec, Gibanje za združeno Evropo in Slovenci (zgodovinski odsek).

9. kulturni večer, 7. septembra 1968: gledališka predstava (gledališki odsek).

10. kulturni večer, 21. septembra 1968: Večer s Claudelom - ob stoletnici pesnikovega rojstva (s komentarji: Ruda Jurčec in France Papež; z igro Nataša Smersujeva in Nikolaj Jeločnik) (gledališki odsek).

11. kulturni večer, 5. oktobra 1968: France Dolinar, Odsotnost slovenske državne misli ob prevratu oktobra 1918 (bral je B. Fink) (zgodovinski odsek).

12. kulturni večer, 18. oktobra 1968: Ob Balantičevem kresu — Ob petindvajsetletnici pesnikove smrti (dr. Tine Debeljak s komentarji;

Nikolaj Jeločnik z recitacijo in igro pesnikovega cikla V ognju groze (plapolam) (literarni in gledališki odsek).

13. kulturni večer, 16. novembra 1968: dr. Vinko Brumen in Ruda Jurčec, Od Vrednot do Srca v sredini (prijateljski večer s publiko ob izidu Brumnove knjige o J. E. Kreku „Srce v sredini“ in novega zvezka zbornika „Vrednote“).

14. kulturni večer, 8. decembra 1968: Ob petdesetletnici Cankarjeve smrti (Božidar Fink, prof. Alojzij Geržinič, Nikolaj Jeločnik in Ruda Jurčec — s spominsko besedo, razmišljanji in recitacijami) (literarni in gledališki odsek).

GLEDALIŠKE PREDSTAVE SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1968

Gledališki odsek je v tej sezoni pripravil in vsemu slovenskemu občinstvu nudil naslednje predstave:

1. junija, 7. junija, 8. junija (dve predstavi) in 9. junija 1968: Sofoklej, Antigona (režija Nikolaj Jeločnik; scena Díaz Mendoza - Jeločnik; igrali so: Nataša Smersujeva, Marjeta Smersu, Marjeta Rožanec, Maks Borštnik, Frido Beznik, Ciril Jan, Nikolaj Jeločnik, Maks Nose in Marijan Willenpart; dekliški pevski zbor iz Moróna in gójenci škofovega zavoda v Adroguéju).

7. septembra 1968 (dve predstavi): Nikolaj Jeločnik, Besede, besede, besede (koncert za igravca: odrske variacije na temo Ljubezem - Radost - Čast in Smrt s prologom in epilogom in z besedo, ki so jo dali France Balantič, Ivan Cankar, evangelist Janez, Anton Tomaž Linhart, J. B. Poquelin dit Molière, France Prešeren, Janez Svetokriški in William Shakespeare); (režija Borštnik - Jeločnik; scena arh. Jure Vombergar; igral je Nikolaj Jeločnik; glasovi: Nataša Smersu, Marjeta Smersu, Maks Borštnik in Stanko Jerebič).

21. septembra 1968: Večer s Claudelom - ob stoletnici pesnikovega rojstva (Nataša Smersujeva in Nikolaj Jeločnik sta izvajala naslednji spored: Iz pisem J. Riviéru; Odo Duh in voda; Mesov predsmrtni spev iz drame Opoldanski delež; Marina izpoved iz misterija Oznanjenje Marijino; Violana in Peter Craonski - uvodna igra iz misterija Oznanjenje Marijino).

Kulturni večeri so bili redno v gornji dvorani Slovenske hiše v Buenos Airesu, razen 13. večera, ki je bil v Slomškovem domu, in 14. večera, ki je bil v škofovem zavodu v Adrogué.

Gledališke predstave so bile vse na odru Slovenske hiše.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

INFORMACIÓN GENERAL DEL PRODUCTO Y SU USO

Faint, illegible text in the middle section, likely describing the product and its usage.

Dotiskano 10. oktobra 1969 v "Editorial Baraga S.R.L.",
Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina